

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

**Έργα τέχνης σε δημόσια κτίρια: η περίπτωση της έκθεσης έργων από
την Πινακοθήκη της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών (Α.Σ.Κ.Τ.)
στο κτήριο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (Υ.ΠΑΙ.Θ.)**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βιργινία Δουδούμη

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Ανδρομάχη Γκαζή, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Ελισάβετ Αρσενίου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Πατρίσια Κόκκορη, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Βιργινία Δουδούμη, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στη Βίβλ

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τα μέλη της τριμελούς επιτροπής, χωρίς την συμβολή των οποίων δεν θα μπορούσε να υλοποιηθεί η παρούσα διπλωματική εργασία. Ειδικότερα, ευχαριστώ την καθηγήτρια κ. Ανδρομάχη Γκαζή για την πολύτιμη καθοδήγηση και συνδρομή της στην έρευνά μου για την συγγραφή της παρούσας εργασίας.

Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον κ. Περικλή Αντωνάρουλο, για την βοήθεια και την ένθερμη υποστήριξη του καθόλη τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας εργασίας.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω, για τις συνεντεύξεις που μου παραχώρησαν και την θετική τους διάθεση τον κ. Γιάννη Σκαλτσά και την κ. Ευτυχία Δημητρίου. Ένα ιδιαίτερο ευχαριστώ χρωστώ στην κ. Ειρήνη Παραλίκα-Παντή, που δέχτηκε να μου δώσει μια πολύτιμη ανθρώπινη και συναισθηματικά φορτισμένη συνέντευξη για την έκθεση.

Για την επιμέλεια του ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου της έρευνας, ευχαριστώ ιδιαίτερα τον μικρό μου Γιώργο.

Τέλος οφείλω ένα ευχαριστώ, από καρδιάς, στον κ. Σπύρο Μοσχονά που υπήρξε ένας ξεχωριστός διδάσκων και δάσκαλος της Ιστορίας της Τέχνης. Είχα την τύχη της καθοδήγησης, της ενθάρρυνσης, της συμπαράστασης και της συνδρομής του σε κάθε στάδιο της συγγραφής της εργασίας αυτής, μέχρι να λάβει την τελική της μορφή.

Περιεχόμενα

Κατάλογος εικόνων.....	6
Περίληψη.....	8
Abstract.....	9
Εισαγωγή.....	10
Α΄ Μέρος.....	12
Κεφάλαιο 1ο. Δημόσιος χώρος και εκθέσεις τέχνης.....	13
I. Δημόσιος χώρος στην πόλη.....	13
II. Τέχνη στο δημόσιο χώρο.....	16
III. Έργα τέχνης σε δημόσια κτήρια.....	19
Κεφάλαιο 2ο. Αξιολόγηση εκθέσεων.....	26
I. Είδη αξιολόγησης εκθέσεων.....	27
1. Η προκαταρκτική αξιολόγηση (front-end evaluation).....	28
2. Η διαμορφωτική αξιολόγηση (formative evaluation).....	28
3. Η διορθωτική αξιολόγηση (remedial evaluation).....	29
4. Η ολική αξιολόγηση (summative evaluation).....	30
II. Φορείς αξιολόγησης εκθέσεων.....	32
1. Ανεξάρτητες επιστημονικές ομάδες.....	32
2. Ατομικές αξιολογήσεις ειδικών.....	34
3. Επιτροπές απονομής Βραβείων.....	35
III. Μέθοδοι και εργαλεία αξιολόγησης.....	36
Ερωτηματολόγια.....	38
Συνεντεύξεις.....	38
Ομάδες εστίασης.....	39
Παρατήρηση.....	39
Νοητικοί χάρτες.....	39
Β΄ Μέρος:.....	41
Η έκθεση έργων από την Πινακοθήκη της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών (Α.Σ.Κ.Τ.) στο κτήριο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (Υ.ΠΑΙ.Θ.)... 41	
Κεφάλαιο 3ο. Η Α.Σ.Κ.Τ. και η έκθεση «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται».....	42
I. Η Α.Σ.Κ.Τ. και η Πινακοθήκη της.....	42
II. Η έκθεση «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται».....	46

Κεφάλαιο 4ο. Αξιολόγηση της έκθεσης «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται»	51
I. Μεθοδολογία της έρευνας.....	51
1. Ταυτότητα έρευνας.....	51
2. Μέθοδοι και εργαλεία της έρευνας.	51
II. Αποτελέσματα ανάλυσης συνεντεύξεων.....	54
1. Ταυτότητα των συνεντεύξεων.	54
2. Ανάλυση των συνεντεύξεων.....	55
III. Αποτελέσματα ανάλυσης ερωτηματολογίων έρευνας κοινού.....	72
1. Ταυτότητα της έρευνας κοινού.	72
2. Ανάλυση των ερωτηματολογίων.....	73
IV. Αξιολόγηση της έκθεσης – Τελικά συμπεράσματα.....	82
1. Σύνδεση στόχων/προθέσεων με τον αντίκτυπο στο κοινό.	82
2. Προτάσεις – Συμπεράσματα – Η έκθεση στο μέλλον.....	86
Επίλογος	93
Πηγές - Βιβλιογραφία.....	95
Παράρτημα	100

Κατάλογος εικόνων

Εικόνα 1. Το έργο «Μετρώ» του Κώστα Βαρώτσου (2004), στο σταθμό «Δουκίσσης Πλακεντίας του μετρό – Χαλάνδρι	21
Εικόνα 2. Έκθεση «Portals/Πύλη» (2021), στον χώρο του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου – οδός Λένορμαν 218	23
Εικόνα 3. Έκθεση «[α]γνωστοι προορισμοί, κεφάλαιο II: Κέλυφος // Η πολιτική της ύπαρξης» (2018), στο 15 ^ο Λύκειο Κυψέλης – οδός Κυψέλης 46 & Παζών	24
Εικόνα 4. Οικία Κ. Βλαχούτση, στην οδό Πειραιώς 37	44
Εικόνα 5. Η πρόσκληση των εγκαινίων της έκθεσης.....	46
Εικόνα 6. Έργα – εκφράσεις της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης της Α.Σ.Κ.Τ.....	47
Εικόνα 7. Το κτήριο του Υ.ΠΑΙ.Θ. όπου βρίσκεται ο εκθεσιακός χώρος	48
Εικόνα 8. Η είσοδος για τους επισκέπτες στον εκθεσιακό χώρο.....	49
Εικόνα 9. Γλυπτό, της Πέρκα Βασιλικής, στην είσοδο του κτηρίου	50
Εικόνα 10. Έργα της έκθεσης, καλλιτεχνικό προϊόν νέων ανθρώπων.....	55
Εικόνα 11. Άποψη της έκθεσης, μιας πρωτοποριακής πρόταση για τα μέτρα της Ελλάδας	56
Εικόνα 12. Η έκθεση αφιερώθηκε στην μνήμη του Γιάννη Παντή	57
Εικόνα 13. Η έκθεση, ένας χώρος εξοικείωσης των ανθρώπων με την τέχνη	58
Εικόνα 14. Το στήσιμο της έκθεσης επιμελήθηκαν τα στελέχη της Α.Σ.Κ.Τ.....	60
Εικόνα 15. Το κοινό της έκθεσης είναι ευρύ και πολυδιάστατο	61
Εικόνα 16. Οι πολίτες που επισκέπτονται το Υ.ΠΑΙ.Θ. αποτελούν κοινό της έκθεσης	62
Εικόνα 17. Έργα των Πέρκα Βασιλικής, Μπερούτσου Αθανάσιου και Σαββα Μαρίας, στον χώρο εισόδου του Υ.ΠΑΙ.Θ.....	64
Εικόνα 18. Έργα της έκθεσης έξω από τον παιδικό σταθμό του Υπουργείου	65
Εικόνα 19. Η γνώμη των εργαζομένων στην επιλογή των έργων ήταν καθοριστική (έργο του Τσιμιτάκη Νικόλαου)	66
Εικόνα 20. Οι επεξηγηματικές λεζάντες φέρουν το όνομα του δημιουργού (έργο του Γεωργιάδη Δημήτριου).....	67
Εικόνα 21. Έργα φωτογραφίας-μια διαφορετική οπτική στα πράγματα.....	68
Εικόνα 22. Έργα της έκθεσης στους ανοιχτούς χώρους, μεταξύ των γραφείων των υπαλλήλων	69
Εικόνα 23. Κάποια έργα της έκθεσης χρήζουν συντήρησης	70

Εικόνα 24. Οι «κόκκινες γάτες ή λύκοι», έργο της Παπαγεωργίου Χριστίνας, στο ισόγειο του εκθεσιακού χώρου	75
Εικόνα 25. Γλυπτό –μεταλλική κατασκευή (δημιουργός: Μανέτας Κίμων)	76
Εικόνα 26. Έργα και αντικείμενα προς απόσυρση	77
Εικόνα 27. Έργα της έκθεσης που συμβιώνουν με την καθημερινότητα του Υπουργείου (κάτω, έργο του Ανδρέου Ιωάννη)	78
Εικόνα 28. Έργα ζωγραφικής, των Ζαμπλάρα Ιωάννη (αριστερά) και Παπούλια (δεξιά).....	80
Εικόνα 29. Απόψεις της έκθεσης «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται».....	81
Εικόνα 30. «Σφραγίδες», εγκατάσταση, 2006, έργο των Μαυρομιχάλη Σταύρου και Δριτσώνα Πέτρου.....	88
Εικόνα 31. «Φιγούρα», 1994, έργο του Μανέτα Κίωνα.....	89
Εικόνα 32. Τεχνολογία και έκθεμα	90

Περίληψη

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να συνεισφέρει στην χαρτογράφηση των εικαστικών εκθέσεων στον δημόσιο χώρο, μέσω των οποίων η τέχνη διαχέεται και συνομιλεί με τους αποδέκτες της. Πεδίο έρευνάς της αποτελεί η μελέτη περίπτωσης της έκθεσης που παρουσιάζεται στο δημόσιο χώρο και συγκεκριμένα στο δημόσιο κτήριο, που λειτουργούν οι υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, ο οποίος έχει μετατραπεί σε μια αντισυμβατική αίθουσα τέχνης. Τα έργα της έκθεσης προέρχονται από την Πινακοθήκη της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών. Η παρουσίαση και αξιολόγηση της έκθεσης που πραγματοποιείται με την χρήση συνεντεύξεων των δημιουργών της και διεξαγωγής έρευνας του κοινού της έκθεσης, αποσκοπεί στον εντοπισμό των σημείων επιτυχίας ή όχι της συγκεκριμένης παραγωγής. Κύριο συμπέρασμα της έρευνας είναι ότι έχουν υλοποιηθεί, σε μεγάλο βαθμό, οι στόχοι του τέθηκαν κατά τον σχεδιασμό της έκθεσης. Αν και αποτελεί μια έκθεση με πενταετή διάρκεια και αναμενόμενη φθορά καταφέρνει ακόμη και σήμερα, να κεντρίζει το ενδιαφέρον τόσο των εργαζομένων που συμβιώνουν μαζί της όσο και των ανυποψίαστων επισκεπτών που εισέρχονται στον χώρο της.

Λέξεις κλειδιά: εκθέσεις τέχνης, δημόσιος χώρος, αξιολόγηση εκθέσεων, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών

Abstract

This thesis attempts to contribute to the mapping of art exhibitions in public space, where art diffuses and converses with its recipients. Its field of research is the case study of an exhibition occurred in public space, in the building of the Hellenic Ministry of Education and Religious Affairs, which has been converted into an unconventional art gallery. The works of the exhibition come from the Athens School of Fine Arts Gallery. The presentation and evaluation of the exhibition, which is carried out using interviews of its creators and conducting audience research, aims to find where this production succeeded and where it didn't. The main conclusion of the research is that the goals set during the design of the exhibition have largely been realised. Although it is an exhibition with a long duration and an expected decline, it still manages to arouse the interest of both the employees who cohabitate with it and the unsuspecting visitors who enter its space.

Key Words: art exhibitions, public space, exhibition evaluation, Athens School of Fine Arts

Εισαγωγή

Τον Νοέμβριο του 2017, εγκαινιάζεται η έκθεση έργων τέχνης από την συλλογή της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών (Α.Σ.Κ.Τ.), στους κοινόχρηστους χώρους του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (Υ.ΠΑΙ.Θ.), στο Μαρούσι Αττικής. Η έκθεση με τίτλο «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται» είναι μια έκθεση *ιδιαίτερη*, σύμφωνα με τους υπεύθυνους της δράσης, καθώς παρουσιάζεται στον χώρο ενός υπουργείου που μετατρέπεται «στη μεγαλύτερη γκαλερί έργων σύγχρονης τέχνης στην Ελλάδα». Δεν έχει χρονικό ορίζοντα, είναι μόνιμη και σύμφωνα με το σχεδιασμό, τα εκθέματά της θα ανανεωθούν μετά από μια πενταετία.

Στόχος της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι να συνεισφέρει στη χαρτογράφηση των εικαστικών εκθέσεων στον δημόσιο χώρο, εστιάζοντας στη διάχυση της τέχνης σε αντισυμβατικούς, μη προβλέψιμους εκθεσιακούς χώρους, όπως είναι τα δημόσια κτίρια.

Θα διερευνηθούν οι λόγοι για τους οποίους η έκθεση έργων τέχνης σχεδιάστηκε να υλοποιηθεί στον συγκεκριμένο δημόσιο χώρο, το σκεπτικό της επιλογής των έργων και θα παρουσιαστεί η διαδικασία παραγωγής της. Για το σκοπό αυτό θα αναζητηθούν οι απόψεις των προσώπων που ενεπλάκησαν στον σχεδιασμό και την υλοποίηση της δράσης (στελέχη της Α.Σ.Κ.Τ. και του Υ.ΠΑΙ.Θ.).

Ζητούμενο της εργασίας είναι η αποτίμηση της λειτουργίας της έκθεσης πέντε χρόνια μετά τα εγκαίνιά της και η αξιολόγησή της με την χρήση συνεντεύξεων των δημιουργών της και διεξαγωγής έρευνας του κοινού της έκθεσης (των υπαλλήλων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων και των επισκεπτών του χώρου).

Τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα στα οποία η εργασία θα προσπαθήσει να απαντήσει είναι α) εάν υλοποιήθηκαν οι στόχοι που τέθηκαν κατά τον σχεδιασμό για την υλοποίηση της έκθεσης και β) να εντοπιστούν τα σημεία εκείνα επιτυχίας ή μη του εγχειρήματος. Επιπλέον θα διερευνηθεί το ερώτημα εάν τα έργα αυτής της ιδιαίτερης Πινακοθήκης κατάφεραν να συνομιλήσουν με το κοινό, τους ανυποψίαστους επισκέπτες του χώρου μιας δημόσιας υπηρεσίας.

Η μελέτη της συγκεκριμένης περίπτωσης θα επιχειρήσει να συνεισφέρει στον διάλογο για την εμπλοκή της τέχνης στον δημόσιο χώρο, που αναπτύσσεται έντονα στη σύγχρονη εποχή. Η κατανόηση των παραμέτρων που καθιστούν μια τέτοιου

είδους έκθεση τέχνης επιτυχημένη ή μη θα συνδράμει επίσης, στον κατάλληλο σχεδιασμό και στην υλοποίηση μελλοντικών αντίστοιχων δράσεων.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας, και στο **πρώτο κεφάλαιο** θα ασχοληθούμε με την επισκόπηση του θεωρητικού πλαισίου που άπτεται θεμάτων όπως του δημόσιου χώρου και των εικαστικών παρεμβάσεων σε αυτόν αλλά και της παραγωγής εκθέσεων σε δημόσια κτίρια, που μετατρέπονται σε μη αναμενόμενους εκθεσιακούς χώρους. Στο **δεύτερο κεφάλαιο** θα παρουσιάσουμε βασικές παραμέτρους της αξιολόγησης των εκθέσεων, τα είδη και τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται από διάφορους φορείς, διεθνώς, καθώς και στο θεωρητικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο αυτές αναπτύχθηκαν.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, θα μελετήσουμε την περίπτωση μιας έκθεσης τέχνης η οποία παρουσιάζεται σε ένα δημόσιο χώρο, ένα δημόσιο κτήριο, που έχει μετατραπεί σε μια πρωτότυπη αίθουσα τέχνης. Συγκεκριμένα, στο **τρίτο κεφάλαιο**, θα παρουσιάσουμε την έκθεση έργων τέχνης από την Πινακοθήκη της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών, στο κτήριο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Στο **τέταρτο** και τελευταίο **κεφάλαιο** θα επιχειρήσουμε την αξιολόγηση της έκθεσης αυτής, με βάση το πρωτογενές υλικό που συγκεντρώθηκε τόσο από τις συνεντεύξεις που μας παραχώρησαν οι δημιουργοί της όσο και από την έρευνα κοινού που διεξήχθη για το σκοπό αυτό.

Η ενασχόληση με την έκθεση «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται» προέκυψε περίπου ως μονόδρομος μετά την τυχαία ανακάλυψη της έκθεσης, κατά τη διάρκεια μια τυπικής επίσκεψης της γράφουσας, στον χώρο του Υ.ΠΑΙ.Θ. Από το σημείο της αρχικής θετικής έκπληξης, της αναζήτησης πληροφοριών για το τι ακριβώς ήταν αυτό που συνέβαινε στον χώρο αυτής της *διαφορετικής* δημόσιας υπηρεσίας, μέχρι την παρουσίαση και αξιολόγηση της έκθεσης στο πλαίσιο της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας, διανύθηκε μια πραγματικά ενδιαφέρουσα διαδρομή. Ευελπιστούμε και η μελέτη της παρούσας εργασίας να αποβεί, για τον αναγνώστη, εξίσου ενδιαφέρουσα.

Α΄ Μέρος

Κεφάλαιο 1ο. Δημόσιος χώρος και εκθέσεις τέχνης

I. Δημόσιος χώρος στην πόλη

Θα προσπαθήσουμε στο σημείο αυτό να απαντήσουμε στο ερώτημα «τι είναι ο δημόσιος χώρος». Ο όρος συντίθεται από δύο λέξεις, τη λέξη *δημόσιος* και τη λέξη *χώρος*, το νόημα των οποίων εξαρτάται κάθε φορά από το ποιος τις χρησιμοποιεί, τι σκοπεύει να περιγράψει με αυτές και πού απευθύνεται. Ο όρος *δημόσιος*, «αναφέρεται σε ό,τι σχετίζεται με το κοινό, με τον λαό, που υπάρχει για το σύνολο του λαού» (Μπαμπινιώτης, 2000). Είναι «κάτι που ανήκει ή που αναφέρεται στο κράτος, που έχει σχέση με αυτό, που σχεδιάζεται και πραγματοποιείται από το κράτος, τις κρατικές υπηρεσίες, που προορίζεται για το κοινωνικό σύνολο». ¹ Ο δεύτερος όρος είναι η έννοια *χώρος*, που αποτελεί για κάθε άνθρωπο το απαραίτητο ζωτικό περιβάλλον, το οποίο βιώνει και στο οποίο δραστηριοποιείται. Ως προς τη διάσταση και το περιεχόμενό του, θα μπορούσε να περιγραφεί ως «ένα σύνολο, μια έκταση με τρεις διαστάσεις, ένα δυναμικό κενό που δεν είναι κενό» καθώς μέσα σε αυτόν βρίσκεται η δυνατότητα για τον άνθρωπο να ζει και να εκφράζει τις ικανότητές του (Κανελλοπούλου, 2006, υποσ.10, σ.12).

Η έννοια του δημόσιου χώρου είναι πολυδιάστατη. Διάφοροι επιστημονικοί κλάδοι έχουν ασχοληθεί με την μελέτη του όπως η αρχιτεκτονική, η πολεοδομία, η κοινωνιολογία, τα οικονομικά, η νομική, οι εικαστικές σπουδές. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις του όρου, όπως αυτές αποδίδονται σε πολλαπλά συγγενή ή μη επιστημονικά πεδία, αλληλοσυμπληρώνονται και συνθέτουν την έννοια του δημόσιου χώρου.

Το τι μπορεί να θεωρηθεί ως δημόσιος χώρος εξαρτάται κάθε φορά από το συγκεκριμένο, την εποχή στην οποία αναφέρεται. Στο πέρασμα των αιώνων η έννοια του δημόσιου χώρου δεν είχε πάντα την ίδια σημασία. Ανάλογα με την ιστορική περίοδο στην οποία αναφερόταν, διαφοροποιούνταν άλλοτε διευρύνοντας κι άλλοτε περιορίζοντας τα όρια της έκτασής του. Διαφοροποιούνταν επίσης και οι χρήστες του δημόσιου χώρου σε κάθε εποχή, καθώς δεν ήταν πάντα προσβάσιμος από το σύνολο της κοινωνίας.

¹ Λεξικό Τριανταφυλλίδη, Πύλη για την Ελληνική γλώσσα, στον διαδικτυακό τόπο <https://www.greek-language.gr/greekLang/>.

Σήμερα θεωρείται πλέον αυτονόητο ότι ένας χώρος καλείται δημόσιος μόνο στην περίπτωση που επιτρέπεται σε αυτόν η πρόσβαση σε όλους, χωρίς την ύπαρξη περιορισμών που μπορεί να αφορούν το φύλο, την κοινωνική τάξη, τη φυλή, τις πεποιθήσεις των ατόμων. Ο δημόσιος χώρος ανήκει στον καθένα και σε κανένα (Κερασιδου, 2008, σ.38). Είναι μια θεμελιώδης δημοκρατική ιδέα γιατί εμπεριέχει τις έννοιες της ισοπολιτείας, της ισονομίας και της κοινοκτημοσύνης και η ποιότητά του αντανακλά και την ποιότητα της δημοκρατίας.²

Ο δημόσιος χώρος σχηματοποιεί, καταγράφει και τεκμηριώνει χωρικά σχέσεις και εντάσεις μεταξύ κράτους/πολιτείας και πολίτη.³ Η εικόνα του δομείται και μεταβάλλεται από τον τρόπο δραστηριοποίησης των πολιτών μέσα σε αυτόν, σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Κατά αυτήν την έννοια οι δημόσιοι χώροι πλαισιώνουν την ζωή των ατόμων όπως και τη ζωή των ευρύτερων κοινωνικών συνόλων που δρουν, αντιδρούν και κινούνται εντός του.

Ο δημόσιος χώρος αποτελεί τον τόπο όπου συγκεντρώνεται πλήθος κόσμου με βάση την ικανοποίηση ανθρώπινων αναγκών (Κανελλοπούλου, 2006, σ.16). Στον τόπο αυτό πραγματοποιούνται ατομικές, καθημερινές και κοινωνικές δραστηριότητες των ανθρώπων και κατά αυτή την έννοια δομείται ένας πυρήνας ανθρώπινης συνάντησης, αλληλεπίδρασης, επικοινωνίας και κοινωνικών επαφών. Μπορεί να αποτελεί χώρο εργασίας ή ξεκούρασης και να φιλοξενεί μια ή περισσότερες δραστηριότητες στον ίδιο ή διαφορετικούς χρόνους, να αποτελεί το θέατρο για τα κοινωνικά δρώμενα της πόλης (Συμεών, 2010, σ.13). Εντός του οι άνθρωποι μπορούν απλώς να υπάρχουν, να περιφέρονται, να δέχονται ερεθίσματα, να στοχάζονται.

Στο αστικό περιβάλλον οι δημόσιοι χώροι αποτελούν απαραίτητα κομμάτια του κολλάζ των πόλεων, δημιουργώντας σημεία αναφοράς που μπορούν να διακόψουν την οπτική μονοτονία και να συμβάλλουν στη δημιουργία ενός περισσότερο ελκυστικού αστικού τοπίου. Σηματοδοτούν την πόλη, την κάνουν ανθρωποκεντρική και περισσότερο φιλική στους κατοίκους ή τους επισκέπτες της.

² Δασκαλόπουλος, Δ., (2014), στην «Ανοιχτή συζήτηση για τη Σύγχρονη Τέχνη στον Δημόσιο χώρο» στο Μουσείο Μπενάκη, NEON & Α.Σ.Κ.Τ. (<https://neon.org.gr/gr/video/anoichth-suzhthsh-dhmosia-zwh-dhmosios-chwros-dhmosia-technh/>).

³ Βλ. το άρθρο της Λούη Λουίζας « Η τέχνη στο δημόσιο χώρο ως διάλογος», 9-7-2020, στην ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας *Καθημερινή* (<https://www.kathimerini.com.cy/gr/politismos/eikastika/i-texni-sto-dimosio-xwro-os-dialogos>).

Στο αστικό περιβάλλον, που ως πολεοδομικό ανάπτυγμα χαρακτηρίζεται από νόρμες, ρυμοτομία, αρχιτεκτονικές κατασκευές κι ελευθέρους χώρους, μπορούμε να θεωρήσουμε ως δημόσιο χώρο τα σημεία εκείνα που δεν αποτελούν ιδιωτικές ιδιοκτησίες. Μπορεί να είναι δημόσια κτίρια ή άλλου είδους κατασκευές, ανοιχτοί δημόσιοι χώροι, πολεοδομικά σχεδιασμένοι ή και όχι. Τέτοια σημεία μπορεί να είναι πλατείες, πάρκα, πεζόδρομοι, στάσεις μέσων μαζικής μεταφοράς ή κενά αδόμητα οικόπεδα. Να σημειώσουμε εδώ, πως ο δημόσιος αστικός χώρος γίνεται πάντα αντιληπτός σε σχέση με τον ιδιωτικό χώρο της πόλης με τον οποίο αναπτύσσουν μια σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλοσυμπλήρωσης. Η συνύπαρξη των δύο είναι εξίσου σημαντική για την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών, ατομικών και συλλογικών.

Δεν είναι πάντα όμως ούτε η παρουσία αλλά ούτε και οι χρήσεις του δημόσιου χώρου οι ενδεδειγμένες, στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον. Η πρακτική της υποβάθμισης ή εγκατάλειψής του είναι ένα συχνό φαινόμενο που συναντάται κατά κανόνα στο κέντρο του αστικού ιστού αλλά και σε κάποια λιγότερο φροντισμένα προάστια των πόλεων. Στην Ελλάδα ο δημόσιος χώρος πλήττεται περισσότερο από ποτέ άλλοτε, από ένα διαρκώς εντεινόμενο αίσθημα απαξίωσης. Η απαξίωση, οι αυθόρμητες πρακτικές και δράσεις ακόμη και η αυθαίρετη κατάληψη ή καταστροφή του δημόσιου χώρου, αποτελούν μια αρνητική εμπειρία αντίδρασης σε κάθε μορφή λειτουργικής και αισθητικής αναμόρφωσης του δημόσιου αστικού τόπου.⁴ Αρκετοί δημόσιοι χώροι δεν εκπέμπουν τίποτα, δεν τους φορτίζει τίποτα, δεν έχουν προορισμό και ζωή. Συνολικά έχουν πάψει να αποτελούν πεδίο κοινωνικής συμβίωσης, ενώ επικρατούν συνθήκες κατάρρευσης και ταραχής της δημόσιας ζωής και του δημόσιου πολιτισμού. Τείνουν να γίνουν ένα μονότονο φόντο ή ίσως ο καθρέπτης μιας συλλογικότητας που είναι κατακερματισμένη και αλλοτριωμένη.⁵

Ένας από τους τρόπους που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μοχλός επαναφοράς του δημόσιου χώρου στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, ανατρέποντας την περιθωριοποίησή του, θα ήταν η εμπλοκή της τέχνης στους δημόσιους χώρους. Τα δημόσια έργα τέχνης είναι ένα σημάδι ότι ο δημόσιος χώρος είναι

⁴ Χαρβαλιάς, Γ., (2014) στην «Ανοιχτή συζήτηση για τη Σύγχρονη Τέχνη στον Δημόσιο χώρο» στο Μουσείο Μπενάκη, NEON & Α.Σ.Κ.Τ. (<https://neon.org.gr/gr/video/anoichth-suzhthsh-dhmosia-zwh-dhmosios-chwros-dhmosia-technh/>).

⁵ Δασκαλόπουλος, Δ., (2014) στην «Ανοιχτή συζήτηση για τη Σύγχρονη Τέχνη στον Δημόσιο χώρο» στο Μουσείο Μπενάκη, NEON & Α.Σ.Κ.Τ. (<https://neon.org.gr/gr/video/anoichth-suzhthsh-dhmosia-zwh-dhmosios-chwros-dhmosia-technh/>).

αναγνωρισμένος και όχι παραμελημένος (Πολυχρονάτου, 2007, σ.149). Η τέχνη μπορεί να αποτελέσει την αφορμή για την ανάπτυξη ενός πολύτιμου διαλόγου με τον κοινωνικό ιστό, και έτσι να συμβάλλει αφενός στην βελτίωση της εικόνας του δημόσιου χώρου και αφετέρου της ουσιαστική σχέσης του με τους πολίτες.

II. Τέχνη στο δημόσιο χώρο

Ένα αληθινό έργο τέχνης θα φέρνει πάντα στο νου μας κάτι από το άπειρο, όπως και ένα έργο της φύσης. Το παρατηρούμε με προσοχή, αντιλαμβανόμαστε και απολαμβάνουμε τα κάλλη του, μας κάνει εντύπωση, αλλά δεν μπορεί να γίνει πλήρως κατανοητό, ούτε και να οριστούν καθαρά με λέξεις η ουσία και η αξία του (Goethe, 1994, σ.127).

Το δυσκολότερο πράγμα μοιάζει να είναι το να ορίσει κανείς το έργο τέχνης, παρά το γεγονός ότι το πραγματικό πρόβλημα είναι ακριβώς το αντίθετο: δεν έχει πλέον κανένα νόημα να αναρωτιέται κανείς αν ένα έργο μπορεί να είναι τέχνη, αφού η απάντηση είναι πάντα καταφατική (αν κάποιος “καλλιτέχνης” το έχει ορίσει ως τέτοιο) (Μουτσόπουλος, 2019, σ.28).

Τα δύο παραθέματα που αναφέρονται πιο πάνω, απέχουν χρονικά κάποιους αιώνες μεταξύ τους. Τόσο το πρώτο, που γράφτηκε το 1798, όσο και το δεύτερο, του 2019 αποτελούν ενδεικτικές αναφορές μιας προσπάθειας χρόνων να διερευνηθεί και να οριστεί το τι μπορεί να θεωρείται έργο τέχνης. Δεν θα εστιάσουμε εδώ στην παρουσίαση των ποικίλων απόψεων που εκφράστηκαν γύρω από αυτές τις αναζητήσεις, θα αναφερθούμε μόνο σε μια κοινή παραδοχή, στην δεδομένη ύπαρξη της τέχνης και στο δεδομένο ότι η τέχνη αφορά την ανθρώπινη ύπαρξη.

Η έκφραση του συναισθηματικού κόσμου ενός ατόμου που απευθύνεται στον συναισθηματικό κόσμο κάποιου άλλου, μέσω της τέχνης, δημιουργεί σχέσεις επικοινωνίας μεταξύ τους. Η επικοινωνία αυτή μπορεί να πραγματοποιείται σε κάθε τόπο όπου η τέχνη παρευρίσκεται, στη σκηνή ενός θεάτρου, στον κύκλο ενός χορού, στο εργαστήριο ενός καλλιτέχνη, σε μια αίθουσα τέχνης, στον χώρο ενός μουσείου, σε έναν τοίχο ζωγραφισμένο με graffiti, σε έναν δημόσιο χώρο που φιλοξενεί ένα καλλιτεχνικό έργο. Η τέχνη άλλωστε, οφείλει να μην δίνει απαντήσεις αλλά να θέτει ερωτήματα σχετικά με τον προβληματικό χαρακτήρα του κόσμου (Γκινοσάτης, 2011, σ.54). Ως τόπος πολλαπλών νοημάτων και επικοινωνιακής ανταλλαγής, η τέχνη υπερβαίνει τη σωστή ή λάθος αισθητική, κατεβαίνει στους δρόμους και ανακτά τη θέση της στη δημόσια σφαίρα (Hein, 1996, σ.5). Σε αυτή την τελευταία συνθήκη, στην εικαστική παρέμβαση σε δημόσιους χώρους, θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

Η τέχνη στον δημόσιο χώρο δεν είναι μια πρόσφατη ανακάλυψη. Από τις απαρχές της ανθρώπινης ιστορίας ακόμη, η τέχνη βρήκε τρόπους να εκφραστεί, διαμορφώθηκε μέσα σε ποικίλα πολιτισμικά και κοινωνικά πλαίσια, ακολουθώντας μια μακρά πορεία εξέλιξης. Από το αρχικό εκείνο σημείο που οι άνθρωποι παίρνοντας χρωματιστό χώμα στα χέρια τους σχεδίασαν πρόχειρα στον τοίχο της σπηλιάς τους ένα βουβάλι (Gombrich, 2001, σ.15), διανύθηκε μια διαδρομή πολλών χιλιάδων ετών μέχρι να φτάσουμε στο σημείο όπου η εικαστική έκφραση σήμερα στο σύγχρονο δημόσιο χώρο προσλαμβάνει ποικίλες μορφές, χρησιμοποιεί διαφορετικά μέσα και αλληλεπιδρά με τον άνθρωπο καθώς παρεισφρεί στη ροή της ζωής του.

Δεν είναι μόνο οι ποικίλες εκφραστικές της γλώσσες που την καθορίζουν. Ο τρόπος που γίνεται αντιληπτή, η πρόσληψή της, διαφοροποιείται επίσης. Κάποιες φορές η τέχνη στο δημόσιο χώρο στέκει ουδέτερη ή και αόρατη για το κοινό, κάποιες άλλες όμως ανατρέπει την καθημερινότητά του, εμπνέει ή παρακινεί σε αλλαγή. Υπό διάφορες οπτικές, η μορφή αυτή τέχνης μπορεί να ιδωθεί διαφορετικά και αρκετά υποκειμενικά καθιστώντας τα νοήματά της μεταβλητά και ρέοντα (Κανελλοπούλου, 2021, σ.73). Ο καλλιτέχνης μπορεί να δει ένα δημόσιο έργο τέχνης ως το κίνητρο ενός ατόμου: να αφιερώσει μερικές στιγμές από την καθημερινή του ρουτίνα να το σκεφτεί, να το θαυμάσει, να το παρατηρήσει, να το «ακούσει» και να αντιδράσει σε αυτό. Μια κοινότητα μπορεί να δει τη δημόσια τέχνη ως έναν τρόπο για να δείξει την ιστορία και τον πολιτισμό της περιοχής σε άλλους ανθρώπους, αλλά και ως μέσο για να μπορούν να εξερευνήσουν με τη νεότερη γενιά το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον τους. Ένας επιχειρηματίας μπορεί να χρησιμοποιήσει τη δημόσια τέχνη ως τρόπο να προσελκύσει την προσοχή σε μια περιοχή και ως εκ τούτου να την ενισχύσει οικονομικά.⁶

Η δημόσια τέχνη έχει έναν ιδιαίτερο αποδέκτη. Δεν είναι το παραδοσιακό κοινό της πινακοθήκης, της αίθουσας τέχνης, του μουσείου. Η συνάντησή του με το έργο τέχνης μπορεί κάποιες φορές να μην είναι καν ηθελημένη, να είναι τυχαία και μη προετοιμασμένη. «Είναι σαν να έρχεται το μουσείο και σε βρίσκει στην καθημερινότητά σου. Η τέχνη στον δημόσιο χώρο έχει μεγαλύτερη σημασία από να την κλείνεις στο μουσείο. Έχει ιδιαίτερη βαρύτητα λόγω της αμεσότητας που έχει

⁶ Από το άρθρο της Λούη Λουίζας « Η τέχνη στο δημόσιο χώρο ως διάλογος», 9-7-2020, στην ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας *Καθημερινή*, (<https://www.kathimerini.com.cy/gr/politismos/eikastika/i-texni-sto-dimosio-xwro-os-dialogos>).

απέναντι στον ανύποπτο πολίτη. Είναι ένας τρόπος για να φτάσει ο πολίτης κοντά στον πολιτισμό».⁷ Μέσω αυτής της διαδρομής, χωρίς τις τυποποιημένες διαδικασίες ή απαγορεύσεις που υφίστανται στον προστατευμένο και περιορισμένο χώρο ενός μουσείου ή μιας αίθουσας τέχνης, το έργο τέχνης πλησιάζει τον θεατή μειώνοντας την απόσταση μεταξύ πομπού και δέκτη της τέχνης.

Η παρουσία του έργου στον δημόσιο καθημερινό χώρο δημιουργεί, εκτός από το αίσθημα της οικειότητας και εγγύτητας με το έργο, και μια αίσθηση ιδιοκτησίας. Είναι αυτή η αίσθηση που επιτρέπει στον θεατή να ασκήσει την κριτική του, να εκφράσει την γνώμη του για το έργο με περισσότερη ευκολία και αυθορμητισμό καθώς αισθάνεται ότι κατά κάποιον τρόπο το έργο του ανήκει, δημιουργήθηκε για εκείνον. Οι εκδηλώσεις αναφορικά με την υποδοχή του, μπορεί να κυμαίνονται από την καθολική αποδοχή του κοινού, όπου το έργο συγκινεί ή κάνει τον θεατή να σκεφτεί, μέχρι τις ακραίες αντιδράσεις αποδοκιμασίας ή βανδαλισμών όταν το έργο τέχνης προκαλεί ή απογοητεύει. Άλλωστε τα δημόσια έργα είναι έργα δημιουργημένα για το κοινό, και ως εκ τούτου είναι απαραίτητο να αξιολογούνται ως προς τη δεινότητά τους να γενούν την ανθρώπινη αντίδραση (Κανελλοπούλου, 2021, σ.72).

Όταν η τέχνη συν-διαμορφώνει ένα δημόσιο σημείο της πόλης μπορεί να προσδώσει αξία στον αστικό ιστό. Επιτυγχάνει να αναβαθμίσει το αστικό περιβάλλον, να δώσει μια εναλλακτική αντίληψη του χώρου, να οικοδομήσει μια πιο φιλική σχέση με το περιβάλλον. Μπορεί επίσης να αποτελέσει το μέσο για την υλοποίηση διαδικασιών εξευγενισμού (gentrification) υποβαθμισμένων ή αφρόντιστων τμημάτων της πόλης, προσδίδοντας μια νέα μορφή στις περιοχές αυτές.

Οι καλλιτεχνικές παρεμβάσεις σε χώρους με δημόσιο χαρακτήρα έχουν σκοπό να οικειοποιηθούν τον θεσμοθετημένο δημόσιο χώρο της πόλης, να τον ανακτήσουν μέσα από μια διάνοιξη διαλόγου με τον πολίτη, να το κατοικήσουν είτε αυθαίρετα είτε με κοινή συναίνεση ως το δικό τους χώρο, ως χώρο των πολιτών, ως χώρο του «εμείς» και να εγγράψουν μορφές επικοινωνίας, δημιουργικότητας ή στην καλύτερη περίπτωση τέχνης στη βιωμένη καθημερινή εμπειρία.⁸

⁷ Γρηγορίου Θεόδουλος, καλλιτέχνης, στο άρθρο της Λούη Λουίζας « Η τέχνη στο δημόσιο χώρο ως διάλογος», 9-7-2020, στην ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας *Καθημερινή*.

⁸ Χαρβαλιάς, Γ., (2014), στην «Ανοιχτή συζήτηση για τη Σύγχρονη Τέχνη στον Δημόσιο χώρο» στο Μουσείο Μπενάκη, NEON & Α.Σ.Κ.Τ. (<https://neon.org.gr/gr/video/anoichth-suzhthsh-dhmosia-zwh-dhmosios-chwros-dhmosia-technh/>).

Η τέχνη που εκτίθεται στον δημόσιο χώρο όχι ως μνημείο αλλά ως οργανικό στοιχείο της καθημερινότητας, αποτελεί μια πολιτική πράξη, γιατί ενεργοποιεί το κοινό προτείνοντας μια νέα μορφή επικοινωνίας και συμμετοχής δηλαδή μια αυξημένη συλλογικότητα. Μας δίνει ισχυρά ερεθίσματα για να ανακαλύψουμε ξανά και να φανταστούμε αλλιώς την πόλη μας, άρα και την ζωή μας και κατά αυτόν τον τρόπο η τέχνη μπορεί να γεμίσει το κενό που αποστρέφεται η πόλη και που μας αποξενώνει.⁹

III. Έργα τέχνης σε δημόσια κτήρια

Οι εκφάνσεις της τέχνης, στον δημόσιο χώρο, μπορούν να λάβουν ποικίλες μορφές. Από μη οργανωμένες, αυτοσχέδιες εικαστικές δράσεις, όπως για παράδειγμα η τέχνη του δρόμου (street art), μέχρι δομημένες παρεμβάσεις που προϋποθέτουν σχεδιασμό και συγκεκριμένες διαδικασίες για την υλοποίησή τους, όπως ενδεικτικά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε την τοποθέτηση γλυπτών ή μνημείων. Στην δεύτερη αυτή κατηγορία εμπίπτουν, μεταξύ άλλων, και οι εκθέσεις έργων τέχνης σε δημόσιους χώρους, δημόσια κτίρια, που η βασική λειτουργία τους δεν σχετίζεται με την τέχνη, καθιστώντας τους έτσι πρωτοποριακούς, μη προβλέψιμους εκθεσιακούς χώρους. Η παραγωγή τέτοιων εκθέσεων, όλο και πιο συχνά τα τελευταία χρόνια, τροφοδοτεί την εικαστική παρουσία στον αστικό δημόσιο χώρο.

Οι πρακτικές αυτές αποτελούν διεθνές φαινόμενο. Συναντούνται εδώ και πολλά χρόνια, με μεγάλη συχνότητα στον παγκόσμιο αστικό ιστό και αποτελούν μέσο συνομιλίας της τέχνης με τη δημόσια σφαίρα. Θα αναφερθούμε στο σημείο αυτό, ενδεικτικά, σε κάποια παραδείγματα τέτοιων εκθέσεων που υλοποιήθηκαν σχετικά πρόσφατα στον ελλαδικό χώρο, σε μια προσπάθεια να δοθεί μια πρώτη εικόνα για το τι σημαίνει πρακτικά μια τέτοιου τύπου έκθεση. Η μνεία εκθέσεων που πραγματοποιήθηκαν μόνο στον ελληνικό αστικό χώρο, γίνεται καθαρά για λόγους οικονομίας χώρου αλλά και κατ' αναλογία με την μελέτη της εντόπιας έκθεσης έργων τέχνης στον δημόσιο κτήριο του Υ.ΠΑΙ.Θ., που πραγματεύεται η παρούσα εργασία.

⁹ Δασκαλόπουλος, Δ., (2014), στην «Ανοιχτή συζήτηση για τη Σύγχρονη Τέχνη στον Δημόσιο χώρο» στο Μουσείο Μπενάκη, NEON & Α.Σ.Κ.Τ. (<https://neon.org.gr/gr/video/anoichth-suzhthsh-dhmosia-zwh-dhmosios-chwros-dhmosia-technh/>).

Μια από τις πλέον γνωστές δράσεις, αυτού του είδους, καθώς το κοινό της είναι μάλλον το πολυπληθέστερο στην αθηναϊκή πρωτεύουσα,¹⁰ είναι **η έκθεση έργων τέχνης στους σταθμούς του μετρό της Αθήνας**. Το έργο της κατασκευής των δύο βασικών γραμμών του μετρό που υλοποιήθηκε στην πρωτεύουσα το 2000, συνοδεύτηκε κατά την διεθνή πρακτική, από την μέριμνα για την επένδυση με έργα τέχνης των χώρων, σε όλους τους σταθμούς του μετρό και την προοπτική ένταξης νέων καλλιτεχνικών έργων στους σταθμούς που θα κατασκευάζονταν κατά τις μεταγενέστερες επεκτάσεις του δικτύου. Ο φορέας κατασκευής του μετρό, επέλεξε τους καλλιτέχνες για την τοποθέτηση των έργων τους, με κριτήριο τη σημασία του καλλιτέχνη καθώς το ίδιο το έργο (το μετρό) λογίστηκε ως μια σημαίνουσα κατασκευή, η οποία έπρεπε να κοσμηθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο (Κανελλοπούλου, 2006, σ.211,212). Οι εικαστικές παρεμβάσεις θεωρήθηκαν μια επιτυχημένη πρόταση για την πόλη, με τους καλλιτέχνες να δημιουργούν στις περισσότερες περιπτώσεις ευφάνταστα έργα και -το κυριότερο- λαμβάνοντας υπόψη, τις προσλαμβάνουσες του χώρου. Το έργο της εικαστικής πλαισίωσης των σταθμών του μετρό σχολιάστηκε από κριτικούς και δημοσιογράφους ως η δημιουργία μιας υπόγειας γκαλερί ή υπόγειου μουσείου που φιλοξενεί στους χώρους του έργα καταξιωμένων καλλιτεχνών (Κανελλοπούλου, 2006, σ.227,228). Να σημειώσουμε εδώ πως οι υπόγειοι χώροι των σταθμών του μετρό της Αθήνας δεν αποτελούν δημόσιο κτήριο, με την στενή έννοια του όρου. Κατ' αυτή την έννοια και τα έργα τέχνης που εκτίθενται σε αυτούς μόνο με μια διασταλτική οπτική μπορούν να θεωρηθούν ως έργα που εκτίθενται σε ένα δημόσιο κτήριο.

¹⁰ Με το μετρό μετακινούνται κατά μέσον όρο 480.000 επιβάτες, ημερησίως στην μητροπολιτική περιοχή της πρωτεύουσας, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΣΤΑΣΥ Α.Ε στην ιστοσελίδα: <http://www.stasy.gr/index.php?id=342>.

Εικόνα 1. Το έργο «Μετρό» του Κώστα Βαρώτσου (2004), στο σταθμό «Δουκίσσης Πλακεντίας του μετρό – Χαλάνδρι

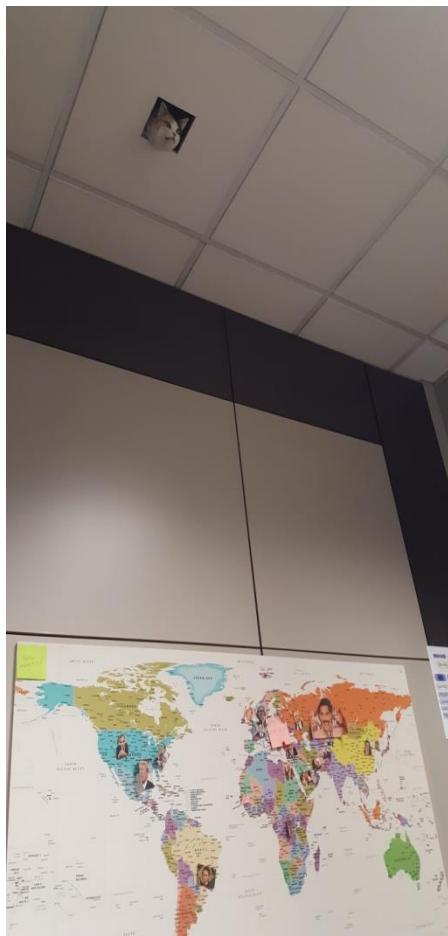
Ένα διεθνές πολιτιστικό γεγονός, η **Μπιενάλε της Αθήνας**,¹¹ στην έκτη της διοργάνωση της, το **2018**, με τίτλο «**ΑΝΤΙ**» παρουσιάστηκε σε ένα κτιριακό σύμπλεγμα στο κέντρο της πόλης (στην ευρύτερη περιοχή της οδού Σταδίου).¹² Συγκεκριμένα στο ιστορικό κτήριο Τηλεπικοινωνιών (μετέπειτα ΟΤΕ) που δεν χρησιμοποιείται τα τελευταία χρόνια και αποτέλεσε τον κύριο εκθεσιακό χώρο, στο **Esperia Palace Hotel** που υπήρξε την εποχή της λειτουργίας του ένα από τα καλύτερα κεντρικά ξενοδοχεία στην Αθήνα, στην ιστορική Μπενάκειο Βιβλιοθήκη, της Βουλής των Ελλήνων, που παραμένει ανενεργή από το 2004 και στο κτήριο που μέχρι πρόσφατα στέγαζε τη δημόσια υπηρεσία ΤΣΜΕΔΕ.¹³ Σκοπός της επιλογής αυτών των

¹¹ Η λέξη Μπιενάλε-Biennale είναι ιταλική και σημαίνει «κάθε επόμενο χρόνο» περιγράφοντας γεγονότα που συμβαίνουν κάθε δύο χρόνια. Στον κόσμο της σύγχρονης τέχνης χρησιμοποιείται για να δηλώσει ένα παγκόσμιο καλλιτεχνικό γεγονός και η προέλευση της είναι η Μπιενάλε της Βενετίας που ξεκίνησε το 1895. Η Μπιενάλε της Αθήνας, διεξάγεται κάθε δύο χρόνια, παρουσιάζοντας μία μεγάλης κλίμακας έκθεση και ένα ευρύ πρόγραμμα με παράλληλες δράσεις, όπως περφόρμανς, εργαστήρια, διαλέξεις κ.ά. Αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα διεθνή καλλιτεχνικά γεγονότα σύγχρονης τέχνης στην Ελλάδα.

¹² Βλ. το άρθρο του Δ. Ρηγόπουλου (2018) «Η Μπιενάλε δίνει ζωή στη Σταδίου», στο περιοδικό «Κ» της εφημερίδας *Καθημερινή* (<https://www.kathimerini.gr/k/k-magazine/987541/i-mpienale-dinei-zoi-sti-stadiou/>).

¹³ Τ.Σ.Μ.Ε.Δ.Ε: Ταμείο Συντάξεων Μηχανικών & Εργοληπτών Δημοσίων Έργων.

εγκαταλειμμένων κτιρίων ως χώρων παρουσίασης της έκθεσης ήταν, σύμφωνα με τους επιμελητές της, το γεγονός ότι σύμβολα μιας εποχής, όπως το κτήριο του ΟΤΕ ή το Esperia, είναι έτοιμα να περάσουν σε μια νέα εποχή, στην οποία το μέλλον θα ξαναγράψει και το παρελθόν τους. Ένας από αυτούς που καλείται να αφηγηθεί αυτή τη μετάβαση, αυτό το άλμα, τη βίαιη και δραστική κοινωνική και εθνογραφική αλλαγή ήταν και η Μπιενάλε της πόλης.¹⁴

Εικόνα 2. Ο κύριος εκθεσιακός χώρος της 6^{ης} Μπιενάλε της Αθήνας (2018), στο κτήριο Τηλεπικοινωνιών ΟΤΕ – οδός Σταδίου 15

¹⁴ Ο Ροκα-Υίο, ένας από τους τρεις επιμελητές της έκθεσης, μιλά στον Δ. Ρηγόπουλο (2018) στο άρθρο του «Η Μπιενάλε δίνει ζωή στη Σταδίου», στο περιοδικό «Κ» της εφημερίδας *Καθημερινή* (<https://www.kathimerini.gr/k/k-magazine/987541/i-mpienale-dinei-zoi-sti-stadiou/>).

Η έκθεση «Portals/Πύλη», αποτέλεσμα συνεργασίας της Βουλής των Ελλήνων με τον πολιτιστικό οργανισμό NEON, άνοιξε στο κοινό τον Ιούνιο του 2021, στον χώρο του πρώην δημόσιου Καπνεργοστασίου της Αθήνας. Το ιστορικό αυτό κτήριο που στέγαζε καπνοβιομηχανίες, αποθήκες, τελωνείο και εστιατόρια για τους εργαζομένους, από το 1930, σταμάτησε να λειτουργεί το 1978. Η έκθεση αναπτύχθηκε σε όλους στους χώρους του κτιρίου που αναμορφώθηκαν για να φιλοξενήσουν την έκθεση, στο αίθριο, στις αίθουσες και τα πατάρια, στα λουτρά, στο παλιό τελωνείο, στον περιβάλλοντα χώρο, στην στέγη/πρόσοψη του κτιρίου. Παρουσιάστηκαν έργα 59 καλλιτεχνών, προερχόμενων από 27 χώρες με διαφορετικές καταβολές, προέλευση, και ποικίλα πολιτιστικά υπόβαθρα, που συναντήθηκαν προκειμένου να οικοδομήσουν μια κοινότητα ιδεών. Οι υπεύθυνοι της έκθεσης οραματίστηκαν για το πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο έναν μη-ιεραρχικό χώρο, έναν χώρο συμβίωσης, όπου οι κοινωνικές και πολιτικές στρατηγικές αναθεωρούνται και αναδιαρθρώνονται. Μέσα από την αναμόρφωσή του, κρατούνται ζωντανές οι μνήμες της ιστορίας του κτιρίου και ανοίγεται ένα νέο κεφάλαιο γι' αυτό, ως σύγχρονο κέντρο πολιτισμού που θα είναι ανοιχτό σε όλους.¹⁵

Εικόνα 2. Έκθεση «Portals/Πύλη» (2021), στον χώρο του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου – οδός Λένορμαν 218

¹⁵ Σύμφωνα με όσα αναφέρει η Ελίνα Κουντούρη, επιμελήτρια της έκθεσης και Διευθύντρια του NEON, στο δελτίο τύπου που εξέδωσε για την έκθεση η Βουλή των Ελλήνων (<https://www.hellenicparliament.gr/Enimerosi/Grafeio-Typou/Deltia-Typou/?press=eadb3529-eee8-421f-9e32-ad40011e0ee0>).

Η έκθεση «[α]γνωστοι προορισμοί, κεφάλαιο II: Κέλυφος// Η πολιτική της ύπαρξης», παρουσιάστηκε τον Ιούνιο του 2018 στην Αθήνα. Σε ένα εμβληματικό δημόσιο κτήριο, με ιστορία εκατό χρόνων, το οποίο σήμερα στεγάζει το 15^ο Λύκειο Κυψέλης, η έκθεση επιχείρησε μια εικαστική ανατομία του κτιρίου κινητοποιώντας εικοσιένα εικαστικούς, τριών γενεών, που κλήθηκαν να ανταποκριθούν στην ιδιαίτερη συνθήκη της ιστορίας του κτιρίου. Τα έργα παρουσιάστηκαν στους τέσσερις ορόφους, τη σοφίτα και την αυλή, του σχολείου σε συνομιλία με τις διαφορετικές λειτουργίες του κτιρίου στην διάρκεια της ζωής του, αναπτύσσοντας ένα διάλογο με αυτό αλλά και μεταξύ τους. Ζητούμενο των δημιουργών της, το κοινό να αντιληφθεί το κτήριο ως ένα δοχείο όπου μνήμες, όνειρα και φωνές του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος συγκρούονται και να συνειδητοποιήσει την επαναλαμβανόμενη ροή των γεγονότων που αντικατοπτρίζουν τη ρευστότητα της ελληνικής ιστορίας, μέσα από την εναλλαγή και την τροποποίηση πολλαπλών πραγματικοτήτων.¹⁶ Να ενεργοποιηθεί κατ' αυτόν τον τρόπο μια αλληλεπίδραση και ένας διάλογος που εμπλέκει το ιστορικό αυτό κτήριο με τους τωρινούς του ενοίκους - μαθητές και καθηγητές -, τους επισκέπτες αλλά και τον ευρύτερο κοινωνικό ιστό.¹⁷

Εικόνα 3. Έκθεση «[α]γνωστοι προορισμοί, κεφάλαιο II: Κέλυφος // Η πολιτική της ύπαρξης» (2018), στο 15^ο Λύκειο Κυψέλης – οδός Κυψέλης 46 & Παξών

¹⁶ Από τον κατάλογο της έκθεσης (https://issuu.com/kkjc9734/docs/shell.the_politics_of_being_2018).

¹⁷ Από το άρθρο της Ζυμαράκη, Ε., (2018) «Κώστας Πράμπογλου, Κέλυφος//Η πολιτική της ύπαρξης», για την έκθεση, στο ηλεκτρονικό περιοδικό *EX-POSURE*.

Επιχειρήσαμε να παρουσιάσουμε μια ενδεικτική αναφορά στη διάχυση της τέχνης στο δημόσιο χώρο μέσω της παραγωγής εκθέσεων σε δημόσια κτίρια που λειτούργησαν ως πρωτοποριακοί ή μη προβλέψιμοι εκθεσιακοί χώροι. Μια τέτοια έκθεση αποτελεί άλλωστε και η **Έκθεση έργων τέχνης των αποφοίτων της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών στο κτήριο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων**, η οποία αποτελεί αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας και παρουσιάζεται στη συνέχεια (βλ. β' μέρος) Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα αναφερθούμε στις πρακτικές που ακολουθούνται για την αξιολόγηση των εκθέσεων καθώς και στο θεωρητικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο αυτές αναπτύχθηκαν.

Κεφάλαιο 2ο. Αξιολόγηση εκθέσεων

Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση μιας έκθεσης δεν είναι αυτοσκοπός, είναι μέσο έκφρασης μηνυμάτων. Καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας παραγωγής μιας έκθεσης, από τη σύλληψη της αρχικής ιδέας, τον σχεδιασμό, την επιμέλεια μέχρι και το άνοιγμά της στο κοινό, το κύριο αίτημα που διατρέχει οριζόντια τη δημιουργική αυτή δραστηριότητα είναι πώς το συγκεκριμένο μήνυμα που η κάθε έκθεση εκπέμπει, μπορεί να γίνει αντιληπτό από το κοινό. Πώς δηλαδή μια έκθεση μπορεί να είναι αποτελεσματική και επιτυχημένη.

Είναι επομένως στοιχείο κομβικής σημασίας η παρουσία του κοινού, χωρίς την ύπαρξη του οποίου το *εκθέτειν* δεν θα είχε λόγο ύπαρξης. Όπως σημειώνει ο Dean (1996, σ.93) «όπως ο έμπορος έτσι και ο σχεδιαστής εκθέσεων πρέπει να ακούει τόσο τους επαίνους όσο και τα παράπονα των πελατών του».

Τα αντικείμενα που εκτίθενται σε μια έκθεση ή τα έργα τέχνης δεν έχουν απαραίτητα από μόνα τους αυταξία αλλά την δανείζονται κυρίως από τη συνομιλία τους με το κοινό. Είναι η αφετηρία για την ερμηνεία του θέματος που αντιπροσωπεύουν. Η ερμηνεία των εκθεμάτων συνδυάζεται με τις προσδοκίες, τις γνώσεις, τα ενδιαφέροντα, τις επιθυμίες και τις ανάγκες των επισκεπτών και στοχεύει να τους βοηθήσει να αποκτήσουν ουσιαστικές γνώσεις και εμπειρίες (Μουσουρή, 1999, σ.57).

Προκειμένου να αναζητηθούν απαντήσεις στο ερώτημα αν οι επισκέπτες μιας έκθεσης λαμβάνουν το σωστό μήνυμα και αν η έκθεση είναι αποτελεσματική σε σχέση με τους στόχους της καθώς και σε ποικίλα άλλα ερωτήματα που σχετίζονται με τις πρότερες γνώσεις, τις αντιλήψεις, τις ανάγκες των επισκεπτών, αναπτύχθηκαν τυποποιημένες διαδικασίες μελέτης και αξιολόγησης του αντίκτυπου των εκθέσεων. Τις διαδικασίες αυτές διέπουν αυστηροί κανόνες δεοντολογίας καθώς η πραγματοποίησή τους εμπλέκει άμεσα, προσωπικά δεδομένα του κοινού.

Στο παρόν κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε βασικές παραμέτρους της αξιολόγησης των εκθέσεων, τα είδη και τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται χωρίς την πρόθεση καλύψουμε το σύνολο της εκτεταμένης σχετικής βιβλιογραφίας αλλά κυρίως ως τη βάση για την παρουσίαση και την

αποτίμηση της έκθεσης έργων τέχνης των αποφοίτων της Α.Σ.Κ.Τ. στο δημόσιο χώρο του Υ.ΠΑΙ.Θ, η οποία θα ακολουθήσει στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας.

Να σημειώσουμε εδώ ότι η βιβλιογραφική επισκόπηση στην οποία θα αναφερθούμε, αφορά κυρίως την επιστημονική έρευνα του πεδίου της μουσειολογίας από την οποία θα αντλήσουμε πληροφορίες που αφορούν το θεωρητικό υπόβαθρο της αξιολόγησης των εκθέσεων. Η αξιολόγηση στο περιβάλλον των μουσείων είναι ένα πεδίο που έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια τροφοδοτώντας τη διεθνή βιβλιογραφία με σημαίνουσες επιστημονικές απόψεις.

I. Είδη αξιολόγησης εκθέσεων

Για την περιγραφή του όρου *αξιολόγηση* έχουν δοθεί διάφοροι ορισμοί καθώς ο όρος συναντάται στην μελέτη διαφόρων επιστημονικών πεδίων.¹⁸ Στην περίπτωση του επιστημονικού πεδίου της μουσειολογίας η αξιολόγηση είναι η διαδικασία απόκτησης πληροφοριών -σχετικά με τους επισκέπτες μια έκθεσης- που μπορούν να συμβάλουν στην αποτελεσματικότητα ενός εκθέματος, στην επίδρασή του στην συμπεριφορά των επισκεπτών και στην ικανότητά του να επικοινωνεί. Υπάρχουν διάφοροι λόγοι και διαδικασίες για την χρησιμοποίηση του όρου αξιολόγηση, κατά τη μελέτη επισκεπτών του μουσείου: για να δοκιμαστούν θεωρίες σχετικά με τη συμπεριφορά και τη μάθηση των επισκεπτών, για να διερευνηθούν πιθανές σχέσεις σε πιλοτικές μελέτες, για να δοκιμαστούν τα αρχικά στάδια σχεδιασμού εκθεμάτων, για να αποτιμηθούν τα αποτελέσματα κάποιων projects (Screven, 1990, σ.36).

Ως μια διαδικασία συστηματικής συλλογής πληροφοριών, η αξιολόγηση μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την μείωση των αβεβαιοτήτων, τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και τη λήψη αποφάσεων.¹⁹ Οι πληροφορίες αυτές μπορεί να χρησιμοποιηθούν προκειμένου να απαντηθούν συγκεκριμένες ερωτήσεις σχετικά με μια έκθεση, ένα έκθεμα, ή ένα πρόγραμμα (Μουσούρη, 1999, σ.61) κι έτσι να προσδιοριστούν η ποιότητα και η αξία τους.

¹⁸ Το μοντέλο της αξιολόγησης που έχει αναπτυχθεί και χρησιμοποιηθεί μέχρι σήμερα έχει στηριχθεί σε μοντέλα που χρησιμοποιούνται στην εκπαίδευση, στις κοινωνικές επιστήμες και την διοίκηση επιχειρήσεων (βλ. Μουσούρη, 1999, σ.58).

¹⁹ Η αξιολόγηση προγράμματος μπορεί να οριστεί ως «η συστηματική συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις δραστηριότητες, τα χαρακτηριστικά και τα αποτελέσματα των προγραμμάτων, για χρήση από τους ανθρώπους για τη μείωση των αβεβαιοτήτων, τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και τη λήψη αποφάσεων» (Patton, 2008, σ.39).

Η ανάπτυξη και η υλοποίηση των εκθέσεων λαμβάνει χώρα μέσα από την ακολουθία μιας σειράς σταδίων. Ανάλογα με το στάδιο στο οποίο βρίσκεται η εξέλιξη της έκθεσης την χρονική στιγμή που πραγματοποιείται η αξιολόγηση καθώς και ανάλογα με τους στόχους που αυτή επιδιώκει, μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις τύπους αξιολόγησης: προκαταρκτική, διαμορφωτική, διορθωτική, ολική.

1.Η προκαταρκτική αξιολόγηση (front-end evaluation). Κατά το στάδιο του προσχεδιασμού (προμελέτης) ή του σχεδιασμού μιας έκθεσης και προκειμένου να αντληθούν πληροφορίες βοηθητικές για το σχεδιασμό της μπορεί να πραγματοποιηθεί προκαταρκτική αξιολόγηση.

Οι πληροφορίες που συλλέγονται μπορούν να βοηθήσουν να μέλη της ομάδας εργασίας, που αναπτύσσουν το θέμα της έκθεσης, να βρουν ένα κοινό σημείο επικοινωνίας με τους επισκέπτες, να δουν την έκθεση και από τη σκοπιά των επισκεπτών (Μουσούρη, 1999, σ.58). Σε αυτό το πολύ σημαντικό στάδιο μπορεί διερευνηθεί η ανταπόκριση των επισκεπτών-στόχων στο θέμα και τον τίτλο της έκθεσης, στο περιεχόμενο και στα μηνύματα της έκθεσης και των εκθεμάτων (Γκαζή, Μουσούρη & Νικηφορίδου, 2004, σ.195). Μπορούν επίσης να αναδειχθούν σημεία που είναι δυσνόητα ή μπορούν πιθανά να παρερμηνευθούν, να προκαλέσουν την δυσφορία ή ακόμη και αντίδραση των επισκεπτών της έκθεσης. Όπως γίνεται κατανοητό, οι απαντήσεις δεν βρίσκονται στα εκθέματα καθαυτά αλλά στον τρόπο με τον οποίο οι επισκέπτες τα αντιλαμβάνονται, συνεπώς αυτό που απαιτείται είναι η κατανόηση των ανθρώπων και όχι των εκθεμάτων (Bogun & Korn, 1999, σ.7).

Για τη συλλογή των δεδομένων της προκαταρκτικής αξιολόγησης μπορούν να χρησιμοποιηθούν **μέθοδοι** όπως συμμετοχικές επισκέψεις και συζητήσεις μικρών ομάδων, συνεντεύξεις, ερωτηματολόγια, νοητικοί χάρτες, έρευνες κοινού, έρευνες μέσω διαδικτύου.

2.Η διαμορφωτική αξιολόγηση (formative evaluation). Πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης και υλοποίησης μιας έκθεσης. Στο στάδιο αυτό σχεδιάζονται και αναπτύσσονται τα επιμέρους στοιχεία της (διάταξη, αντικείμενα, αλληλουχία, φωτισμός, σήμανση (Screeven, 1990, σ.37), εφαρμογές πολυμέσων κ.ά) τα οποία δοκιμάζονται προκειμένου να ληφθούν πολύτιμες πληροφορίες που θα συμβάλλουν σημαντικά στην βελτίωση του σχεδιασμού για την υλοποίηση της έκθεσης.

Ενώ οι εργασίες βρίσκονται σε εξέλιξη, με τη διαμορφωτική αξιολόγηση και μέσω επαναλαμβανόμενων δοκιμών με χρήση μακετών, ομοιωμάτων (mock-ups) προτεινόμενων εκθεμάτων, δοκιμάζονται βήμα-βήμα διαδικασίες και γίνονται οι απαιτούμενες αναπροσαρμογές και διορθώσεις ώστε να προβλεφθούν τυχόν λάθη και να μεγιστοποιηθεί κατά το δυνατό, η θετική ανταπόκριση του κοινού στην έκθεση. Κατά την διεξαγωγή της αξιολόγησης επισκέπτες μπορούν να κληθούν να χρησιμοποιήσουν εκθέματα ή τμήματα της έκθεσης και να απαντήσουν σε ερωτήσεις των αξιολογητών (Γκαζή κ.ά., 2004, σ.198). Η διαμορφωτική αξιολόγηση αποτελεί μια ιδιαίτερα δημιουργική διαδικασία. Παρά το γεγονός ότι είναι χρονοβόρα αλλά και κοστοβόρα, θεωρείται από μελετητές ως ο φθηνότερος τρόπος να φτιάξει κανείς αποτελεσματικές εκθέσεις (Borun & Korn, 1999, σ.1).

Οι **μέθοδοι** που χρησιμοποιούνται για την διαμορφωτική αξιολόγηση είναι συνήθως συμμετοχική ή απλή παρατήρηση, συζητήσεις σε μικρές ομάδες, συνεντεύξεις, ερωτηματολόγια, μικρής κλίμακας δείγματα του κοινού που καλούνται να αλληλεπιδράσουν με τα εκθέματα.

3.Η διορθωτική αξιολόγηση (remedial evaluation). Πραγματοποιείται μετά το άνοιγμα της έκθεσης στο κοινό. Στο στάδιο αυτό, της «αποκατάστασης» (Screven, 1990, σ.36) μπορούν να γίνουν προσαρμογές στην εγκατεστημένη έκθεση για να διορθωθούν προβλήματα που τυχόν εντοπίζονται. Στόχος της αξιολόγησης είναι να εξεταστεί η λειτουργικότητα του συνόλου, να αναγνωριστούν τυχόν προσθήκες που απαιτούνται να γίνουν και να βελτιωθεί άμεσα η αποτελεσματικότητα της έκθεσης (Kelly, 2004, σ.58). Για το σκοπό αυτό απαιτείται να ληφθούν πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο που οι επισκέπτες περιηγούνται και ανακαλύπτουν την έκθεση. Συχνά η διορθωτική αξιολόγηση χρησιμοποιείται και σε περιπτώσεις που δεν έχει προβλεφθεί να πραγματοποιηθεί αξιολόγηση κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού και της υλοποίησης της έκθεσης (Μουσούρη, 1999, σ.60).

Η διορθωτική αξιολόγηση εστιάζει συνήθως σε πρακτικά ζητήματα όπως για παράδειγμα ο φωτισμός, η τοποθέτηση πινακίδων και θεματικών τίτλων, η σήμανση εισόδου, εξόδου, σε θέματα προσανατολισμού και κυκλοφορίας των επισκεπτών, αλλά και στην θεματική ανάπτυξη της έκθεσης, την υπερβολική πληροφορία και την μουσειακή κούραση.

Οι κύριες **μέθοδοι** που χρησιμοποιούνται στην διορθωτική αξιολόγηση είναι η αλληλεπίδραση με τους επισκέπτες και η συλλογή πληροφοριών, η συμμετοχική ή απλή παρατήρηση, τα ερωτηματολόγια, η έρευνα κοινού.

4.Η ολική αξιολόγηση (summative evaluation). Πραγματοποιείται μετά το άνοιγμα της έκθεσης στο κοινό με σκοπό να διερευνηθεί εάν η έκθεση υλοποιεί τους στόχους που είχαν θέσει οι σχεδιαστές της.

Εάν ο στόχος της αξιολόγησης είναι η συγκέντρωση δεδομένων για τη συνολική αποτελεσματικότητα μιας έκθεσης, ενός προγράμματος, έργου κλπ., τότε θα πρέπει να γίνει ολική αξιολόγηση (Screven, 1990). Μετά τα εγκαίνια της έκθεσης μπορούν να συλλεχθούν πληροφορίες σχετικά την οργάνωσή της και πώς αυτή επηρεάζει ή διαμορφώνει την εμπειρία της επίσκεψης (Μουσουρή, 1999, σ.60). Οι πληροφορίες αυτές μπορεί να αφορούν τη συμπεριφορά του επισκέπτη, το χρόνο που διέθεσε στην περιήγησή του στην έκθεση, αν υπήρξε αλληλεπίδραση με τα εκθέματα, ποια εκθέματα τράβηξαν την προσοχή του, πώς οι επισκέπτες αντιλήφθηκαν την έκθεση και τα μηνύματά της.

Η ολική αξιολόγηση μιας έκθεσης μπορεί να βοηθήσει και στον σχεδιασμό μελλοντικών εκθέσεων περιγράφοντας τις ανάγκες των επισκεπτών, εκτιμώντας την σύνθεση του κοινού, διαμορφώνοντας πιο ρεαλιστικούς στόχους για το μέλλον (Dean, 1996, σ.214).

Αποτελεί επίσης έναν αξιόπιστο τρόπο να διερευνηθούν πληροφορίες χρήσιμες για την ομάδα έργου, η οποία επεξεργάστηκε την υλοποίηση της έκθεσης, στην περίπτωση που σχεδιάζεται μετά από ένα μεγάλο χρονικό διάστημα παρουσίασής της, η πραγματοποίηση μιας επανέκθεσης.

Να σημειώσουμε εδώ πως την περίοδο που η έκθεση έχει ήδη ξεκινήσει τη λειτουργία της, δεν είναι ο καταλληλότερος χρόνος για μεγάλου εύρους αλλαγές (Οικονόμου, 2003, σ.109). Ωστόσο, όταν υπάρχει η πρόθεση να αναζητηθούν τρόποι που θα συμβάλλουν στην βελτίωσή της μπορεί να διεξαχθεί διορθωτική αξιολόγηση με σκοπό την τροποποίηση πιθανών αστοχιών. Ουσιαστικά η ολική και η διορθωτική αξιολόγηση είναι παρόμοιες μελέτες, διαφοροποιούνται κυρίως αναφορικά με τον στόχο για τον οποίο πραγματοποιούνται και με την χρήση των αποτελεσμάτων που θα προκύψουν (Μουσουρή, 1999, σ.60). Κάποιοι μελετητές άλλωστε, αναγνωρίζουν ως αυτόνομη μόνο την ολική αξιολόγηση, την οποία ορίζουν ως διορθωτική στην περίπτωση που υλοποιούνται αλλαγές στην έκθεση (Taylor & Serrel, 1991, σ.8).

Διάφορες **μέθοδοι** μπορούν να εμπλακούν στην αξιολόγηση αυτού του τύπου. Ενδεικτικά να αναφέρουμε την ποσοτική έρευνα μέτρησης της επισκεψιμότητας του κοινού, συνεντεύξεις, έρευνες κοινού με ερωτηματολόγια, παρατήρηση, επισκόπηση των κριτικών που δημοσιεύτηκαν στα ΜΜΕ, κριτική αξιολόγηση.

Συνοψίζοντας, να σημειώνουμε πως το ποιος τύπος αξιολόγησης από όσους έως τώρα αναφέρθηκαν (προκαταρτική, διαμορφωτική, διορθωτική, ολική), θα προκριθεί κάθε φορά ως ο βέλτιστος, εξαρτάται από το είδος των πληροφοριών που αναζητούνται, τον λόγο για τον οποίο αναζητούνται οι πληροφορίες αυτές καθώς και από το στάδιο ανάπτυξης στο οποίο βρίσκεται η έκθεση που αξιολογείται (Screven, 1990, σ.38). Οι πηγές άντλησης των πληροφοριών αυτών μπορεί να είναι είτε εσωτερικού τύπου (η ομάδα σχεδιασμού/υλοποίησης της έκθεσης, το προσωπικό του εκθεσιακού χώρου κ.ά.) είτε εξωτερικού τύπου (οι επισκέπτες, οι ειδικές ομάδες κοινού, τα ΜΜΕ, κ. ά.). Είναι επίσης σημαντικό να αναφέρουμε πως τα προγράμματα αξιολόγησης καλό είναι να σχεδιάζονται με τέτοιο τρόπο ώστε οι στόχοι τους να αντανακλούν τους στόχους και τα μηνύματα της έκθεσης (Γκαζή κ.ά., 2004, σ.202).

Σε κάθε περίπτωση, το κύριο ζητούμενο των διαδικασιών αξιολόγησης είναι να χρησιμοποιούνται στην πράξη τα αποτελέσματα που προκύπτουν από αυτές, να υιοθετούνται κατά το δυνατόν έγκαιρα για την βελτίωση των εκθέσεων και να μην λειτουργούν ως πρακτικές που ενώ είναι πλέον «της μόδας», στις μέρες μας, καταλήγουν συχνά σε κάποιο συρτάρι²⁰ μαζί με στοίβες άλλων μελετών.

Όλοι οι τύποι αξιολόγησης που αναλύσαμε παραπάνω, χρησιμοποιούνται προκειμένου να διερευνηθεί η **επιτυχία μιας έκθεσης** και εκπορεύονται από την ανάγκη του φορέα υλοποίησής της να διερευνήσει και να αποτιμήσει την αποδοτικότητα του έργου του. Κατά αυτή την έννοια μπορεί να θεωρηθούν έκ των έσω διαδικασίες αξιολόγησης. Στην πρακτική παραγωγή των πολιτισμικών προϊόντων όπως είναι και οι εκθέσεις, είθισται να αναλαμβάνουν τις διαδικασίες αποτίμησης - ατομικά ή συλλογικά - και φορείς που δεν εμπλέκονται οι ίδιοι στα

²⁰ Lynda Kelly: Ομιλία με τίτλο «Είναι η έρευνα κοινού αδιάφορη πλέον για τα μουσεία (“Has audience research become irrelevant in museums”)), στο Διεθνές Συνέδριο για την έρευνα κοινού και την Αξιολόγηση “The Connected Audience”, 27-28/2/2014, Βερολίνο, <https://www.youtube.com/watch?v=Bv5-7lFwofU>.

στάδια σχεδιασμού και υλοποίησής τους (ανεξάρτητοι μελετητές, επιστημονικές ομάδες, οργανισμοί αξιολόγησης κ.ά). Τις περιπτώσεις αυτές, των *έξωθεν* διαδικασιών αξιολόγησης, θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια, στην προσπάθειά μας για μια κατά το δυνατόν πληρέστερη παρουσίαση του πεδίου αξιολόγησης των εκθέσεων, στους πολιτιστικούς οργανισμούς.

II. Φορείς αξιολόγησης εκθέσεων

1. Ανεξάρτητες επιστημονικές ομάδες. Η αξιολόγηση αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία που απαιτεί την εμπλοκή ανθρώπων που διαθέτουν κατάλληλες γνώσεις και πρακτική εμπειρία γύρω από το θέμα με το οποίο θα ασχοληθούν. Η συγκρότηση μιας ομάδας εργασίας που θα αναλάβει από κοινού να υλοποιήσει μια μελέτη αυτού του είδους, αποβαίνει ιδιαίτερα αποτελεσματική καθώς η σύνθεση πολλών διαφορετικών απόψεων παράγει πολλαπλασιαστικά, θετικά αποτελέσματα. Έτσι ομάδες ανεξάρτητων επιστημόνων, εξωτερικών μελετητών, εργάζονται συχνά στο πεδίο της αξιολόγησης εκθέσεων.

Θα αναφερθούμε εδώ, στο παράδειγμα ενός πλαισίου ομαδικής εργασίας που ακολουθείται στην πρακτική της αξιολόγησης. Πρόκειται για ένα μοντέλο αξιολόγησης μουσειακών εκθέσεων που ανέπτυξε μια επιστημονική ομάδα, «Το Πλαίσιο για την Αποτίμηση Ποιότητας στις Εκθέσεις από μία Επισκεπτοκεντρική Οπτική» (Framework for Assessing Excellence in Exhibitions from a Visitor-Centred Perspective).²¹ Τα μοντέλα (frameworks) αυτού του είδους είναι ιδιαίτερα χρήσιμα εργαλεία, καθώς με τη βοήθειά τους τα υποκειμενικά συναισθήματα και οι σκέψεις των επισκεπτών, μπορούν να μετασχηματιστούν σε ένα χρήσιμο σύστημα αξιολόγησης μιας έκθεσης (Serrell, 2006, σ.86).

Η διαδικασία αξιολόγησης σύμφωνα με το μοντέλο της ομάδας υπό την ευθύνη της Beverly Serrell, αναπτύσσεται σε πέντε στάδια. Στο πρώτο στάδιο συγκροτείται μια ομάδα έξι έως δέκα ατόμων, η ομάδα των «εξαιρετων κριτών» (excellent judges), όπως αποκαλούνται με σκωπτική διάθεση προκειμένου να τονιστεί πως δεν υπάρχουν τέλειοι κριτές αλλά και ούτε τέλειες εκθέσεις. Η ομάδα πραγματοποιεί την πρώτη της συνάντηση για να συζητηθεί διεξοδικά ο τρόπος

²¹ Το μοντέλο/πλαίσιο εργασίας (framework) της B. Serrell παρουσιάστηκε για πρώτη φορά το 2006 στο βιβλίο “Judging Exhibitions: A Framework for Assessing Excellence”.

λειτουργίας και εφαρμογής του μοντέλου. Στο δεύτερο στάδιο κάθε μέλος της ομάδας επισκέπτεται την έκθεση, ατομικά, κρατώντας αυθόρμητα σημειώσεις για την εμπειρία που βιώνει στο πλαίσιο της επίσκεψης (σκέψεις, απόψεις, συναισθήματα, αντιδράσεις). Στο επόμενο στάδιο γίνεται αξιολόγηση κάποιων στοιχείων (elements), που δίνονται στα μέλη της ομάδας σε έναν ειδικό πίνακα, τα οποία αντιστοιχούν στα κριτήρια που αποτελούν την βάση αξιολόγησης του μοντέλου. Τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό της άριστης έκθεσης είναι η άνεση (comfortable), η δέσμευση (engaging), η ενίσχυση (reinforcing), η νοηματοδότηση (meaningful). Στο τέταρτο στάδιο με βάση την αξιολόγηση των στοιχείων που προηγήθηκε, ακολουθεί η βαθμολόγηση των κριτηρίων (από το 1-το τέλειο έως το 6-το αντιπαραγωγικό), την οποία συνοδεύει σύντομη αιτιολόγηση. Στο τελευταίο στάδιο της αξιολόγησης η ομάδα συναντιέται για δεύτερη φορά και τελευταία φορά, καταγράφονται οι αξιολογήσεις των κριτών, συζητούνται τα σημεία σύγκλισης και απόκλισης τους και δίνεται η δυνατότητα για αλλαγή της βαθμολόγησης πριν προκύψει το τελικό πόρισμα της αξιολόγησης.²²

Ένα άλλο παράδειγμα πλαισίου αξιολόγησης αποτελεί το πρόγραμμα «Μουσεία που ερευνούν ενεργά τις εμπειρίες και τη μάθηση των επισκεπτών» (Museums Actively Researching Visitor Experiences and Learning -MARVEL). Αναπτύχθηκε στην Αυστραλία από το Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο του Σύδνεϋ με τη συνεργασία του Αυστραλιανού Μουσείου, των Βοτανικών Βασιλικών Κήπων του Σύδνεϋ και μιας ανεξάρτητης εταιρείας συμβούλων κοινωνικής έρευνας (Griffin et. al., 2005, σ.1).

Στόχος του προγράμματος υπήρξε η ανάπτυξη ενός συνόλου «εργαλείων» για την μέτρηση των πτυχών της μάθησης σε οποιοδήποτε πολιτιστικό ίδρυμα, προκειμένου να μπορεί να χρησιμοποιηθεί από το προσωπικό των οργανισμών χωρίς να υπάρχει η προϋπόθεση ύπαρξης μεγάλης εμπειρίας στην αξιολόγηση. Σύμφωνα τους εμπνευστές του προγράμματος η ανάπτυξη μιας ουσιαστικής διαδικασίας για την αποκάλυψη των τρόπων της μάθησης, με την συλλογή σημαντικών πληροφοριών, θα μπορούσε να έχει τεράστιο αντίκτυπο στην ποιότητα των μελλοντικών εκθέσεων. Τα δεδομένα αντλήθηκαν από πέντε μουσεία σε διαφορετικές πόλεις της χώρας. Τα κριτήρια που προτείνονται στο πρόγραμμα αυτό για την αξιολόγηση του πολιτιστικού φορέα αφορούν στο περιεχόμενο, στην

²² Για περισσότερες πληροφορίες βλ...Πλαίσιο Εργασίας (framework) της B. Serrell, στο Παράρτημα Δ (σελ.140).

άνεση, στη συγκρότηση δομής, στην πρόκληση ενδιαφέροντος, στον έλεγχο και επιλογή, στη συνεργασία, στην περιέργεια και συνεχιζόμενη εκπαίδευση και σε βασικές μουσειακές δραστηριότητες.²³

2. Ατομικές αξιολογήσεις ειδικών. Στον αντίποδα των ομάδων επιστημόνων, εξωτερικών μελετητών που δραστηριοποιούνται στον τομέα της αξιολόγησης πολιτισμικών προϊόντων, συναντάμε ατομικές μελέτες αξιολόγησης για την αποτίμηση της παρουσίας και της αποτελεσματικότητας της παραγωγής μιας έκθεσης. Στην κατηγορία αυτή μπορούν να ενταχθούν ατομικές κριτικές ανεξάρτητων μελετητών, δημοσιεύσεις ή επιστημονικές ανακοινώσεις σε συνέδρια και επιστημονικά περιοδικά όπως επίσης η κριτική και η αποτίμηση εκθέσεων, στις οποίες θα αναφέρουμε στη συνέχεια.

Η κριτική εκθέσεων (exhibition critique) αποτελεί την διατύπωση της άποψης, επαγγελματιών σχετικής εκπαίδευσης ή επαγγελματικής κατάρτισης -με την εκθεσιακή παραγωγή- που εκφέρουν την γνώμη τους αναφορικά με την παρουσία/παραγωγή μιας έκθεσης. Κατά κύριο λόγο αποτελεί μια ανάλυση της έκθεσης, μέσα από το πρίσμα της αντίληψης του γράφοντα, που βασίζεται στα προσωπικά του αξιολογικά κριτήρια. Στην περίπτωση των εκθέσεων, δεν απαιτείται να έχει προηγηθεί κάποια πρόσκληση του πολιτιστικού φορέα για την υλοποίηση της κριτικής ή να έχει δοθεί κάποια σχετική άδεια. Η ομάδα των ανθρώπων που δημιούργησαν την έκθεση (επιμελητές, μουσειολογική ομάδα), δεν είναι επίσης απαραίτητο να κληθούν να περιγράψουν το όραμα της δημιουργίας τους. Υπό αυτή την έννοια οι κριτικές δεν ταυτίζονται με την έννοια της αντικειμενικότητας (Serrell, 2006, σ.17). Εναπόκειται έτσι την προσωπική αξία του κριτικού, στην εμπειρία και τη συνέπειά του αλλά και στο κοινό το οποίο *αξιολογεί τον αξιολογητή* και συντάσσεται ή όχι με τις απόψεις του, η ποιότητα και η επιρροή της παραγόμενης κριτικής.

Η αποτίμηση εκθέσεων (exhibition review), ως ένας άλλος τρόπος αξιολόγησης, μπορεί να συνταχθεί από άτομα που δεν σχετίζονται απαραίτητως, επαγγελματικά ή επιστημονικά, με τον χώρο της παραγωγής των εκθέσεων. Δεν απευθύνονται πάντα στο ίδιο κοινό, τα δε είδη τους διαφοροποιούνται κυρίως με βάση το ειδικό κοινό στο οποίο προσανατολίζονται και το έντυπο για το οποίο προορίζονται. Κατά κύριο λόγο περισσότερο παρουσιάζουν παρά αναλύουν την

²³ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. το έντυπο αξιολόγησης της έκθεσης του προγράμματος MARVEL (Exhibition Appraisal Form) στο Παράρτημα Ε (σελ.146).

έκθεση. Σύμφωνα με την Mc Manus (2006) οι αποτιμήσεις συχνά περιορίζονται σε υπερβολικούς επαίνους αποφεύγοντας να σταθούν στα αρνητικά σημεία μιας παραγωγής, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να συνεισφέρουν στην βελτίωση των εκθέσεων των μουσείων.²⁴

3. Επιτροπές απονομής Βραβείων. Η αξιολόγηση εκθέσεων, ως μια διαδικασία εξωτερικής επέμβασης μπορεί να προέλθει εκτός από τους τρόπους που αναφέραμε παραπάνω και μέσω της διεξαγωγής διαγωνισμών αριστείας για την ανάδειξη εκθέσεων που θα διακριθούν και θα βραβευθούν. Διεθνείς επιτροπές εγνωσμένου κύρους διοργανώνουν συχνά τέτοιου είδους διαγωνισμούς.

Θα αναφέρουμε εδώ, την Αμερικανική Ένωση Μουσείων (American Alliance of Museums) που διεξάγει εδώ και δεκαετίες ετήσιο διαγωνισμό βράβευσης εκθέσεων για τη συνολική αριστεία τους όπως και εκθέσεων που επιτυγχάνουν εξαιρετικά επιτεύγματα. Οι φορείς που μπορεί να λάβουν μέρος στο διαγωνισμό, μπορούν να είναι μουσεία κάθε είδους, ζωολογικοί κήποι, ενυδρεία, βοτανικοί κήποι καθώς και οποιοδήποτε ίδρυμα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που προσφέρει εκθέσεις στο κοινό.²⁵ Τα κριτήρια με βάση τα οποία αξιολογούνται οι εκθέσεις αναφέρονται στη δημόσια εικόνα, την υπευθυνότητα, τον στόχο και στην αποστολή, στην εκπαίδευση και στην ερμηνεία των εκθέσεων. Η έννοια της αριστείας γίνεται εφικτό να προσδιοριστεί, κατά αυτό τον τρόπο, μέσω πολλαπλών εργαλείων αξιολόγησης των εκθέσεων.

Εξίσου σημαντικά είναι επίσης τα βραβεία που απονέμει το Ευρωπαϊκό Φόρουμ Μουσείων (European Museum Forum) σε μουσεία της Ευρώπης.²⁶ Ο ευρωπαϊκός αυτός θεσμός απονέμει μεταξύ άλλων το «Ευρωπαϊκό Βραβείο του Μουσείου της χρονιάς» (European Museum of the Year Award –EMYA), με βάση κριτήρια που αφορούν σε καινοτόμες μουσειακές πρακτικές, στην ικανοποίηση των αναγκών του κοινού, στο δημιουργικό εκπαιδευτικό έργο. Επίσης απονέμει το «Βραβείο του Συμβουλίου της Ευρώπης» (The Council of Europe Museum Prize) στο μουσείο που προκρίνεται με κριτήριο την ανάδειξη της ποικιλότητας πολιτιστικής

²⁴ Από το σχόλιο της Paulette Mc Manus για τις αποτιμήσεις, στο Serrell, 2006, σ.92,93,96.

²⁵ Περισσότερες πληροφορίες βλ. στην ιστοσελίδα της Αμερικανικής Ένωσης Μουσείων (<https://www.aam-us.org/programs/awards-competitions/excellence-in-exhibition-competition/>).

²⁶ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. την ιστοσελίδα <https://www.europeanforum.museum>.

κληρονομιάς της Ευρώπης και την αλληλεπίδραση μεταξύ τοπικών και ευρωπαϊκών ταυτοτήτων.²⁷ Τα βραβεία αυτά όπως και μια σειρά άλλων (Kenneth Hudson Award, Meyvaert Museum Prize, Portimão Museum Prize) αφορούν στην αξιολόγηση ευρωπαϊκών μουσείων στο σύνολό τους και όχι μεμονωμένων εκθέσεων. Παρόλα αυτά εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο της αξιολόγησης πολιτιστικών προϊόντων καθώς δομούνται με βάση συγκεκριμένα πλαίσια εργασίας και δομημένους αξιολογικούς μηχανισμούς .

Προκειμένου να διεξαχθεί κάθε τύπος αξιολόγησης, που αναφέρθηκε παραπάνω, απαιτείται η χρησιμοποίηση μιας σειράς εργαλείων που θα συνεισφέρουν ώστε να καταστεί εφικτό να απαντηθούν τα ερωτήματα εκείνα που αποτελούν το αντικείμενο της αξιολόγησης μιας έκθεσης. Στις μεθόδους αξιολόγησης και στα εργαλεία αυτά θα αναφερθούμε, στην ενότητα που ακολουθεί, εστιάζοντας περισσότερο σε εκείνα που θα μας απασχολήσουν κατά την παρουσίαση και αξιολόγηση της έκθεσης που πραγματεύεται η παρούσα εργασία.

III. Μέθοδοι και εργαλεία αξιολόγησης

Κάποια ερωτήματα που πιθανά απασχολούν τον φορέα που διεξάγει την αξιολόγηση θα μπορούσαν να είναι: Είναι η έκθεση ελκυστική; Πόσο αποτελεσματική είναι σε σχέση με τους στόχους της; Είναι κατανοητό το μήνυμα που εκπέμπει; Ποιοι είναι οι επισκέπτες της; Πώς αντιδρά το κοινό κατά την εμπειρία της επίσκεψης; Αποτελεί πηγή έμπνευσης για τους επισκέπτες; Σε αυτά τα ερωτήματα και σε πολλά ακόμα καλείται να απαντήσει η αξιολόγηση μέσω της χρήσης ποσοτικών ή ποιοτικών μεθόδων έρευνας.

Ποσοτικές μέθοδοι έρευνας είναι οι μέθοδοι συλλογής ποσοτικών δεδομένων. Τα δεδομένα στις ποσοτικές μεθόδους έρευνας μπορούν να περιγράψουν, με την βοήθεια στατιστικής επεξεργασίας και ανάλυσης, τις βασικές διαστάσεις ενός θέματος που ζητείται να διερευνηθεί. Συλλέγονται δεδομένα για βασικά μεγέθη όπως η εμφάνιση συχνοτήτων ή ποσοστών, ή η μέση τιμή μιας μεταβλητής που χρησιμοποιείται για να εκφραστεί ένα ερώτημα που είναι προς διερεύνηση. Περαιτέρω, με τη χρήση

²⁷ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. την ιστοσελίδα <https://www.europeanforum.museum/en/emya-scheme/the-awards/> .

μαθηματικών μοντέλων και στατιστικής συμπερασματολογίας μπορούν να γίνουν συγκρίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών-παραμέτρων που ορίζουν ή επηρεάζουν το θέμα αυτό. Τα ποσοτικά δεδομένα μπορούν να αντληθούν μέσω ερωτηματολογίων, παρατήρησης ή από άλλες πηγές όπως τα ήδη καταγεγραμμένα στοιχεία σε υπάρχουσες βάσεις δεδομένων. Στις περιπτώσεις της κοινωνικής έρευνας και κατ' επέκταση στις έρευνες του πολιτισμικού πεδίου, η έρευνα κοινού είναι η πιο γνωστή ποσοτική μέθοδος έρευνας. Ο τρόπος εργασίας στη μεθοδολογία αυτή, στηρίζεται στην επιλογή ενός υποσυνόλου του γενικότερου πληθυσμού, στο οποίο απευθύνουμε τα ερωτήματα που μας απασχολούν. Υπό την προϋπόθεση ότι η επιλογή του υποσυνόλου αυτού, που ονομάζεται *δείγμα*, γίνεται με αυστηρά επιστημονικά κριτήρια που διασφαλίζουν τόσο την τυχαιότητα της επιλογής όσο και την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος -αναφορικά με τον *πληθυσμό* που μας ενδιαφέρει- τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξάγουμε, μπορούν να γενικευθούν και για τον υπόλοιπο πληθυσμό οι απαντήσεις του οποίου δεν είναι σε γνώση μας.

Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας είναι οι μέθοδοι που εστιάζουν στην εμβάθυνση της κατανόησής μας και όχι στη γενίκευση των αποτελεσμάτων (Diamond, 1999, σ.23). Τα δεδομένα πάνω στα οποία δομούνται μπορούν να συμβάλλουν ιδιαίτερα στην κατανόηση σύνθετων φαινομένων που δεν είναι εύκολα κατανοητά και έτσι δεν μπορούν να εκφραστούν από κάποιο μοντέλο, με παραμετροποίηση. Ο τρόπος εργασίας στην μεθοδολογία αυτή στηρίζεται στις συνεντεύξεις και στην παρατήρηση. Σε τέτοιου είδους έρευνες απαιτείται άμεση επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ ερευνητή και των ερευνώμενων υποκειμένων (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008, σ.2). Τα αποτελέσματα των μελετών που διεξάγονται με ποιοτική έρευνα μπορούν να παρουσιαστούν και να ερμηνευτούν με αναλυτική παρουσίαση γεγονότων, αφηγήσεις ή περιγραφές της παρατηρούμενης συμπεριφοράς. Η ποιοτική έρευνα εξετάζει, συγκριτικά με τις ποσοτικές μεθόδους, μικρότερο αριθμό περιπτώσεων με σκοπό όχι την ανακάλυψη γενικών τάσεων αλλά την διαμόρφωση συνολικής εικόνας για την κάθε περίπτωση (Κυριαζή, 1999, σ.51,52).

Ερωτηματολόγια. Τα ερωτηματολόγια αποτελούν μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται πολύ συχνά στις διαδικασίες συλλογής δεδομένων. Είναι προκαθορισμένες φόρμες στις οποίες αποτυπώνονται τα ερωτήματα στα οποία καλείται να απαντήσει ο ερευνώμενος κατά τη διεξαγωγή μιας ποσοτικής ή ποιοτικής έρευνας. Μπορούν να περιέχουν ερωτήσεις κλειστού ή ανοιχτού τύπου ανάλογα με το αν δίνονται προκαθορισμένες επιλογές απάντησης στον ερωτώμενο ή όχι. Μπορούν επίσης να περιέχουν ερωτήσεις βαθμολόγησης ή κατάταξης κλιμακωτού τύπου ή συνδυασμό τους. Διακρίνονται σε διάφορους τύπους (έγχαρτα, ηλεκτρονικά, οπτικής ανάγνωσης κ.ά.) που διαφέρουν ως προς την εμφάνιση, την οργάνωση και την μέθοδο καταγραφής των δεδομένων ανάλογα με τον τρόπο που είναι σχεδιασμένα να χρησιμοποιηθούν. Οι παράγοντες που επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα των ερωτηματολογίων ως εργαλείων αξιολόγησης, αφορούν στην συμμόρφωση με τους στόχους της έρευνας, στην έκταση, στην ακρίβεια, στη σαφήνεια των ερωτημάτων τους, στη γλώσσα που χρησιμοποιούν, στην παροχή επεξηγήσεων και οδηγιών όπως επίσης και στην επιλογή του κατάλληλου χρόνου για τη συμπλήρωσή τους.

Συνεντεύξεις. Οι συνεντεύξεις είναι μια ακολουθία ερωτήσεων που ο αξιολογητής/ερευνητής θέτει υπόψη του ερωτώμενου και η καταγραφή των απαντήσεων που λαμβάνονται. Μπορούν να αποτελέσουν εξαιρετικά εργαλεία αποτύπωσης των σκέψεων των συναισθημάτων και των εμπειριών των επισκεπτών μια έκθεσης. Διακρίνονται ανάλογα με τον διαφορετικό τρόπο που διεξάγονται σε συνεντεύξεις πρόσωπο με πρόσωπο, τηλεφωνικές, διαδικτυακές κ.ά. Προκειμένου να αποτελέσουν αποτελεσματικά μεθοδολογικά εργαλεία αξιολόγησης, είναι σημαντικός ο τρόπος με τον οποίο θα δομηθούν και θα τεθούν οι ερωτήσεις, ώστε να μην επηρεαστεί η αντικειμενικότητα των απαντήσεων, όπως επίσης και η ικανότητα του συνεντευκτή να συμβάλλει στην ομαλή ροή της διαδικασίας, σε περιπτώσεις που θα χρειαστεί να δοθούν διευκρινήσεις επί των ερωτημάτων.

Οι βασικές κατηγορίες συνεντεύξεων είναι: α) η ημιδομημένη συνέντευξη, όπου ενώ ορίζονται το αντικείμενο και τα θέματα της συζήτησης δεν καθορίζεται ακριβώς ο τρόπος και η σειρά των ερωτήσεων, β) η δομημένη συνέντευξη, όπου υπάρχει προεπιλεγμένη σειρά ερωτήσεων που τίθενται με συγκεκριμένο τρόπο και ένας αριθμός περιορισμένων απαντήσεων προς επιλογή, γ) η άτυπη συζήτηση, όπου όπως μαρτυρά και το όνομά της βασίζεται στη ροή της συζήτησης που καθοδηγεί τον ερευνητή που θέτει τις ερωτήσεις και δ) η ανοιχτή

συζήτηση, στην οποία οι ερωτήσεις καθορίζονται εξ αρχής ενώ οι κατηγορίες των απαντήσεων είναι ανοιχτές, γι' αυτό και συχνά μη αναμενόμενες (Diamond, 1999, σ.88).

Ομάδες εστίασης. Πρόκειται για μια σχετικά νέα μέθοδο που χρησιμοποιεί την προσέγγιση και συζήτηση ενός θέματος με μικρές ομάδες ατόμων (focus groups), από το κοινό. Η άντληση πληροφοριών σε βάθος, που προκύπτει από αυτές τις συζητήσεις, και η οπτική των ομάδων για διαφορά θέματα για τα οποία ζητείται η γνώμη τους, οδηγεί σε σημαντικά συμπεράσματα που χρησιμοποιούνται στις διαδικασίες αξιολόγησης των εκθέσεων.

Παρατήρηση. Η μέθοδος της παρατήρησης (απλής ή συμμετοχικής) είναι μια πολύ διαδεδομένη μέθοδος έρευνας αξιολόγησης. Η συμμετοχική παρατήρηση αφορά τη μερική ή ολική συμμετοχή του ερευνητή σε ένα ερευνητικό πεδίο της κοινωνικής ζωής και τη συστηματική παρατήρηση κάποιων διαστάσεων αυτού του πεδίου καθώς αυτές εκτυλίσσονται μέσα σε αυτό (Ισαρη & Πουρκός, 2016, σ.107). Μέσω της μεθόδου αυτής και της παρατήρησης του τρόπου με τον οποίο κινούνται οι επισκέπτες σε έναν εκθεσιακό χώρο, μπορούν να γίνουν διαπιστώσεις, να προκύψουν πληροφορίες και συμπεράσματα που μπορούν να συνδράμουν σημαντικά στην αξιολόγηση μιας έκθεσης.

Νοητικοί χάρτες. Το μεθοδολογικό αυτό εργαλείο χρησιμοποιείται κυρίως για την ανάλυση των εκθεμάτων από την πλευρά των επισκεπτών και στηρίζεται στην προσωπική τους νοηματοδότηση και ερμηνεία για τα πράγματα. Πραγματοποιείται μέσω άμεσων ερωτήσεων που τίθενται στους επισκέπτες και της αυθόρμητης απόκρισής τους σε αυτές συνήθως με την χρήση εικονογραφικών τρόπων αποτύπωσης λέξεων, φράσεων, σκέψεών τους στο χαρτί, γύρω από με μια φράση κλειδί που τους ζητείται να σχολιάσουν.

Ολοκληρώνοντας το πρώτο μέρος της εργασίας, προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε μια επισκόπηση του θεωρητικού πλαισίου που άπτεται θεμάτων όπως ο δημόσιος χώρος και οι εικαστικές παρεμβάσεις σε αυτόν, η παραγωγή εκθέσεων σε δημόσια κτίρια και οι πρακτικές και οι μέθοδοι που εφαρμόζονται, διεθνώς, για την

αξιολόγηση εκθέσεων. Πρόκειται για ένα πεδίο πλούσιο σε βιβλιογραφία, κατά συνέπεια δεν υποστηρίζουμε ότι κατέστη εφικτή η πλήρης κάλυψή της.

Στο δεύτερο μέρος, που ακολουθεί, θα ασχοληθούμε με την περίπτωση μιας έκθεσης τέχνης η οποία παρουσιάζεται σε ένα χώρο, δημόσιο, που έχει μετατραπεί σε μια πρωτότυπη αίθουσα τέχνης. Είναι μια μελέτη περίπτωσης που παρουσιάζει και αξιολογεί την Έκθεση έργων τέχνης από την Πινακοθήκη της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών, στο κτήριο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Β' Μέρος:

Η έκθεση έργων από την Πινακοθήκη της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών (Α.Σ.Κ.Τ.) στο κτήριο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (Υ.ΠΑΙ.Θ.)

Κεφάλαιο 3ο. Η Α.Σ.Κ.Τ. και η έκθεση «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται»

Ι. Η Α.Σ.Κ.Τ. και η Πινακοθήκη της

Η Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών έχει ιστορία ισόχρονη σχεδόν με την ιστορία του Νεοελληνικού κράτους. Προδρομικός θεσμός της υπήρξε το «Βασιλικόν Σχολείον των Τεχνών» ή «Σχολείον Πολυτεχνικόν» που ξεκίνησε τα μαθήματά του το 1837.²⁸ Λίγα χρόνια αργότερα εισάγεται το πρώτο αμιγώς καλλιτεχνικό μάθημα στο Σχολείο το οποίο αποκτά τρία τμήματα: το σχολείο των Κυριακών προορισμένο για τους επαγγελλόμενους «διαφόρους τέχνας», το Καθημερινό σχολείο για «τας βιομηχανικάς τέχνας» και το Ανώτερο σχολείο «δια καθημερινήν διδασκαλία των ωραίων τεχνών». Ο όρος «Ωραίες τέχνες» που θα αντικατασταθεί αργότερα από το «Καλές Τέχνες», αποδίδει το γαλλικό «Beaux-Arts» που έκανε την εμφάνιση του στο ευρωπαϊκό λεξιλόγιο περίπου έναν αιώνα πριν, και ουσιαστικά επικυρώνει μια διαδικασία αυτονόμησης των εικαστικών («Ωραίων») τεχνών από τις χειρωνακτικές («βάνανουσες») τέχνες.²⁹

Στην μακρά πορεία που θα ακολουθήσει ο θεσμός, παράλληλα με την νεώτερη ελληνική ιστορία, πολλά σημεία σταθμοί είναι αυτά που θα καθορίσουν την δημιουργία της σημερινής μορφής της Α.Σ.Κ.Τ.. Παρόλο το εξαιρετικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει η ιστορική αυτή διαδρομή, θα ήταν αδύνατη μια κατατοπιστική αποτύπωσή της, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας. Θα περιοριστούμε, για λόγους οικονομίας χώρου, στην ενδεικτική αναφορά κάποιων γεγονότων με ορίζοντα την μετατροπή της Σχολής σε ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, τα οποία φωτίζουν ζητήματα εκπαιδευτικής φύσης που σχετίζονται με τους αποφοίτους της.

Στα 1844 οργανώνεται ετήσια έκθεση έργων σπουδαστών του Σχολείου, στο τέλος του ακαδημαϊκού έτους. Η έκθεση που θεσμοθετείται από τον τότε διευθυντή Λύσανδρο Καντανζόγλου, καθιερώνεται ως το 1863 και αποτελεί κοινωνικό γεγονός της εποχής.³⁰

²⁸ Υπήρξε επίσης και ο προδρομικός θεσμός του μετέπειτα Πολυτεχνείου. Το ιδρυτικό Διάταγμα του Σχολείου που θα εκπαιδεύσει αρχιτεχνίτες («μαΐστορες») «εις την αρχιτεκτονικήν», δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, στις 12/1/1837, βλ. Δασκαλοθανάσης & Χαρβαλιάς, 2007, σ.2.

²⁹ Δασκαλοθανάσης & Χαρβαλιάς, 2007, σ.4.

³⁰ Ομοίως με σημ. 29.

Ένα σημαντικό βήμα για την συγκρότηση μιας αμιγούς Σχολής Καλών Τεχνών, πραγματοποιείται το 1910. Το Καλλιτεχνικό τμήμα αποχωρίζεται διοικητικά από το τμήμα των Βιομηχανικών τεχνών (μετέπειτα Πολυτεχνείο), γίνεται δηλαδή αυτοδιοικούμενο.³¹

Το 1914 είναι μια κομβική χρονιά για την Σχολή καθώς, με νόμο, ρυθμίζεται ρητά πως οι υποψήφιοι εισάγονται «αδιακρίτως φύλου» και η πρόσληψη των διδασκόντων γίνεται όχι μέσω διορισμού αλλά ανοιχτών προκηρύξεων. Το θέμα της φοίτησης των γυναικών έχει απασχολήσει τον θεσμό από το 1894, όταν η εισαγωγή των γυναικών αντιμετωπιζόταν ως μια «χαριτωμένη παραχώρηση» προς το ασθενές φύλλο, με την σύσταση του τμήματος «Γραφικής και Πλαστικής δια νεανίδας».³² Έχει ακολουθήσει το 1901, η κατάργηση του τμήματος γυναικών και έχει επιτραπεί η μικτή φοίτηση, χωρίς όμως να δίνεται το δικαίωμα παρακολούθησης του μαθήματος της σπουδής του γυμνού, στις γυναίκες.³³ Το 1910 η Σχολή δέχεται την πρώτη φοιτήτρια.

Το 1925, καθιερώνονται τα Εργαστήρια στη Σχολή και οι φοιτητές/τριες αποκτούν το δικαίωμα της επιλογής ως δασκάλου τους τον εκάστοτε διευθυντή του κάθε Εργαστηρίου.³⁴ Σηματοδοτείται έτσι μια καθαρά εκσυγχρονιστική αλλαγή στην εκπαιδευτική διαδικασία, που θέτει σε νέες βάσεις τη σχέση δασκάλου-μαθητή και καταξιώνει τον καθηγητή ως φορέα μιας δημιουργικής ατομικότητας.³⁵

Το 1930 η Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών αναβαθμίζεται και καθίσταται ανεξάρτητο εκπαιδευτικό ίδρυμα, με τον νόμο 4791/1930 που αναγνωρίζει τις εικαστικές τέχνες ισότιμες με τις λοιπές επιστήμες (Μοσχονάς, 2010, σ.239.240). Στόχος της Σχολής μεταξύ άλλων, η «εν ταις εικαστικέσ τέχνας πρακτικήν και θεωρητικήν μόρφωσιν καλλιτεχνών»³⁶ και η **«ανάπτυξιν παρά τω κοινώ του καλλιτεχνικού αισθήματος ιδία δια της διοργανώσεως εκθέσεων Ελλήνων και**

³¹ Δασκαλοθανάσης & Χαρβαλιάς, 2007, σ.16.

³² Δασκαλοθανάσης & Χαρβαλιάς, 2007, σ.13,14,17.

³³ Δασκαλοθανάσης & Χαρβαλιάς, 2007, σ.15.

³⁴ Από την Έκθεση Εσωτερικής Αξιολόγησης της Α.Σ.Κ.Τ., 2018 – 2019, σ.12 στην ιστοσελίδα της Μονάδας διασφάλισης ποιότητας της Α.Σ.Κ.Τ.: <https://www.modip.asfa.gr> .

³⁵ Δασκαλοθανάσης σ.11 (περίοδος 1837-1930).

³⁶ Δασκαλοθανάσης & Χαρβαλιάς, 2007, σ.19.

ξένων Καλλιτεχνών».³⁷

Άρρηκτα δεμένη με την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, την μακρά διαδρομή και την εξελικτική της πορεία, είναι η **Πινακοθήκη της Σχολής**. Οι απαρχές της δημιουργίας της εντοπίζονται την περίοδο της ίδρυσης της Σχολής όταν άρχισε να συγκροτείται μια συλλογή έργων τέχνης που σχετίζονταν με την καλλιτεχνική παραγωγή όσων εμπλέκονταν στις διαδικασίες της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης που η Σχολή παρείχε. Έτσι, στα 1845 βρίσκουμε μια μικρή «Πινακοθήκη», συγκροτημένη από τον Τσέντνερ³⁸ κατά το έτος ίδρυσης του Σχολείου και εμπλουτισμένη από προσφορές ιδιωτών, μια άρτι ιδρυμένη «Γλυπτοθήκη» προπλασμάτων για εκπαιδευτικές ανάγκες καθώς και δωρισμένα γύψινα εκμαγεία, χαρακτηριστικά, πίνακες να φιλοξενούνται στο κτήριο του Σχολείου, στην οικία της οικογένειας Βλαχούτση, επί της οδού Πειραιώς.³⁹

Εικόνα 4. Οικία Κ. Βλαχούτση, στην οδό Πειραιώς 37

Τριάντα περίπου χρόνια μετά, η «Πινακοθήκη» του Σχολείου μεταφέρεται στο Πολυτεχνείο, στο ιστορικό κτήριο της οδού Πατησίων (Μπόλης, 2000, σ.44) και

³⁷ Από την Έκθεση Εσωτερικής Αξιολόγησης της Α.Σ.Κ.Τ., 2018 – 2019, σ.16 στην ιστοσελίδα της Μονάδας διασφάλισης ποιότητας της Α.Σ.Κ.Τ.: <https://www.modip.asfa.gr> .

³⁸ Πρώτος διευθυντής («Έφορος») του Σχολείου διορίστηκε ο λοχαγός του «Μηχανικού» Φρειδερίκος Τσέντνερ, βλ Δασκαλοθανάσης & Χαρβαλιάς, 2007,σ.2.

³⁹ Δασκαλοθανάσης & Χαρβαλιάς, 2007, σ.2,5.

εμπλουτίζεται περαιτέρω. Οι πηγές αναφέρουν πως το σύνολο των έργων που περιελάμβανε ήταν 117, πρωτότυπα και αντίγραφα καθώς και ότι ήταν ανοιχτή για το κοινό κάθε Σαββατοκύριακο.⁴⁰

Στη διάρκεια των περίπου 180 χρόνων ιστορίας της Σχολής, που ακολούθησαν, στην Πινακοθήκη της Α.Σ.Κ.Τ. συγκεντρώθηκαν και φιλοξενούνται περισσότερα από 10.000 έργα, που αποτελούν σήμερα μια συλλογή σημαντικού τμήματος της νεοελληνικής τέχνης, μεγάλης πολιτιστικής αξίας.

Στην συλλογή περιλαμβάνονται κυρίως σπουδαστικά έργα, τα οποία είτε διακρίθηκαν (βραβεία-έπαινοι) στις εξετάσεις της Σχολής, είτε βραβεύτηκαν σε διαγωνισμούς υποτροφιών, ή φιλοτεχνήθηκαν κατά τη διάρκεια καλλιτεχνικών αποστολών ή κατατέθηκαν από τους αποφοίτους ως δείγμα της πτυχιακής τους εργασίας, καθώς από το 1987 οι απόφοιτοι είναι υποχρεωμένοι να καταθέτουν ένα έργο τους στην Πινακοθήκη της Σχολής. Περιλαμβάνονται επίσης έργα φιλοτεχνημένα από τους καθηγητές της Α.Σ.Κ.Τ., από τις εκθέσεις του μεσοπολέμου (όπως οι Πανελλήνιες εκθέσεις), έργα σημαντικών καλλιτεχνών προερχόμενα από δωρεές.⁴¹

Η Πινακοθήκη περιλαμβάνει τις συλλογές: α) ζωγραφικής, β) σχεδίων γ) γλυπτών, δ) κατασκευών, ε) χαρακτηριστικών, στ) αντιγράφων έργων σε γύψο (εκμαγεία) και ζ) αντιγράφων έργων Λαϊκής Τέχνης.⁴² Μεγάλο μέρος των έργων έχει ψηφιοποιηθεί προκειμένου να καταστεί διαθέσιμο στον παγκόσμιο ιστό⁴³.

Τα έργα της Πινακοθήκης διατίθενται για δανεισμό, με σκοπό την έκθεσή τους, κατόπιν σχετικού αιτήματος προς την Σχολή.⁴⁴ Η προβλεπόμενη διαδικασία δανεισμού, προϋποθέτει την έγκριση των πρυτανικών αρχών και αποσκοπεί στην διασφάλιση της χρηστής χρήσης των δανειζόμενων έργων και την ασφάλειά τους.

⁴⁰ Δασκαλοθανάσης & Χαρβαλιάς, 2007, σ.11, όπου στην σημ. 49 παραπέμπει στην Μερτύρη 6.216-217, βλ. Αντωνία Μερτύρη, «Η καλλιτεχνική εκπαίδευση των νέων στην Ελλάδα (1836-1945). Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς(36) Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε 2000.

⁴¹ Ζαχιώτη, Ν., & Κομπολύτη, Μ., 2010, σ.4.

⁴² Από την Έκθεση Εσωτερικής Αξιολόγησης της Α.Σ.Κ.Τ., 2018 – 2019, σ.116 στην ιστοσελίδα της Μονάδας διασφάλισης ποιότητας της Α.Σ.Κ.Τ.: <https://www.modip.asfa.gr> .

⁴³ 8.800 έργα της Πινακοθήκης έχουν ήδη ψηφιοποιηθεί (υπό ανανέωση www.gallery.asfa.gr), όπως αναφέρεται στην Έκθεση Εσωτερικής Αξιολόγησης της Α.Σ.Κ.Τ., 2018 – 2019, σ.116.

⁴⁴ Από την Έκθεση Εσωτερικής Αξιολόγησης της Α.Σ.Κ.Τ., 2018 – 2019, σ.117 στην ιστοσελίδα της Μονάδας διασφάλισης ποιότητας της Α.Σ.Κ.Τ.: <https://www.modip.asfa.gr> .

II. Η έκθεση «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται»

Η έκθεση που μελετά η παρούσα εργασία είναι η έκθεση «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται». Πρόκειται για μια έκθεση εικαστικών έργων σε ένα δημόσιο χώρο, στο κτήριο που στεγάζει την δημόσια υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (Υ.ΠΑΙ.Θ), στο Μαρούσι Αττικής. Η έκθεση εγκαινιάστηκε τον Νοέμβριο του 2017 και λειτουργεί έως σήμερα, ως διαρκής έκθεση.

Τα έργα που εκτίθενται, προέρχονται από την συλλογή της Πινακοθήκης της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών (Α.Σ.Κ.Τ.). Πρόκειται για έργα αποφοίτων της που έχοντας εκπονήσει την πτυχιακή τους εργασία, παραχωρούν ένα αντιπροσωπευτικό έργο από την δουλειά τους αυτή, στην συλλογή της Σχολής. Η επιλογή του έργου γίνεται από ειδική επιτροπή που κρίνει και την επιτυχή περάτωση των σπουδών τους, εγκρίνοντας την πτυχιακή τους εργασία. Είναι έργα καλλιτεχνών που αποφοίτησαν από την Α.Σ.Κ.Τ., τις τελευταίες δεκαετίες και συγκεκριμένα μετά την δεκαετία του 1980.

Εικόνα 5. Η πρόσκληση των εγκαινίων της έκθεσης

Πρόδρομη μορφή της έκθεσης «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται» υπήρξε μια δράση που υλοποίησε πιλοτικά η Σχολή Καλών Τεχνών, το 2012, σε συνεργασία με το τότε Υπουργείο Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων (σήμερα Υ.ΠΑΙ.Θ). Περίπου 100 έργα από την Πινακοθήκη της Σχολής, εκτέθηκαν στον τρίτο όροφο του Υπουργείου. Το σκεπτικό των εμπνευστών της, Θεοδωρή Παπαθεοδώρου και Γιώργου Χαρβαλιά (Υφυπουργού Παιδείας και Πρύτανη της Α.Σ.Κ.Τ., αντίστοιχα, την εποχή εκείνη), ήταν να υιοθετηθούν δημόσια κτίρια από την Σχολή και έργα από το απόθεμά της να εκτεθούν σε αυτά. Το κτήριο του Υπουργείου υπήρξε η πρώτη επιλογή για την υλοποίηση της ιδέας, λόγω της άμεσης σύνδεσης της παιδείας με τον πολιτισμό και την τέχνη. Την περιοδική αυτή έκθεση, με τίτλο «Σχολείο Τέχνης», ακολούθησε η έκθεση «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται».

Στην παρούσα έκθεση εκτίθενται πάνω από 600 έργα, γλυπτικής, ζωγραφικής,

χαρακτικά, φωτογραφίας, εικαστικών συνθέσεων διαφορετικών τεχνοτροπιών και υλικών. Παρουσιάζονται **όλες τις εκφράσεις της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης** της Σχολής, τις τελευταίες δεκαετίες. Έργα που έχουν εξπρεσιονιστικό χαρακτήρα, εννοιολογικό και ρεαλιστικό χαρακτήρα, δείγματα της ποικιλότητας που αναπτύσσεται και διδάσκεται και φέρνει ως αποτέλεσμα η Σχολή Καλών Τεχνών.⁴⁵

Εικόνα 6. Έργα – εκφράσεις της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης της Α.Σ.Κ.Τ.

Η έκθεση **αναπτύσσεται** στον ισόγειο **χώρο** του Υπουργείου Παιδείας, που αποτελεί και χώρο εισόδου στο κτήριο, στον ανοιχτό χώρο της δεύτερης (μη κύριας) εισόδου στο πίσω μέρος του κτιρίου και στους διαδρόμους του ισόγειου. Επίσης στους διαδρόμους και στους ανοιχτούς χώρους των τριών ορόφων, πάνω από το ισόγειο, όπου βρίσκονται τα γραφεία των εργαζομένων.

Αν και δεν έχουν καθοριστεί αυστηρές **ενότητες** στην έκθεση, το πλήθος των έργων γλυπτικής από ποικίλα υλικά (τερακότα, πλαστικό, μέταλλο) που βρίσκονται στον χώρο του φουαγιέ, στο ισόγειο, συνθέτουν, κατά μια έννοια, ένα ευδιάκριτο πρώτο μέρος της έκθεσης. Τα έργα ζωγραφικής, φωτογραφίας που εκτίθενται στους διαδρόμους και τους λοιπούς χώρους του κτιρίου, δομούν το δεύτερο και μεγαλύτερο σε έκταση και πλήθος έργων, μέρος της έκθεσης.

⁴⁵ Σύμφωνα με τον Γιάννη Σκαλτσά, αναπληρωτή καθηγητή της Α.Σ.Κ.Τ., διευθυντή του Ε΄ εργαστηρίου ζωγραφικής, στην συνέντευξη που παραχώρησε στις 15/4/2022.

Ο τίτλος της έκθεσης «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται» επιλέχθηκε, από τους δημιουργούς της, προκειμένου να αναδειχθεί η στενή σύνδεση της τέχνης με την παιδεία. Ο τίτλος-λογοπαίγνιο προτάθηκε από την Ελένη Σπανοπούλου, δημοσιογράφο, πρ. πρόεδρο της ΕΣΥΕ, μέσω μιας συλλογικής διαδικασίας καταϊγισμού ιδεών για την αναζήτηση του τίτλου της έκθεσης και προκρίθηκε ομόφωνα ως η βέλτιστη επιλογή.⁴⁶

Τα έργα της έκθεσης παραχωρήθηκαν στο Υ.ΠΑΙ.Θ από την Α.Σ.Κ.Τ., με **χρησιδάνειο**, αρχικά για τέσσερα έτη σύμφωνα με τον τότε σχεδιασμό. Με την λήξη της περιόδου αυτής τα έργα προβλεπόνταν να αντικατασταθούν με άλλα, από την συλλογή της Σχολής, ώστε να ανανεωθεί το υλικό της έκθεσης. Η επιμέλεια την μεταφοράς, εγκατάστασης, ασφάλισης, συντήρησης και απεγκατάστασης των έργων υπήρξαν ευθύνη της Α.Σ.Κ.Τ. ενώ τις αντίστοιχες δαπάνες ανέλαβε το Υπουργείο.

Εικόνα 7. Το κτήριο του Υ.ΠΑΙ.Θ. όπου βρίσκεται ο εκθεσιακός χώρος

Η έκθεση έργων τέχνης των αποφοίτων της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών στο κτήριο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, αποτελεί **μια έκθεση που υλοποιήθηκε σε έναν δημόσιο χώρο**, σε ένα δημόσιο κτήριο που μετατράπηκε σε έναν μην αναμενόμενο εκθεσιακό χώρο καθώς σε αυτόν στεγάζονται και λειτουργούν οι υπηρεσίες ενός υπουργείου. Το πρωτοποριακό σε αυτή την έκθεση είναι εκτός από

⁴⁶ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωνάρου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

την ίδια την πρωτότυπη ιδέα στην οποία βασίστηκε, ότι λειτουργεί ταυτόχρονα με την περίοδο και τις ώρες λειτουργίας της δημόσιας υπηρεσίας και το γεγονός ότι συνδυάζει δύο χαρακτηριστικά που συνήθως δεν συναντιούνται ταυτόχρονα στην παραγωγή των εκθέσεων.

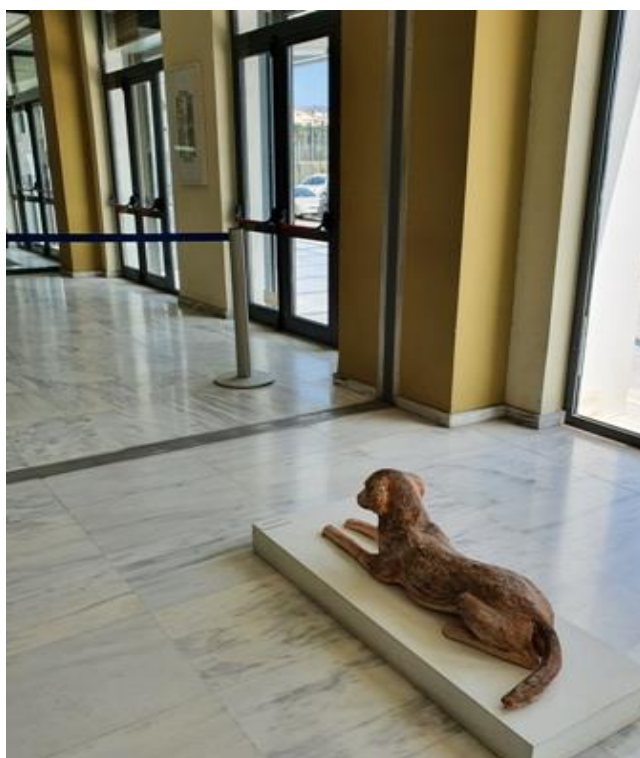
Το ένα χαρακτηριστικό αφορά στο ότι πρόκειται για μια έκθεση που αναπτύσσεται σε έναν δημόσιο χώρο στον οποίο το κοινό έχει ελεύθερη πρόσβαση, δεν απαιτείται δηλαδή η καταβολή κάποιου χρηματικού αντιτίμου προκειμένου να πραγματοποιηθεί μια επίσκεψή του σε αυτή. Όπως συνήθως συμβαίνει με έργα που εκτίθενται σε δημόσιους χώρους οι θεατές-επισκέπτες έρχονται σε επαφή μαζί τους καθώς διέρχονται από τους χώρους αυτούς κατά τη διάρκεια των καθημερινών, τυπικών δραστηριοτήτων τους. Ως εκ τούτου, στις περιπτώσεις αυτές δεν είναι εύκολο να υπάρξουν στοιχεία για κοινό, για την ταυτότητα ή τα χαρακτηριστικά του, λόγω της ανωνυμίας του καθώς πρόκειται για ένα κοινό μη προσδιορισμένο.

Εικόνα 8. Η είσοδος για τους επισκέπτες στον εκθεσιακό χώρο

Ταυτόχρονα, το έτερο χαρακτηριστικό της έκθεσης είναι ότι στο συγκεκριμένο χώρο που φιλοξενείται, η επίσκεψη του κοινού γίνεται μεν ελεύθερα αλλά ωστόσο βάσει κάποιων τυποποιημένων διαδικασιών που ακολουθούνται (ώρες εισόδου κοινού, έλεγχος ασφάλειας εισόδου) (εικόνα 9). Οι διαδικασίες αυτές προσομοιάζουν με τις

διαδικασίες εισόδου των επισκεπτών σε χώρους εκθέσεων μουσείων ή πινακοθηκών. Λόγω αυτών των διαδικασιών το κοινό της συγκεκριμένης έκθεσης αν και ανώνυμο, είναι εφικτό να προσδιοριστεί, να καταγραφεί και κατά συνέπεια είναι δυνατό αν χρειαστεί, να κληθεί να συμμετάσχει σε κάποια διαδικασία αποτίμησης της αποτελεσματικότητας ή της ποιότητας της έκθεσης που επισκέφτηκε. Αυτή η ιδιαίτερη συνθήκη της συνύπαρξης των χαρακτηριστικών που αναφέραμε, είναι εκείνη που επέτρεψε την πραγματοποίηση της αξιολόγησης της συγκεκριμένης έκθεσης, η οποία παρουσιάζεται στο επόμενο κεφάλαιο.

Εικόνα 9. Γλυπτό, της Πέρκα Βασιλικής, στην είσοδο του κτηρίου

Να επισημάνουμε εκ νέου ότι το θεωρητικό υπόβαθρο για την αξιολόγηση εκθέσεων, που ήδη αναφέραμε, πηγάζει από το επιστημονικό πεδίο της μουσειολογίας και των εκθέσεων σε συναφείς χώρους. Η εφαρμογή συγκεκριμένων πρακτικών αξιολόγησης και ο δανεισμός τους κατά την διαδικασία αξιολόγησης μιας έκθεσης όπως η συγκεκριμένη (με χαρακτηριστικά έκθεσης μουσείου αλλά και έκθεσης δημόσιου χώρου) αποτελεί πεδίο που δεν έχει ακόμη εκτεταμένα μελετηθεί. Ορίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο, τόσο το πρωτότυπο της εργασίας αυτής όσο και η συνεισφορά της στην μελέτη ενός πεδίου που χρήζει περαιτέρω διερεύνησης.

Κεφάλαιο 4ο. Αξιολόγηση της έκθεσης «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται»

I. Μεθοδολογία της έρευνας

1. Ταυτότητα έρευνας. Προκειμένου να προβούμε σε αξιολόγηση της έκθεσης «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται» εστίασαμε την έρευνά μας τόσο στην ομάδα που εργάστηκε για τον σχεδιασμό και την υλοποίησης της όσο και στο κοινό της.

Η ομάδα έργου αποτελούταν από άτομα και από τους δύο εμπλεκόμενους φορείς, την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών και το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, την άποψη των οποίων -αναφορικά με τους στόχους της έκθεσης και τις προθέσεις τους- προσπαθήσαμε να αποτυπώσουμε στην έρευνα, ισομερώς. Ο τελικός αντίκτυπος της έκθεσης στο κοινό αναζητήθηκε μέσω των επισκεπτών της και η σύγκριση των δύο αποτέλεσε το ζητούμενο της τελικής αξιολόγησης της έκθεσης.

Η αξιολόγηση την οποία πραγματοποιήσαμε είναι ολική αξιολόγηση (summative evaluation), δεδομένης της χρονικής στιγμής στην οποία βρίσκεται η έκθεση, πέντε χρόνια συνεχούς λειτουργίας, μετά τα εγκαίνιά της. Όπως αναφέρθηκε ήδη (στο θεωρητικό Α΄ μέρος της εργασίας) η ολική αξιολόγηση μπορεί να θεωρηθεί και ως διορθωτική (remedial evaluation), στην περίπτωση που τα αποτελέσματα που θα προκύψουν, χρησιμοποιηθούν για τυχόν προσαρμογές στην εγκατεστημένη έκθεση.

2. Μέθοδοι και εργαλεία της έρευνας. Η διττή κατεύθυνση προς την οποία στράφηκε η έρευνα, την ομάδα παραγωγής της έκθεσης και το κοινό της, προσδιόρισε και το είδος των μεθόδων που χρησιμοποιήθηκαν.

Για την αναζήτηση και συλλογή των πληροφοριών που ήταν σε γνώση των ανθρώπων της Α.Σ.Κ.Τ. και του Υ.ΠΑΙ.Θ, έγινε χρήση **ποιοτικής έρευνας** καθώς ήταν σημαντική η εμβάθυνση και κατανόηση των δεδομένων. Η ποιοτική έρευνα, όπως ήδη έχει αναφερθεί, εξετάζει μικρό αριθμό περιπτώσεων με σκοπό την διαμόρφωση συνολικής εικόνας για κάθε περίπτωση και δεν εστιάζει στη γενίκευση

των αποτελεσμάτων.⁴⁷

Το μεθοδολογικό εργαλείο που επιλέχθηκε για το σκοπό αυτό ήταν η διεξαγωγή συνεντεύξεων με την ομάδα εργασίας. Συγκεκριμένα οι συνεντεύξεις ήταν **ημιδομημένες**, δηλαδή **συνεντεύξεις** στις οποίες ορίζεται το αντικείμενο και τα θέματα συζήτησης, δεν καθορίζεται όμως ο ακριβής τρόπος και η σειρά των ερωτήσεων. Δημιουργήθηκαν οδηγοί συνέντευξης τόσο για τα εμπλεκόμενα στελέχη της Α.Σ.Κ.Τ. όσο και του Υ.ΠΑΙ.Θ. (βλ Παράρτημα σελ. 113-116). Οι ερωτήσεις που τέθηκαν κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων ήταν **ανοιχτού τύπου** (υπήρχε η δυνατότητα ανάλυσης και ελεύθερης διατύπωσης) και είχαν σκοπό να αποτυπωθούν οι προθέσεις και οι στόχοι των δημιουργών της έκθεσης για την υλοποίησή της. Τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων προέκυψαν κατόπιν απομαγνητοφώνησης του πρωτογενούς υλικού που συγκεντρώθηκε. Ακολούθησε η ανάλυση του περιεχομένου τους, μέσω της κατηγοριοποίησης των θεματικών ενοτήτων, οι οποίες προέκυψαν τόσο από τους οδηγούς συνέντευξης όσο και από το υλικό της απομαγνητοφώνησης. Τα σημαντικότερα σημεία τους, ομαδοποιήθηκαν προκειμένου να εξαχθούν τα τελικά συμπεράσματα.

Για την αναζήτηση και συλλογή των δεδομένων από το κοινό της έκθεσης, έγινε χρήση **ποσοτικής έρευνας** καθώς ζητούμενο ήταν, μέσω της συλλογής πληροφοριών από ένα ικανοποιητικό πλήθος επισκεπτών, να περιγραφούν οι βασικές διαστάσεις των θεμάτων που θα τίθεντο προς διερεύνηση.

Η μέθοδος που επιλέχθηκε ήταν η διεξαγωγή έρευνας κοινού, μέσω χρήσης **ερωτηματολογίων**. Το σύνολο των επισκεπτών της έκθεσης, ο ερευνητικός πληθυσμός δεν γνωστός καθώς δεν υπάρχει καταγραφή του. Για τον λόγο αυτό εφαρμόστηκε δειγματοληψία ευκολίας (μη πιθανοτική συμπτωματική) και έτσι το δείγμα αποτέλεσαν όσοι επισκέφτηκαν την έκθεση τις ημέρες πραγματοποίησης της έρευνας. Οι ερωτήσεις που περιελάμβανε το ερωτηματολόγιο της έρευνας ήταν ερωτήσεις **κλειστού τύπου** (πολλαπλής επιλογής, απαντήσεις σε κλίμακα Likert) **και** ερωτήσεις **ανοιχτού τύπου** (ελεύθερης ανάπτυξης και διατύπωσης). Σκοπό είχαν να αποτυπωθεί ο αντίκτυπος της έκθεσης στο κοινό και να καταγραφεί η αντίληψή των επισκεπτών γι' αυτή. Δημιουργήθηκε ερωτηματολόγιο σε έγχαρτη και ηλεκτρονική μορφή (βλ. Παράρτημα σελ. 101-112). Πραγματοποιήθηκε στατιστική επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων των ερωτηματολογίων, για την εξαγωγή των

⁴⁷ Βλ. Κεφ 2.III.

αποτελεσμάτων της έρευνας κοινού.⁴⁸

Οι ερωτήσεις που απευθύνθηκαν στους συνεντευξιζόμενους και στο κοινό, επιλέχθηκαν με τρόπο ώστε η συσχέτισή τους να μπορεί να αποδώσει την διττή οπτική για την έκθεση που είχαν τόσο οι διοργανωτές της όσο και οι επισκέπτες της. Να παρουσιάσει δηλαδή εξίσου τις δύο όψεις του αυτού νομίσματος. Απώτερος στόχος η σύγκριση αυτή να οδηγήσει σε συμπεράσματα σχετικά με την σύνδεση ή όχι στόχων και αντίκτυπου της έκθεσης, ώστε να διασαφηνιστεί εάν η έκθεση υπήρξε επιτυχημένη.

Τα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν για την αξιολόγηση της έκθεσης μέσω της δημιουργίας των ερωτήσεων, των συνεντεύξεων και των ερωτηματολογίων, αντλήθηκαν από την πληθώρα όσων αναφέρονται στην σχετική βιβλιογραφία, συνδυάστηκαν και προσαρμόστηκαν προκειμένου να λειτουργήσουν στην περίπτωση της συγκεκριμένης έκθεσης. Αφορούν σε θεματικές όπως το περιεχόμενο, την άνεση, την συνεργασία, τη συγκρότηση δομής, την πρόκληση ενδιαφέροντος, τη νοηματοδότηση.

Για την πραγματοποίηση της έρευνας κοινού στους χώρους της έκθεσης, στο Υ.ΠΑΙ.Θ., ζητήθηκε και δόθηκε η απαιτούμενη άδεια από την Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε επίσης ότι κατά την διαδικασία της έρευνας τηρήθηκαν οι προβλεπόμενοι κανόνες δεοντολογίας του Διεθνούς Στατιστικού Ινστιτούτου⁴⁹ δεδομένου ότι η πραγματοποίησή της εμπλέκει άμεσα, προσωπικά δεδομένα των υποκειμένων της έρευνας.

⁴⁸ Η στατιστική ανάλυση των δεδομένων, έγινε με το πρόγραμμα SPSS.

⁴⁹ International Statistical Institute (2010). *Declaration on professional ethics*. Ανάκτηση από: <http://www.isi-web.org/images/about/Declaration-EN2010.pdf> .

II. Αποτελέσματα ανάλυσης συνεντεύξεων

1. Ταυτότητα των συνεντεύξεων. Πραγματοποιήθηκαν τέσσερις συνεντεύξεις με εκπροσώπους των φορέων - συνδημιουργών της έκθεσης (δύο εκπρόσωποι από κάθε φορέα):

α. κ. Ιωάννης Σκαλτσάς (αναπληρωτής καθηγητής της Α.Σ.Κ.Τ., διευθυντής του Ε΄ εργαστηρίου ζωγραφικής – επικεφαλής της ομάδας έργου για την δημιουργία της έκθεσης & υπεύθυνος του γραφείου διασύνδεσης, το 2017).

Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε στις 8/4/2022, στον χώρο των εργαστηρίων της Α.Σ.Κ.Τ., στην οδό Πειραιώς 256 Αγ. Ι. Ρέντης. Η συνέντευξη διήρκησε 43 λεπτά.

β. κ. Περικλής Αντωναρόπουλος (εργαστηριακό διδακτικό προσωπικό της Α.Σ.Κ.Τ. & στέλεχος της ομάδας έργου για την δημιουργία της έκθεσης).

Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε στις 15/4/2022, στον χώρο των εργαστηρίων της Α.Σ.Κ.Τ., στην οδό Πειραιώς 256 Αγ. Ι. Ρέντης. Η συνέντευξη διήρκησε 37 λεπτά.

γ. κ. Ειρήνη Παραλίκα – Παντή (συζ. του εκλιπόντα καθηγητή Γιάννη Παντή, Γενικού Γραμματέα του Υπ. Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων -σήμερα Υ.ΠΑΙ.Θ- κατά την περίοδο 2015-2017).

Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε στις 7/4/2022, διαδικτυακά, μέσω χρήσης της πλατφόρμας SKYPE. Η συνέντευξη διήρκησε 35 λεπτά.

δ. κ. Ευτυχία Δημητρίου (πρώην Γεν. Δ/ντρια Οικονομικών Υπηρεσιών του Υπ. Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων -σήμερα Υ.ΠΑΙ.Θ, σήμερα Υπηρεσιακή Γραμματέας του Υπ. Ψηφιακής Διακυβέρνησης).

Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε στις 15/4/2022, στον χώρο του Υπ. Ψηφιακής Διακυβέρνησης, στην οδό Φραγκούδη 11, Καλλιθέα. Η συνέντευξη διήρκησε 25 λεπτά.

Το απομαγνητοφωνημένο υλικό που προέκυψε από τις συνεντεύξεις, είχε έκταση 50 δακτυλογραφημένες σελίδες.

2.Ανάλυση των συνεντεύξεων. Τα κύρια σημεία των συνεντεύξεων που παραχωρήθηκαν αναφορικά με την παραγωγή της έκθεσης «Παιδιά Τέχνας Κατεργάζεται», με έργα αποφοίτων της Σχολής Καλών Τεχνών στους χώρους του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, παρουσιάζονται παρακάτω. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν, αφορούν στις απόψεις των ερωτηθέντων και την υποκειμενική κρίση τους γύρω από τα ερωτήματα που τους τέθηκαν.

Προθέσεις-στόχοι-επιδιώξεις.

Η έκθεση υπηρέτησε έναν στρατηγικό στόχο, της εξωστρέφειας, που τα τελευταία χρόνια επιζητούσε και στρατηγικά μεθόδευε η Σχολή Καλών Τεχνών οπουδήποτε μπορούσε να βρεθεί, πόσο μάλλον στον φυσικό της προϊστάμενο που είναι το Υπουργείο Παιδείας. Να διατρανώσει δηλαδή την ύπαρξη και την αναγκαιότητα αυτής της σχολής όπως και το γεγονός ότι το Υπουργείο Παιδείας έχει κάθε λόγο να στηρίζει την καλλιτεχνική εκπαίδευση της Ελλάδας.. Να δείξει ότι δεν πάνε πεταμένα τα λεφτά του Έλληνα φορολογούμενου, και να φέρει τον κόσμο σε επαφή με το έργο τέχνης εκτός των τυπικών και συμβατικών αιθουσών, στις οποίες κάποιος μπορεί να πάει για να δει την τέχνη. **Αυτή είναι όλη ιδέα** να προετοιμάσουμε, να δουλέψουμε και να συνεργαστούμε με νέους ανθρώπους που αύριο θα παράξουν αυτό το καλλιτεχνικό προϊόν που θα σηματοδοτήσει, θα βοηθήσει, θα προσφέρει στην κοινωνία τα καλούδια του πολιτισμού⁵⁰.

Εικόνα 10. Έργα της έκθεσης, καλλιτεχνικό προϊόν νέων ανθρώπων

Η παραγωγή της έκθεσης προέκυψε ως μια δράση εξωστρέφειας της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών. Στόχος της ήταν κατά κύριο λόγο να επικοινωνηθεί η σύγχρονη ελληνική τέχνη και να εξαλειφθεί ο μύθος «ότι η τέχνη δεν

⁵⁰ Από την συνέντευξη του κ. Ιωάννη Σκαλτσά, καθηγητή της Α.Σ.Κ.Τ., στις 8/4/2022.

μας αφορά, η τέχνη είναι μία κατάσταση που αφορά λίγους και μνημένους, ενώ δεν αφορά τον απλό καθημερινό άνθρωπο. Να δείξουμε ότι όντως η τέχνη αφορά όλους μας γιατί προέρχεται από όλους μας, τα παιδιά που παράγουν τέχνη είναι παιδιά καθημερινών ανθρώπων»⁵¹.

Ζητούμενο υπήρξε η δημιουργία μίας πολύ δυναμικής, πρότασης, πρωτοποριακής για τα μέτρα της Ελλάδας, που να συνδέσει την Καλών Τεχνών με την κοινωνία, γεγονός που είναι επιθυμία αλλά και δομικός στόχος στις Σχολής.

Εικόνα 11. Άποψη της έκθεσης, μιας πρωτοποριακής πρόταση για τα μέτρα της Ελλάδας

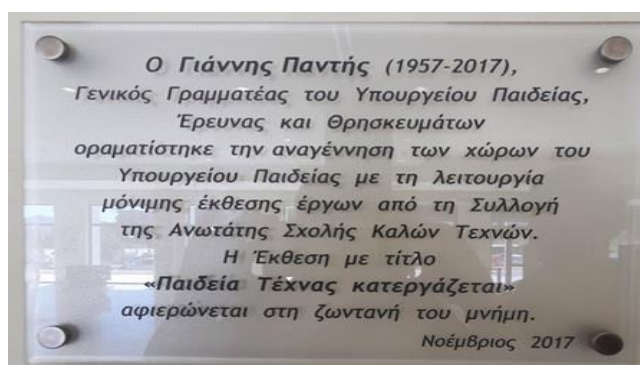
Το Υπουργείο Παιδείας ως χώρος που επισκέπτεται καθημερινά μεγάλος αριθμός πολιτών και στον οποίο κινούνται καθημερινά εκατοντάδες εργαζόμενοι, υπήρξε το ιδανικό πλαίσιο, μια συγκυρία ευτυχής για να εκτεθεί το πολυπληθές υλικό

⁵¹ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωνάρου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

των έργων, «το ευλογημένο αυτό απόθεμα»⁵², της Πινακοθήκης της Α.Σ.Κ.Τ.. Κατά συνέπεια, από την πλευρά της Σχολής, ο στόχος να εκτεθούν πολλά είδη της τέχνης σε πολυπληθές κοινό «επετεύχθη και επιτυγχάνεται καθημερινά»⁵³.

Από την πλευρά του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, και τον άνθρωπο κλειδί πίσω από το εγχείρημα αυτό, κ. Γιάννη Παντή,

στόχος και όραμα ήταν ουσιαστικά η πολιτιστική επιμόρφωση όλων των ανθρώπων που θα μπορούσαν να δουν αυτή την έκθεση. Καταρχάς, πρώτα και κύρια οι υπάλληλοι του υπουργείου που ζούσαν στον χώρο αυτό της Παιδείας, που θα έπρεπε να πλαισιώνονται από τέτοια στοιχεία που θα έδιναν μια άλλη διάσταση στη σκέψη και την δουλειά τους.⁵⁴

Εικόνα 12. Η έκθεση αφιερώθηκε στην μνήμη του Γιάννη Παντή

Ένας ακόμη στόχος, ήταν να αναβαθμιστεί το περιβάλλον του Υ.ΠΑΙ.Θ για τους εργαζόμενους και τους επισκέπτες. Να δημιουργηθεί ένας χώρος που ο καθένας θα όφειλε να σεβαστεί και να αφογκραστεί, ένα εργασιακό περιβάλλον υψηλής ποιότητας.

Δεδομένης της αποστολής του Υπουργείου για την ανάπτυξη της Παιδείας και του γεγονότος ότι τα πολιτιστικά δρώμενα εντάσσονται στο σύνολο των παραμέτρων που συνθέτουν τον όρο *παιδεία*, υπήρξε στο σχεδιασμό του φορέα η πρόθεση ο χώρος της έκθεσης να λειτουργήσει και ως ένας χώρος επισκέψιμος για τα σχολεία, με την υλοποίηση εκπαιδευτικών δράσεων γύρω από την τέχνη.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιούνταν συνήθως, ως τότε, είχαν άλλο χαρακτήρα για παράδειγμα περιβαλλοντικής φύσεως ή σωστής οδικής συμπεριφοράς των παιδιών στην πόλη. Με την έκθεση αυτή, θα γινόταν για πρώτη φορά αυτό το ταίριασμα: να έρθουν σε επαφή παιδιά πρωτοβάθμιας και

⁵² «Το ευλογημένο αυτό απόθεμα βρήκε το χώρο του στην κοινωνία» σύμφωνα με τον κ. Πάνο Χαλαλάμπους, τ. Πρύτανη της Α.Σ.Κ.Τ. (από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωνάρη, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022).

⁵³ Από την συνέντευξη του κ. Ιωάννη Σκαλτσά, καθηγητή της Α.Σ.Κ.Τ., στις 8/4/2022.

⁵⁴ Από την συνέντευξη της κ. Ειρήνης Παραλίκα-Παντή, σύζυγο του εκλιπόντα Γιάννη Παντή, στις 7/4/2022.

δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με το έργο των παιδιών, φοιτητών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Θα ήταν μία από τις καλύτερες ευκαιρίες να συνδυαστεί η ανάδειξη των έργων των φοιτητών της Σχολής Καλών Τεχνών και παράλληλα να δοθεί η δυνατότητα στα παιδιά της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης να έρθουν σε επαφή με την τέχνη και με έργα καλλιτεχνών από την φοιτητική τους ακόμη περίοδο.⁵⁵

Απώτερος στόχος των δημιουργών της έκθεσης ήταν να λειτουργήσει και ως ένα παράδειγμα προς μίμηση και για άλλους φορείς, πιθανά και άλλα δημόσια κτίρια να μπορούν να υιοθετηθούν και να φιλοξενήσουν εκθέσεις έργων τέχνης που μέχρι τότε δεν είχαν εκτεθεί. Έτσι και οι χώροι αυτοί θα μπορούσαν να αναβαθμιστούν αλλά και οι άνθρωποι που κινούνται σε αυτούς, να εξοικειωθούν με την τέχνη.

Εικόνα 13. Η έκθεση, ένας χώρος εξοικείωσης των ανθρώπων με την τέχνη

Συνεργασία. Η συνεργασία των δύο φορέων, της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών και του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, χαρακτηρίζεται επιτυχημένη και από τις δύο πλευρές.

Παρόλο που υπήρξαν αρχικά μικρές προσδοκίες για τον τρόπο που θα

⁵⁵ Από την συνέντευξη της κ. Ευτυχίας Δημητρίου, Γεν. Δ/τριας Οικ/κών του Υ.ΠΑΙ.Θ., στις 15/4/2022.

ανταποκρινόταν ένας δημόσιος φορέας, όπως το Υ.ΠΑΙ.Θ, στην υλοποίηση μιας καινοτόμας δράσης που ξέφευγε των αντικειμένων που χειριζόταν έως τότε, το Υπουργείο στάθηκε στο ύψος των περιστάσεων ή και ξεπέρασε τον εαυτό του.

Την συνεργασία μόνο ως θετική θα μπορούσα να την περιγράψω, με δεδομένο ότι όταν ξεκινάς μία συνεργασία με έναν δημόσιο φορέα και μάλιστα για κάτι που δεν το γνωρίζει, όπως για μία έκθεση έργων τέχνης, ξεκινάς με ένα πολύ μεγάλο «όχι» από όλες τις πλευρές, γιατί όλοι φοβούνται τις ευθύνες, φοβούνται το τι μπορεί να είναι αυτό το πράγμα, φοβούνται τις αντανakλάσεις, φοβούνται καταστάσεις και θέματα που μπορεί να προκύψουν και δεν τα γνωρίζουν». Με πολύ χαμόγελο και πολύ μεράκι, καλή διάθεση και πάρα πολύ εθελοντική δουλειά λύθηκαν προβλήματα, ξεπεράστηκαν δυσκολίες... Οι άνθρωποι του Υπουργείου, αξίζουν να μνημονευθούν για έναν λόγο, γιατί δεν κόλλησαν σε διάφορα προβλήματα που εξ ορισμού συνεπάγεται το δημόσιο. Αξίζει ένα μπράβο στον Θεοδωρή Παπαθεοδώρου, που ήταν ο τότε Υφυπουργός και είχε πάρει πάνω του το θέμα με ό,τι ρίσκο συνεπαγόταν όπως και στον Γιάννη Παντή, έναν άνθρωπο λάτρη όλου αυτού του εγχειρήματος. Πίστευε πάρα πολύ σε αυτό, τον ενδιέφερε η ολιστική άποψη για την παιδεία και θεωρούσε ότι η τέχνη ήτανε αναπόσπαστο κομμάτι μιας ουσιαστικής παιδείας απέναντι στους ανθρώπους.⁵⁶

Η διάσταση της εθελοντικής συμμετοχής και προσφοράς είχε πολύ σημαντική παρουσία, κατά τη διάρκεια της παραγωγής της έκθεσης. Στις συνεντεύξεις των εμπλεκόμενων αναφέρεται ότι ιδιαίτερο ρόλο έπαιξε και η ενεργοποίηση των υπαλλήλων που εργαζόνταν στο Υπουργείο που έγιναν «άτυπα μέλη» της ομάδας έργου, συμμετέχοντας ενεργά και με ενθουσιασμό στις εργασίες διαμόρφωσης της έκθεσης.

...όλοι αποδέχτηκαν με πολύ χαμόγελο με πολλή διάθεση να βοηθήσουν, οι υπηρεσίες να ξεπεράσουμε προβλήματα, μέσα σε αυτό το συναινετικό κλίμα που δημιουργήθηκε και αυτή η ομάδα άρχισε να απλώνεται με υπαλλήλους, με προϊσταμένους που όλοι είχαν διάθεση να βοηθήσουν. Νομίζω ότι τους παρασύραμε σε αυτό το μπουρίνι, νομίζω πως παρασύρθηκαν κάποιοι εθελοντικά, πήγαμε καλά σε αυτό.⁵⁷

⁵⁶ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωναρόπουλου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

⁵⁷ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωναρόπουλου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

Εικόνα 14. Το στήσιμο της έκθεσης επιμελήθηκαν τα στελέχη της Α.Σ.Κ.Τ.

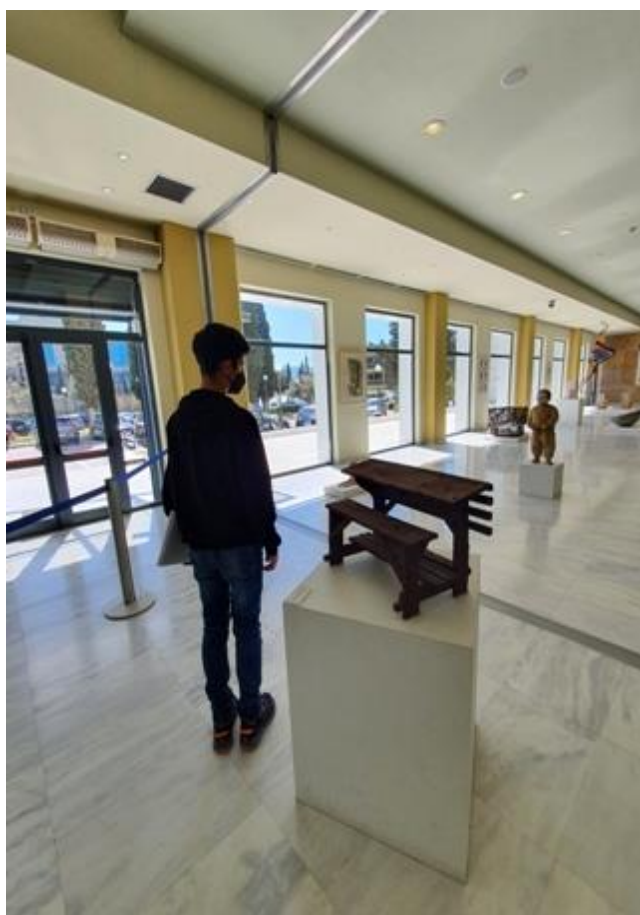
Ιδιαίτερη μνεία γίνεται εξίσου και από την πλευρά του Υ.ΠΑΙ.Θ, για την συνεργασία με τους ανθρώπους που συγκρότησαν την ομάδα της Α.Σ.Κ.Τ., που συντόνισε και εργάστηκε για την υλοποίηση της ιδέας. Το εξειδικευμένο αυτό προσωπικό, με επικεφαλή τον κ. Γιάννη Σκαλτσά, είχε την ευθύνη για την επιμέλεια του στησίματος της έκθεσης έχοντας την απαιτούμενη τεχνογνωσία και εμπειρία στην οργάνωση και στο στήσιμο εκθέσεων.

...από τη στιγμή που είχαμε τη σύμφωνη γνώμη της πολιτικής ηγεσίας, του τότε Γ.Γ. κ. Γιάννη Παντή που το είδε πολύ θετικά, φτιάξαμε τα διαδικαστικά για τα οποία οφείλω να πω προς τιμή του, ο κ. Αντωναρόπουλος επέδειξε μεγάλο ζήλο και μεγάλη υπομονή να αντιμετωπίσουμε όλα τα μικρά διαδικαστικά ζητήματα που μπορούν να σταθούν εμπόδιο στο να υλοποιηθεί κάτι. Όχι να υλοποιηθεί εν τέλει αλλά να υλοποιηθεί μέσα σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Το εξειδικευμένο προσωπικό, από την Καλών Τεχνών, έκανε την πρόταση ως προς το στήσιμο των έργων γιατί δεν υπήρχε γνώση από μας. Εμείς είμαστε διοικητικοί υπάλληλοι και εκπαιδευτικοί, αυτό είναι το σύνολο των υπαλλήλων που απαρτίζει το Υ.ΠΑΙ.Θ. Υπήρξε μία μελέτη από πλευράς της Σχολής Καλών Τεχνών και η συνεργασία και των δύο ως προς το στήσιμο των έργων αυτών. Η συνεργασία μας ήταν άψογη! Κατά την εξέλιξη της τοποθέτησης των έργων στο κτήριο, υπήρξαν κάποιες παρεμβάσεις και υπήρχε πάντα καλό πνεύμα, καλή διάθεση και από τις δύο πλευρές. Για αυτό το λόγο πήγαμε και κιόλας μπροστά.⁵⁸

⁵⁸ Από την συνέντευξη της κ. Ευτυχίας Δημητρίου, Γεν. Δ/τριας Οικ/κων του Υ.ΠΑΙ.Θ, στις 15/4/2022.

Κοινό. Το κοινό στο οποίο η έκθεση απευθύνεται είναι ευρύ και πολυδιάστατο, σύμφωνα και με το όραμα των εμπνευστών της για μια πολιτιστική δράση χωρίς την ύπαρξη αποκλεισμών, καθώς τον χώρο επισκέπτεται μια ευρεία γκάμα ανθρώπων που έχει τη δυνατότητα να δει την έκθεση.

Η έκθεση απευθύνεται στους πάντες. Δεν εξαιρείται κανείς, δεν απαιτείται να είσαι «μύστης», δεν απαιτείται να είσαι γνώστης αυτό που απαιτείται είναι να μπει μέσα και το ζήσεις αυτό το πράγμα... Είναι λοιπόν μια γκάμα τεράστια, από 5 μέχρι 95 χρόνων το target group του κοινού της έκθεσης.⁵⁹

Εικόνα 15. Το κοινό της έκθεσης είναι ευρύ και πολυδιάστατο

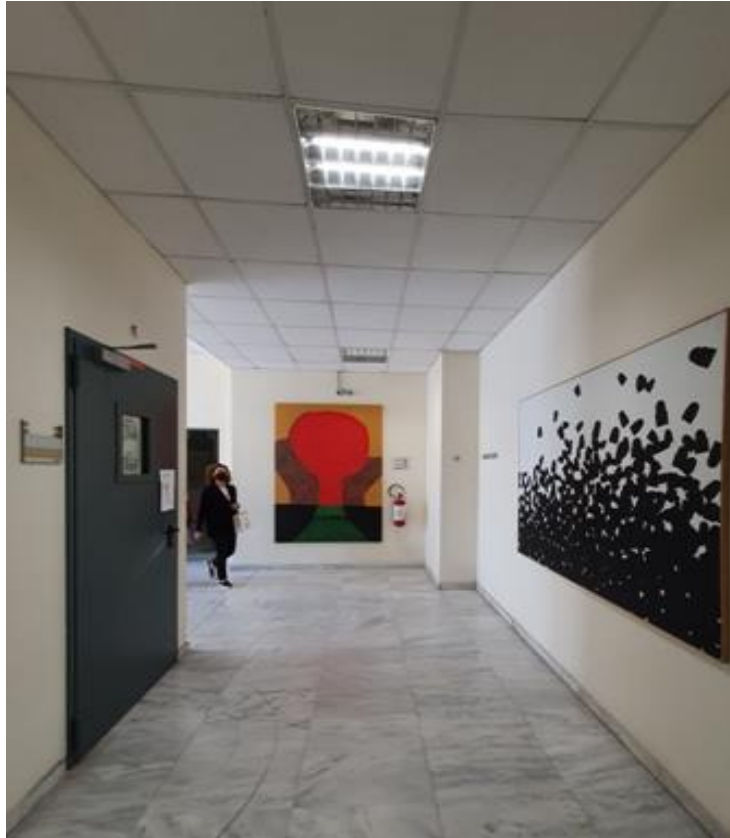
Σημαντικό κομμάτι του κοινού είναι οι **πολίτες** που επισκέπτονται καθημερινά το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, για την διεκπεραίωση των υποθέσεών τους.

Γνωρίζαμε το κοινό του Υπουργείου ότι είναι ο Έλληνας πολίτης. Ο πολίτης έτσι κι αλλιώς μπαίνει στο χώρο και μάλιστα δεν είναι και προετοιμασμένος άρα και αυτός ο αιφνιδιασμός τού φέρνει και νέα ζητήματα.⁶⁰

⁵⁹ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωνάρου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

⁶⁰ Από την συνέντευξη του κ. Ιωάννη Σκαλτσά, καθηγητή της Α.Σ.Κ.Τ., στις 8/4/2022.

Απευθύνεται σε όλους μας η έκθεση και στον άνθρωπο που έρχεται να καταθέσει μια αίτηση και ξαφνικά βρίσκεται σε μία γκαλερί σύγχρονης τέχνης, σε αυτούς που γκρινιάζουν, σε αυτούς που παραξενεύονται, σε αυτούς που αναρωτιούνται τι είναι αυτό το έργο και λένε πως και οι ίδιοι μπορούν να το κάνουν. Για μας αυτό είναι το πιο ενδιαφέρον κομμάτι...⁶¹

Εικόνα 16. Οι πολίτες που επισκέπτονται το Υ.ΠΑΙ.Θ. αποτελούν κοινό της έκθεσης

Επίσης, κοινό της έκθεσης αποτελούν οι επίσημοι **προσκεκλημένοι** της ηγεσίας του Υπουργείου (όπως για παράδειγμα οι αντιπροσωπείες άλλων κρατών) στο πλαίσιο δράσεων εθιμοτυπίας, αλλά και οι εκπρόσωποι πλήθους φορέων, οργανώσεων, δικτύων που σχετίζονται με την εκπαίδευση.

Επιπλέον, οι εκατοντάδες **εργαζόμενοι**, που υπηρετούν στις δύο δημόσιες υπηρεσίες που μοιράζονται το κτήριο, του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων και της Γενικής Γραμματείας Αθλητισμού, είναι κοινό της έκθεσης. Οι άνθρωποι αυτοί όχι μόνο, βλέπουν, παρατηρούν αλλά και συμβιώνουν με τα έργα καθημερινά και για μακρό χρονικό διάστημα.

Κοινό της έκθεσης είναι επίσης οι **μαθητές και εκπαιδευτικοί** στο πλαίσιο

⁶¹ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωνάρου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

της παρακολούθησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που υλοποιούνται από το Υ.ΠΑΙ.Θ, με αφορμή την έκθεση.

...φυσικά κάναμε τις ξεναγήσεις και τα εκπαιδευτικά προγράμματα για τα σχολεία. Και όχι μόνο τα σχολεία αλλά και ενώσεις καθηγητών ζήτησαν να ξεναγηθούν, να μάθουν για αυτό το πρόγραμμα και να δουν τα έργα.⁶²

...βασική μας σκέψη ήταν να απευθυνθούμε στα σχολεία. Τώρα αν αυτό γινότανε τόσο γνωστό ώστε να μπορούσε να δεχθεί και επισκέψεις ιδιωτών, γιατί όχι. Άλλωστε η είσοδος επιτρέπεται, ο καθένας μπορεί να επισκεφθεί την έκθεση και τον χώρο, αρκεί να δώσει τα στοιχεία του.⁶³

Ως μέσο προβολής της έκθεσης, πέραν της γνωστοποίησης του ανοίγματός της στα ΜΜΕ και της δημιουργίας ενός μικρού ενημερωτικού φιλμ,⁶⁴ λειτούργησαν, την περίοδο εκείνη, και sites που ασχολούνται με εκπαιδευτικά ζητήματα,⁶⁵ προωθώντας την έκθεση **στο κοινό**. Μέσω αυτών επικοινωνήθηκε η έκθεση στην κοινότητα της εκπαίδευσης, ώστε τα σχολεία να ενημερωθούν για τη δράση και να συμμετάσχουν στα εκπαιδευτικά προγράμματα.

Η διαδικασία υλοποίησης των προγραμμάτων αυτών έχει σταματήσει κι έτσι η κοινοποίηση της παρουσίας της έκθεσης βασίζεται πλέον στην φήμη της που διαδίδεται στόμα με στόμα «word of mouth» αλλά και στην τυχαία επίσκεψη του κοινού στον εκθεσιακό χώρο, στο κτήριο του Υ.ΠΑΙ.Θ (πολίτες, επισκέπτες του Υπουργείου).

Δομή – Εκθεσιακή πρακτική. Η έκθεση που στήθηκε στους χώρους του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, δομήθηκε γύρω από δύο κύριες χωροταξικές ενότητες. Η πρώτη αφορά στους χώρους του ισογείου του κτιρίου και κυρίως τον ανοιχτό χώρο του φουαγιέ. Η δεύτερη αναπτύσσεται στους διαδρόμους και τους ανοιχτούς χώρους των τριών ορόφων του κτιρίου.

Με βάση αυτή την χωροταξική κατηγοριοποίηση σχεδιάστηκαν τα **δύο κύρια μέρη της έκθεσης**. Το ένα μέρος, ο χώρος του ισογείου όπου εκτέθηκαν κυρίως γλυπτά και εγκαταστάσεις, με πρόθεση να παρουσιαστεί ένα μεγάλο μέρος των

⁶² Από την συνέντευξη του κ. Ιωάννη Σκαλτσά, καθηγητή της Α.Σ.Κ.Τ., στις 8/4/2022.

⁶³ Από την συνέντευξη της κ. Ευτυχίας Δημητρίου, Γεν. Δ/τριας Οικ/κων του Υ.ΠΑΙ.Θ, στις 15/4/2022.

⁶⁴ Βλ. το σχετικό video του ΥΠΑΙΘ, (2017). *Όλα ρολόι, κύριε γενικέ. Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται*. στον διαδικτυακό τόπο: <https://youtu.be/-tkViSVI2Bs>.

⁶⁵ Σύμφωνα με την κ. Ευτυχία Δημητρίου, στην συνέντευξη που παραχώρησε στις 15/4/2022, sites εκπαιδευτικού περιεχομένου όπως τα “alfavita.gr” και “esos.gr” προέβαλαν την έκθεση την περίοδο του ανοίγματος της στο κοινό.

διαφορετικών μορφών τέχνης, ποικίλων καλλιτεχνικών ρευμάτων, τεχνοτροπίας, ύφους και υλικών. Τα δεύτερο μέρος της έκθεσης αναπτύχθηκε στους χώρους των ορόφων του κτιρίου που βρίσκονται τα γραφεία των υπαλλήλων. Σε αυτούς τους χώρους τοποθετήθηκε ένα μεγάλο πλήθος έργων σύγχρονης ελληνικής τέχνης, δημιουργίες των αποφοίτων της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών.

Εικόνα 17. Έργα των Πέρκα Βασιλικής, Μπερούτσου Αθανάσιου και Σαββα Μαρίας, στον χώρο εισόδου του Υ.ΠΑΙ.Θ.

Σε συνάφεια με τα χωροταξικά δεδομένα, δομήθηκε στον ισόγειο χώρο μια **διαδρομή** εκπαιδευτικού χαρακτήρα που παρουσιάζει δείγματα πολλών και διαφορετικών μορφών τέχνης.

Στήσαμε μία διαδρομή εκπαιδευτικού χαρακτήρα, επειδή ξέραμε ότι θα ερχόντουσαν σχολεία ώστε να μπορεί να γίνεται ένα πλήρες μάθημα στη διαδρομή της ιστορίας της τέχνης δηλαδή τα παιδιά να συναντούν διάφορες τεχνοτροπίες από φωτογραφία, γλυπτική, τερακότες ή διαφορετικά είδη ζωγραφικής από εξπρεσιονισμό μέχρι φωτορεαλισμό.⁶⁶

⁶⁶ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωνάρου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

Εικόνα 18. Έργα της έκθεσης έξω από τον παιδικό σταθμό του Υπουργείου

Στους χώρους των διαδρόμων, η επιλογή της ομάδας της Α.Σ.Κ.Τ. ήταν να μην δημιουργηθούν κλειστές **ενότητες** έργων αλλά να τοποθετηθούν τα έργα με έναν δημιουργικό τρόπο αφήγησης που να προκαλεί ενδιαφέρον, να δημιουργεί προβληματισμό και να προυποθέτει την αποδοχή των «ενοίκων» του χώρου, των εργαζομένων, που έρχονται σε αλληλεπίδραση μαζί τους.

Αυτό που προσπαθήσαμε ήταν, όχι απαραίτητα, αλλά να δημιουργήσουμε ενότητες στους διαδρόμους όπου το μάτι θα μπορούσε να διαβάσει μια ενότητα είτε στιλιστική, είτε σε επίπεδο αφήγησης. Για παράδειγμα μία ανθρωποκεντρική ενότητα, δηλαδή έργα που είχαν ένα ανθρωποκεντρικό ενδιαφέρον να τα φέρουμε πιο κοντά χωρίς πάντα να κάνουμε απαραίτητα κλειστές ενότητες, προσπαθώντας να αφήσουμε τους διαφορετικούς τρόπους να συνομιλούν και μεταξύ τους. Είχαμε και ευτυχείς συγκυρίες όπου παραδείγματος χάρη είχαμε ένα αφαιρετικό έργο να μπορεί να συναντηθεί με ένα ρεαλιστικό και να και να αναπτύξουν και τα δύο ένα διάλογο με τον θεατή και έναν προβληματισμό. Δεν κλείσαμε, δεν μπήκαμε μέσα σαν ιστορικοί τέχνης και να πούμε «εδώ δείχνουμε τα έργα της δεκαετίας του '80 ή '90».⁶⁷

Στο Υπουργείο Παιδείας, με τους εκατοντάδες εργαζόμενους, δεν βάλουμε έργο το οποίο θα ενοχλούσε αυτόν που θα ζήσει μαζί του. Δηλαδή προσπαθήσαμε να κάνουμε μία τέτοια δουλειά και νομίζω ότι καταφέραμε σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό ο υπάλληλος ο οποίος έρχεται σε επαφή με αυτό το έργο καθημερινά, να του αρέσει αυτό που βλέπει ή να το θεωρεί ενδιαφέρον. Ουσιαστικά κάποιους χώρους τους στήσαμε εμείς αλλά και κάποιοι στήθηκαν μόνοι τους, με τους εργαζόμενους, η γνώμη των οποίων ήταν καθοριστική.⁶⁸

⁶⁷ Από την συνέντευξη του κ. Ιωάννη Σκαλτσά, καθηγητή της Α.Σ.Κ.Τ., στις 8/4/2022.

⁶⁸ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωνάρου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

Εικόνα 19. Η γνώμη των εργαζομένων στην επιλογή των έργων ήταν καθοριστική (έργο του Τσιμιτάκη Νικόλαου)

Σύμφωνα με τις συνεντεύξεις των δημιουργών της έκθεσης, τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του κτιρίου, λόγω και της σύγχρονης μορφής του, ήταν βοηθητικά για την ανάπτυξη της δομής της έκθεσης, η οποία σχεδιάστηκε ώστε ο επισκέπτης να μπορεί **να κινηθεί ελεύθερα** και να την εξερευνήσει με τον τρόπο που ο ίδιος επιθυμεί.

...παρόλο ότι ήταν ο χώρος μιας δημόσιας υπηρεσίας ήταν μία χαρά χώρος. Οι διάδρομοι είναι μεγάλοι, οι επιφάνειες καθαρές και συνεχόμενες, δεν έχουμε δαιδαλώδεις διαδρόμους, όλο το κτήριο στηρίζεται σε μία βασική και αρχική γεωμετρία. Άρα δεν έχουμε να προβληματιστούμε με δύσκολες γωνίες και περάσματα ή ίσως με έναν διάδρομο που δεν μπορεί να πάρει απόσταση ο θεατής, που χρειάζεται για να εκτιμήσει το έργο.⁶⁹

Η επιλογή του να αποτυπωθεί στις **επεξηγηματικές λεζάντες** των έργων μόνο το όνομα του καλλιτέχνη ήταν συνειδητή, για τους παραγωγούς στις έκθεσης κι έτσι δεν περιλαμβάνονται επιπλέον πληροφορίες (τίτλος, υλικό, χρονολογία παραγωγής κ.ά.). Ο λόγος, όπως αναφέρθηκε, ήταν πως αφενός ακολουθήθηκε μια πιο σύγχρονη λογική του «να αποφευχθεί μια παρωχημένη μουσειακή πρακτική»⁷⁰ στην ιδιότυπη αυτή έκθεση και να αφεθεί ελεύθερος ο θεατής να νοηματοδοτήσει το έργο που βλέπει. Αφετέρου εκείνο που «κυρίως ενδιέφερε ήταν η προβολή της πρωτεύουσας σημασίας του δημιουργού».⁷¹ Υπήρξαν επίσης πρακτικοί λόγοι όπως η μεγάλη επιμελητική εργασία που απαιτούνταν για μια καταγραφή στοιχείων, ενός τόσο μεγάλου πλήθους έργων, η οποία αποτελούσε μια πολύ χρονοβόρα διαδικασία με

⁶⁹ Από την συνέντευξη του κ. Ιωάννη Σκαλτσά, καθηγητή της Α.Σ.Κ.Τ., στις 8/4/2022.

⁷⁰ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωνάρου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

⁷¹ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωνάρου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

υψηλό κόστος. Δεδομένου επίσης και ότι τα περισσότερα σύγχρονα έργα της πινακοθήκης της Α.Σ.Κ.Τ. (των τελευταίων δεκαετιών) δεν φέρουν απαραίτητως τίτλο, παρά μόνο υπογράφονται από τον δημιουργό τους, αποφασίστηκε η υιοθέτηση της συγκεκριμένης πρακτικής.

Εικόνα 20. Οι επεξηγηματικές λεζάντες φέρουν το όνομα του δημιουργού (έργο του Γεωργιάδη Δημήτριου)

Δεν έγινε χρήση **ψηφιακών μέσων** στην έκθεση, καθώς οι δυσχέρειες στην διασφάλιση της τήρησης της ασφάλειας των μέσων αυτών στον μη αυστηρά φυλασσόμενο χώρο του Υ.ΠΑΙ.Θ όπως επίσης και η αναγκαιότητα υιοθέτησης συγκεκριμένων κανόνων ασφαλείας του Δημοσίου, υπήρξαν αποτρεπτικές.

Αντίκτυπος. Ο αντίκτυπος της έκθεσης στο κοινό, έχει κατά κοινή ομολογία, θετικό πρόσημο. Οι υπεύθυνοι της έκθεσης τόσο από πλευράς Α.Σ.Κ.Τ. όσο και από την πλευρά του Υ.ΠΑΙ.Θ τονίζουν ότι η έκθεση είχε τέτοια αποδοχή τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της που ξεπέρασε τις όποιες, συντηρητικές προσδοκίες τους.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα της έκθεσης, στα δύο έτη λειτουργίας τους, συγκέντρωσαν και ποσοτικά πρωτόγνωρες ροές επισκεπτών⁷² αλλά και τον ιδιαίτερο ενθουσιασμό και ενδιαφέρον των **μαθητών** για την τέχνη, που τα παρακολούθησαν.

⁷² Σύμφωνα με τον κ. Αντωνρόπουλο, πάνω από 10.000 μαθητές επισκέφτηκαν την έκθεση τα έτη 2017 και 2018, συμμετέχοντας στα εκπαιδευτικά προγράμματα.

Οι διοργανωτές μιλούν για «στιγμές και εμπειρίες ζωής» που απεκόμισαν ταυτόχρονα και οι ίδιοι.

Αναφέρονται σε πρωτόγνωρες εμπειρίες ακόμη και σε ιδιαίτερα δύσκολες στιγμές κινδύνου όταν μαθητές Λυκείου, που διαδήλωναν για τα αιτήματά τους, εισερχόμενοι απρόσκλητοι και εξαγριωμένοι στον χώρο του Υπουργείου, παρά τον φόβο μιας επερχόμενης καταστροφής της έκθεσης έδειξαν απόλυτο σεβασμό στα έργα, δεν προκλήθηκε η παραμικρή φθορά, δίνοντας ένα μήνυμα πως «η τέχνη έχει δύναμη», μπορεί να λειτουργήσει και να πετύχει εκεί που άλλοι τρόποι αποτυγχάνουν.⁷³

Εικόνα 21. Έργα φωτογραφίας- μια διαφορετική οπτική στα πράγματα

Το κοινό των επίσημων **προσκεκλημένων** του υπουργείου, έδειξε επίσης ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πρωτότυπη αυτή ιδέα της παραγωγής μιας έκθεσης στον δημόσιο χώρο μιας δημόσιας υπηρεσίας. Θεωρήθηκε, από τις αντιπροσωπείες άλλων χωρών, ως μια πολύ καλή πρακτική (best practice) την οποία ανέφεραν ότι ήθελαν να υιοθετήσουν.

Οι **εργαζόμενοι** στην καθημερινή συνύπαρξή τους με τα εικαστικά έργα, φάνηκαν να έρχονται σε ουσιαστική επαφή και να επιδιώκουν να γνωρίσουν περισσότερο για την τέχνη, την τέχνη που έδειξε να τους αφορά. Εκδηλώσεις που οργανώθηκαν για να συζητηθεί η έκθεση και τα ερωτήματα ή προβληματισμοί τους, συγκέντρωσαν την παρουσία της πλειονότητας των υπαλλήλων του Υπουργείου αλλά και την ενεργή συμμετοχή τους.

⁷³ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωνάρου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

Εικόνα 22. Έργα της έκθεσης στους ανοιχτούς χώρους, μεταξύ των γραφείων των υπαλλήλων

Τέλος οι **πολίτες** που ανυποψίαστοι για αυτό που θα συναντήσουν, μπαίνουν στο κτήριο προκειμένου να διευθετήσουν υποθέσεις τους, όπως προκύπτει από τις συνεντεύξεις, ξαφνιάζονται και κατά κανόνα αφιερώνουν χρόνο για να περιηγηθούν στον χώρο, εξερευνώντας την έκθεση. Συχνά αναζητούν περισσότερες πληροφορίες για τα έργα αλλά και για τους λόγους που αυτά βρίσκονται στον χώρο του Υ.ΠΑΙ.Θ.

Η **επιθυμητή αντίδραση του κοινού**, όπως προκύπτει από τις συνεντεύξεις, δεν είναι μονοσήμαντη, έχει για τους δημιουργούς της πολλές διαστάσεις. Αρχική επιθυμία ένα πολυδιάστατο κοινό να ενδιαφερθεί, και να έρθει κοντά στην τέχνη. Να προκληθεί να σκεφτεί, να προβληματιστεί, να μάθει, να εξελιχθεί και έτσι να αποτελέσει μέρος μιας γενιάς ευφρών θεατών. Κι όλα αυτά «με έναν ήσυχο τρόπο, με τον τρόπο που η τέχνη επιδρά, σαν το νερό στην πέτρα».⁷⁴

⁷⁴ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωνάρου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

Τελική αποτίμηση – Μελλοντικά Σχέδια – Προτάσεις. Στις συνεντεύξεις των εκπροσώπων των εμπλεκόμενων φορέων, αποτυπώνεται με κοινό τρόπο η αποτίμησή τους για την έκθεση. Θεωρούν πολύ επιτυχημένη την παραγωγή του έργου αυτού και αισθάνονται ιδιαίτερα ικανοποιημένοι και υπερήφανοι που συμμετείχαν ενεργά στην υλοποίηση «ενός μεγάλου ονείρου που έγινε πραγματικότητα».⁷⁵

Έντονα εκφράζεται και η κοινή επιθυμία η έκθεση να συνεχίσει να υφίσταται και να εμπλουτιστεί με παράλληλες δράσεις, νέα εκπαιδευτικά προγράμματα, ξεναγήσεις, ομιλίες, παρουσιάσεις, συνεχίζοντας «να φέρνει κοντά στην τέχνη, με έναν οικείο τρόπο, τον Έλληνα πολίτη, όλων των ηλικιών και όλου του φάσματος της κοινωνικής ζωής».⁷⁶

Σκέψεις για διορθωτικές κινήσεις και μελλοντικές αλλαγές στην έκθεση, προκύπτουν από τις συνεντεύξεις που δόθηκαν. Οι υπεύθυνοι της Α.Σ.Κ.Τ. αναφέρονται στην ανάγκη **συντήρησης** και φρεσκαρίσματος κάποιων έργων που παρουσιάζουν αναμενόμενες φθορές καθώς εκτίθενται για μεγάλο χρονικό διάστημα, πέντε ετών. Είναι μια διαδικασία που είναι θέμα χρόνου να δρομολογηθεί.

Εικόνα 23. Κάποια έργα της έκθεσης χρήζουν συντήρησης

Στον αρχικό σχεδιασμό, υπήρχε η πρόθεση, μετά τα πρώτα πέντε έτη λειτουργίας της έκθεσης, **τα έργα να εναλλάσσονται** με άλλα στον εκθεσιακό χώρο. Καθώς υπάρχουν νέες δουλειές αποφοίτων, ανανεώνεται το υλικό ακολουθώντας τις εξελίξεις στην τέχνη, «ήταν σημαντικό, όταν όλα αλλάζουν, να δημιουργείται κάτι

⁷⁵ Από την συνέντευξη της κ. Ειρήνης Παραλίκα-Παντή, στις 7/4/2022, η οποία αναφέρθηκε στα λόγια του συζύγου της Γιάννη Παντή όταν η έκθεση ολοκληρώθηκε δηλώνοντας με ενθουσιασμό: «Ένα όνειρό μου έγινε πραγματικότητα, ένα μεγάλο μου όνειρο, επιτέλους!»

⁷⁶ Από την συνέντευξη του κ. Ιωάννη Σκαλτσά, καθηγητή της Α.Σ.Κ.Τ., στις 8/4/2022.

που τελικά δεν θα έμενε στην άκρη»⁷⁷. Παρόλο που είναι μια δράση κοστοβόρα και απαιτεί χρόνο και ανθρώπινους πόρους η αρχική ιδέα δεν έχει εγκαταλειφτεί, έχει όμως μετατεθεί χρονικά.

... η αλλαγή των έργων απαιτεί πολλές εργατοώρες, χρήματα και μία ομάδα η οποία να δουλεύει συστηματικά γι αυτό. Το στήσιμο των εκθέσεων, γίνεται στην πραγματικότητα σε εθελοντική βάση, όλοι έχουμε καθήκοντα πέραν αυτού του πράγματος, κι έτσι υπάρχουν δυσχέρειες. Αλλά πάλι βλέποντας πόσες δυσκολίες έχουμε ξεπεράσει, κάποια στιγμή και αυτό μπορεί να γίνει, θα βρούμε κάποιους εραστές της τέχνης που θα μπορέσουν να ασχοληθούν αποκλειστικά με αυτό.»⁷⁸

Στις σκέψεις για μελλοντικές αλλαγές, εντάσσεται και η συμπερίληψη νέων σύγχρονων μορφών τέχνης στην έκθεση, όπως στοιχεία video art που εκτίθενται και στις πιο πρόσφατες εκθέσεις έργων αποφοίτων της Α.Σ.Κ.Τ. σε κτίρια δημόσιων υπηρεσιών.⁷⁹

Αίτημα της Α.Σ.Κ.Τ., είναι επίσης η οργάνωση μικρών συναντήσεων εργασίας (workshops) με υπαλλήλους του Υ.ΠΑΙ.Θ, με αντικείμενο την συζήτηση γύρω από την τέχνη και τα έργα της έκθεσης.

Σε μια μελλοντική επανέκθεση, οι υπεύθυνοι της παραγωγής αναφέρουν ότι θα επέλεγαν να παρουσιάσουν λιγότερα έργα, πλαισιωμένα όμως με περισσότερες δράσεις γύρω από αυτά.

⁷⁷ Από την συνέντευξη της κ. Ειρήνης Παραλίκα-Παντή, σύζυγο του εκλιπόντα Γιάννη Παντή, στις 7/4/2022.

⁷⁸ Από την συνέντευξη του κ. Περικλή Αντωνάρου, στελέχους της Α.Σ.Κ.Τ., στις 15/4/2022.

⁷⁹ Έργα video art παρουσιάζονται στην τελευταία έκθεση της έργων της πινακοθήκης της Α.Σ.Κ.Τ., στους χώρους της δημόσιας υπηρεσίας ΑΑΔΕΕ, σύμφωνα με τον κ. Περικλή Αντωνάρου.

III. Αποτελέσματα ανάλυσης ερωτηματολογίων έρευνας κοινού

1. Ταυτότητα της έρευνας κοινού. Η έρευνα αξιολόγησης της έκθεσης από το κοινό, έρευνα κοινού, πραγματοποιήθηκε στο Υ.ΠΑΙ.Θ την περίοδο 11 έως 29 Απριλίου 2022 κατά την διάρκεια δώδεκα εργάσιμων ημερών (εκτός των επίσημων αργιών του Πάσχα).

Τα ερωτηματολόγια απαντήθηκαν από α) υπαλλήλους που εργάζονται και στους τρεις ορόφους του Υπουργείου και β) επισκέπτες των χώρου του Υ.ΠΑΙ.Θ. Η προσέγγιση των **υπαλλήλων** έγινε στα γραφεία τους και ζητήθηκε η διαθεσιμότητά τους για την συμμετοχή στην έρευνα. Η προσέγγιση των **επισκεπτών** έγινε στον χώρο του ισόγειου του Υ.ΠΑΙ.Θ, στο φουαγιέ, κατά την διάρκεια των ωρών εισόδου του κοινού 12:00-15:00, λίγο πριν περάσουν το σημείο ελέγχου ασφάλειας και εξέλθουν από το κτήριο.

Οι συμμετέχοντες είχαν δύο επιλογές. Είτε να συμπληρώσουν το **έγχαρτο** ερωτηματολόγιο **και** να το επιστρέψουν συμπληρωμένο, είτε να απαντήσουν στο **ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο**, μέσω χρήσης ψηφιακής συσκευής (tablet) που διαχειριζόταν η γράφουσα. Με τον τρόπο αυτό ήταν πιο εύκολο να καλυφθεί μεγαλύτερο μέρος του κοινού (εργαζόμενοι, επισκέπτες) που βρισκόταν σε διαφορετικούς χώρους, καθώς οι δύο τρόποι μπορούσαν να λειτουργήσουν παράλληλα.

Συμπληρώθηκαν ερωτηματολόγια από **73** άτομα που δέχτηκαν να λάβουν μέρος στην έρευνα. Από αυτά τα 47 ήταν σε έγχαρτη μορφή και τα 26 σε ηλεκτρονική. Όσοι δεν δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα αιτιολόγησαν την επιλογή τους λόγω του εργασιακού φόρτου, της έλλειψης διαθέσιμου χρόνου ή του μη ενδιαφέροντος για την έρευνα.

Κατά κανόνα το **κοινό** είχε **θετική διάθεση** να ανταποκριθεί στην διεξαγωγή της έρευνας. Με αφορμή την συμπλήρωση των ερωτηματολογίων συχνά ξεκινούσε συζήτηση για την έκθεση, ανασυρόταν μνήμες των υπαλλήλων από την περίοδο του στησίματός της, υπήρχε διάθεση για μοίρασμα προσωπικών αφηγήσεων. Κάποιοι δε επισκέπτες του χώρου που μόλις πριν από λίγο είχαν ανακαλύψει και επισκεφτεί την έκθεση, έδειχναν ενδιαφέρον να μάθουν περισσότερες πληροφορίες. Πολλοί ήταν επίσης εκείνοι που εξέφρασαν το ενδιαφέρον τους για την ίδια την πτυχιακή εργασία και την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας.

2.Ανάλυση των ερωτηματολογίων. Στο σημείο αυτό θα παρουσιαστεί η αξιολόγηση της έκθεσης από το κοινό της, τους επισκέπτες που απάντησαν στις ερωτήσεις της έρευνας κοινού, που διεξήχθη μέσω ερωτηματολογίων. Για λόγους διευκόλυνσης της παρακολούθησης των αποτελεσμάτων που προέκυψαν, συγκριτικά με τις ερωτήσεις που τέθηκαν στο κοινό, θα ακολουθηθεί και στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων η αντίστοιχη αρίθμηση των ερωτήσεων, όπως αποτυπώνεται στο ερωτηματολόγιο της έρευνας. Η εκτενής ανάλυση των αποτελεσμάτων, από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων, παρουσιάζεται για λόγους οικονομίας χώρου, στο Παράρτημα Γ (σελ.117).

1. Σύμφωνα με τους ερωτώμενους επισκέπτες της έκθεσης, **ο λόγος για τον οποίο επισκέφθηκαν την έκθεση** είναι κατά το μεγαλύτερο ποσοστό (74%) ότι εργάζονται στο χώρο του Υπουργείου. Το κοινό που είδε την έκθεση τυχαία καθώς πήγε στον χώρο του Υπουργείου και του κίνησε την προσοχή, ανέρχεται στο 15,07%. Σε ένα πολύ μικρότερο ποσοστό, στο 6,85% των επισκεπτών την έκθεση πρότεινε κάποιος/α ενώ μόλις το 1,37% των επισκεπτών πληροφορήθηκε για την έκθεση από τον Τύπο/διαδίκτυο (για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. διάγραμμα Γ1 στο Παράρτημα Γ, σελ 117).
2. Η πλειονότητα των επισκεπτών, που πήραν μέρος στην έρευνα αξιολόγησης, πιστεύουν ότι **η έκθεση απευθύνεται** «σε όλους ανεξαιρέτως», σε ποσοστό 86,30%. Ένα μικρό ποσοστό θεωρεί ότι η έκθεση απευθύνεται στο «κοινό με ενδιαφέρον για την ελληνική τέχνη» (6,85%), σε «μαθητές ή σχολικές ομάδες» (4,11%) και «μεικτές ομάδες ενηλίκων και παιδιών» (2,74%) (βλ. διάγραμμα Γ2 στο Παράρτημα Γ, σελ.118).
3. Ένα μεγάλο ποσοστό του κοινού **επισκέφθηκε** την έκθεση «μόνος/η» (53,42%) ή με «συνάδελφο/ους» (28,77%) (βλ. διάγραμμα Γ3 στο Παράρτημα Γ, σελ .119).
4. **Η πρώτη εντύπωση των επισκεπτών** κατά την είσοδό τους στην έκθεση, ήταν «θετική» (54,79%) ή «ιδιαίτερα θετική» (37%) (βλ. διάγραμμα Γ4 στο Παράρτημα Γ, σελ.120).

5. Στο ερώτημα αναφορικά με το **τι φαντάζονταν ότι θα δουν** οι επισκέπτες, με βάση την πληροφορία ότι τα έργα προέρχονται από τους αποφοίτους της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών, η πλειοψηφία των επισκεπτών, το 58,18 %, αποκρίθηκε ότι αυτό που είδε ήταν και αυτό που ανέμενε να δει, δηλαδή έργα σύγχρονης ελληνικής τέχνης. Ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 10,11%, σημείωσε ότι «τα έργα τους εξέπληξαν ευχάριστα», ήταν «καλύτερα από τα αναμενόμενα» καθώς περίμεναν «πρώιμες», «ερασιτεχνικές δουλειές». Για το 30,91% τα έργα που είδαν στην έκθεση ήταν «ποιοτικά», «πρωτότυπα», «αδιαίτερες δημιουργίες», «καταρτισμένων καλλιτεχνών». Θα μπορούσαμε να πούμε πως η εικόνα που είχε το κοινό για τους δημιουργούς, απόφοιτους της Σχολής επιβεβαιώθηκε μέσω των έργων της έκθεσης. Να σημειώσουμε εδώ ότι στη συγκεκριμένη ερώτηση, ανοικτού τύπου, απάντησε το 75% του συνόλου των ερωτηθέντων (βλ. διάγραμμα Γ5 στο Παράρτημα Γ, σελ.121).
6. Η πλειονότητα του κοινού αξιολογεί ότι η έκθεση **ανταποκρίθηκε** «πολύ» και «απόλυτα», **στις αρχικές προσδοκίες του** (74% και 15% αντίστοιχα) (βλ. διάγραμμα Γ6 στο Παράρτημα Γ, σελ.122).
7. Οι τρεις στους τέσσερις επισκέπτες (περίπου το 77%), αφιέρωσαν πάνω από 60 λεπτά στην περιήγησή τους στην έκθεση. Για 2 ώρες παρέμεινε στον χώρο της έκθεσης το μεγαλύτερο ποσοστό των επισκεπτών, το 33%, και το 27,40% παρέμεινε για 1 ώρα στον χώρο (βλ. διάγραμμα Γ7 στο Παράρτημα Γ, σ. 123).
8. Η πλειοψηφία του κοινού (67,12%) **κινήθηκε σε όλους τους χώρους** και τους ορόφους όπου εκτίθενται έργα, κατά την περιήγηση του στην έκθεση (βλ. διάγραμμα Γ8 στο Παράρτημα Γ, σελ.124).
9. **Η δομή** της έκθεσης αξιολογήθηκε θετικά από τους περισσότερους επισκέπτες. Το 72% δήλωσε ότι η δομή διευκόλυνε την περιήγηση του «απόλυτα», «πολύ», «αρκετά» ενώ ένα μικρό ποσοστό (16,14%) ανέφερε ότι δεν τους διευκόλυνε «καθόλου» (βλ. διάγραμμα Γ9 στο Παράρτημα Γ, σ.125)
10. Το κοινό αισθάνθηκε ότι μπόρεσε να **κινηθεί ελεύθερα** στην έκθεση με όποιον τρόπο επιθυμούσε. Το 41,1 % ανέφερε ότι αισθάνθηκε «απόλυτα» ελεύθερο, το 26,3% «πολύ» και το 32,88% «αρκετά» ελεύθερο, ενώ δεν

καταγράφηκαν απαντήσεις στην κατηγορία «καθόλου» (βλ. διάγραμμα Γ10 στο Παράρτημα Γ, σελ.126).

11. Οι επισκέπτες που κατέγραψαν στις απαντήσεις τους τα έργα ή τις ενότητες που τους άρεσαν ιδιαίτερα, ήταν πολλοί. Συγκεκριμένα το 73,34% των ερωτηθέντων απάντησε σημειώνοντας την προτίμησή του. Από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων προέκυψε ότι κάποια εικαστικά έργα κέντρισαν ιδιαίτερα το ενδιαφέρον του κοινού. Το μεγαλύτερο ποσοστό προτίμησης συγκέντρωσαν τα «έργα για τους τυφλούς» (15,07%), οι «κόκκινες γάτες ή λύκοι» (12,33%), οι «κούνιες» (9,59%), οι «σφραγίδες» (8,22%), τα «έργα του παιδικού σταθμού» (6,85%), και από 5,48% η «κλειδαρότρυπα», το «γερασμένο πρόσωπο του άνδρα» και το «θρανίο». Οι τίτλοι στα έργα αποδίδονται αυτοσχεδιαστικά από τους ερωτώμενους, στις απαντήσεις τους, καθώς δεν υπάρχει καταγραφή τίτλου στην επεξηγηματική λεζάντα των έργων (βλ. διάγραμμα Γ11 στο Παράρτημα Γ, σελ.127).

Εικόνα 24. Οι «κόκκινες γάτες ή λύκοι», έργο της Παπαγεωργίου Χριστίνας, στο ισόγειο του εκθεσιακού χώρου

12. Πολύ λίγες απαντήσεις συγκεντρώθηκαν με αναφορά σε έργα που δεν άρεσαν στο κοινό (από 6 επισκέπτες, ποσοστό 8,22%). Κάποια από τα έργα αυτά, όπως οι «μεταλλικές κατασκευές» και «το έργο με τα διαμελισμένα άκρα» συναντούνται επίσης και στις απαντήσεις των ερωτήσεων για τα έργα που άρεσαν περισσότερο ή προβληματίσαν τους επισκέπτες. Θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι έργα που δεν πέρασαν απαρατήρητα και προκάλεσαν αμφίθυμες αντιδράσεις στους επισκέπτες (βλ. διάγραμμα Γ12 στο Παράρτημα Γ, σελ.128).

Εικόνα 25. Γλυπτό –μεταλλική κατασκευή (δημιουργός: Μανέτας Κίμων)

13. Δεν υπήρξαν θετικές απαντήσεις των επισκεπτών στην ερώτηση για το αν κάποιο έργο δεν προκάλεσε το ενδιαφέρον τους με αποτέλεσμα να το προσπεράσουν (βλ. Παράρτημα Γ, σελ. 128).

14. **Ο εκθεσιακός χώρος** αξιολογήθηκε «θετικά» και «ιδιαίτερα θετικά», σε ποσοστό 60,27% και 5,48%, αντίστοιχα, αναφορικά με την άνεση, την προσβασιμότητα, τον φωτισμό, την θερμοκρασία και την καθαριότητα του χώρου. Υπήρξε ωστόσο και ένα ποσοστό 8,22% που αξιολόγησε «ιδιαίτερα αρνητικά» τον χώρο της έκθεσης ενώ το 26,03% «μέτρια» (βλ. διάγραμμα Γ13 στο Παράρτημα Γ, σελ.129).

15. Οι **επεξηγηματικές λεζάντες** φαίνεται πως δεν φάνηκαν πολύ χρήσιμες στο κοινό. Συγκεκριμένα σχεδόν το 80% των επισκεπτών τις αξιολόγησε «λίγο»

έως «καθόλου» βοηθητικές. Αναφορικά με το περιεχόμενό τους, καταγράφηκαν και κάποιες προτάσεις για την βελτίωσή τους όταν ζητήθηκε από το κοινό να αναφέρει κάποια σχόλια για την έκθεση, που αναφέρονται στην ερώτηση 21 (βλ. και το διάγραμμα Γ14 στο Παράρτημα Γ, σελ.130).

16. Τα κύρια **μηνύματα της έκθεσης**, που έγιναν αντιληπτά από το κοινό, συγκεντρώνονται κυρίως γύρω από κάποιες βασικές κατηγορίες απαντήσεων που αναφέρονται στην τέχνη. Συγκεκριμένα ότι «η τέχνη μπορεί να είναι προσιτή», «καθημερινό ζήτημα», αλλά και «δημιουργική έκφραση». Αναβαθμίζεται και «εξελίσσεται ο αποδέκτης της», «η τέχνη μπορεί να προβληματίσει» ή «να διδάξει» και «συνδέεται στενά με την παιδεία» (βλ. διάγραμμα Γ15 στο Παράρτημα Γ, σελ.131).

17. Σχεδόν οι μισοί από τους ερωτώμενους, το 47,95% (35 από τους 73) δήλωσαν ότι η επίσκεψή τους στην έκθεση τους προκάλεσε να σκεφτούν ή να προβληματιστούν για κάποιο θέμα. Οι περισσότερες από τις απαντήσεις αναφέρονται στο ότι «είναι σημαντικό να έχουν όλοι πρόσβαση στην τέχνη, με αφορμή τα έργα που απευθύνονται στους τυφλούς», στο «πόσα διαφορετικά υλικά και τρόπους μπορεί να χρησιμοποιήσει κάποιος, με ταλέντο για να εκφραστεί» και στο γεγονός ότι «κάποια έργα ήταν κρυμμένα πίσω από στοίβες άχρηστων υλικών, αλλά και έτσι μπορούσαν να επικοινωνήσουν» (βλ. διάγραμμα Γ16 στο Παράρτημα Γ, σελ.132).

Εικόνα 26. Έργα και αντικείμενα προς απόσυρση

Εικόνα 27. Έργα της έκθεσης που συμβιώνουν με την καθημερινότητα του Υπουργείου (κάτω, έργο του Ανδρέου Ιωάννη)

18. Η επίσκεψη στην έκθεση είχε κυρίως «ψυχαγωγικό» **χαρακτήρα** (ποσοστό 74%), παρά «εκπαιδευτικό» (19,18%). Στην κατηγορία «άλλο» (6,85%) οι περισσότεροι επισκέπτες απάντησαν πως επισκέφτηκαν την έκθεση «από περιέργεια» (βλ. διάγραμμα Γ17 στο Παράρτημα Γ, σελ.133).
19. Σχεδόν το 88% του κοινού δήλωσε πως θα πήγαινε **ξανά να επισκεφτεί** την έκθεση, προτείνοντάς την και σε κάποιον/α άλλη. Λίγοι ήταν οι επισκέπτες που δήλωσαν πως δεν θα πήγαιναν ξανά (2,74%) ενώ το 9,59% απάντησε «ίσως» (βλ. διάγραμμα Γ18 στο Παράρτημα Γ, σελ.134).
20. Οι περισσότεροι επισκέπτες, το 93,2%, είχαν κάτι να καταγράψουν που **θα θυμούνται περισσότερο από την έκθεση**. Οι απαντήσεις κυρίως εστίασαν στο «ταλέντο και την δημιουργικότητα των νέων καλλιτεχνών», στην «ιδιαιτερότητα» και «την ωραία ενέργεια του χώρου», στο πόσο τους «ξάφνιασε» αυτή η «πρωτότυπη έκθεση», που γίνεται σε ένα κτήριο δημόσιας υπηρεσίας καθώς και «πόσο όμορφα αισθάνονται στον εργασιακό τους χώρο». Στις απαντήσεις που δόθηκαν καταγράφηκαν επίσης κάποια έργα τα οποία οι επισκέπτες δήλωσαν ότι θα θυμούνται στο μέλλον (βλ. διάγραμμα Γ19 στο Παράρτημα Γ, σελ.135).
21. Αναφορικά με τα **σχόλια ή παρατηρήσεις** που ζητήθηκε από τους ερευνώμενους να καταγράψουν, το 82,2% ανταποκρίθηκε θετικά. Τα σημεία εκείνα στα οποία οι συγκλίνουν οι απαντήσεις, αφορούν στην ανάγκη να «συνεχιστεί η έκθεση στο Υ.ΠΑΙ.Θ» (31,67%) και «να εμπλουτιστεί με την επανεκκίνηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων» (10%) όπως και «να συντηρηθούν τα έργα» καθώς «παρουσιάζουν φθορές» (26,67%). Καταγράφηκαν επίσης κάποιες προτάσεις για την βελτίωση της έκθεσης όπως «να εμπλουτιστούν οι λεζάντες με πληροφορίες για τους καλλιτέχνες και τα έργα τους», (16,67%), «να υπάρχει στην είσοδο ένα κείμενο που να αναφέρει ότι τα έργα προέρχονται από τους αποφοίτους της Σχολής Καλών Τεχνών» (8,33%) και «να ενσωματωθούν στην έκθεση σύγχρονες τεχνολογίες» (6,67%) (βλ. διάγραμμα Γ20 στο Παράρτημα Γ, σελ.136).

- Την έκθεση επισκέφτηκαν περισσότερες γυναίκες από ότι άνδρες, σε ποσοστό 55,22 % έναντι του 44,78% (ποσοστού που συγκέντρωσαν οι άνδρες). Ωστόσο δεν παρατηρείται μεγάλη απόκλιση μεταξύ της συχνότητας που συγκέντρωσε η **παρουσία του κάθε φύλου** στο κοινό της έκθεσης (επισκέπτριες: 37, επισκέπτες: 30) (βλ. διάγραμμα Γ21 στο Παράρτημα Γ, σελ.137).

Εικόνα 28. Έργα ζωγραφικής, των Ζαμπλάρα Ιωάννη (αριστερά) και Παπούλια (δεξιά)

- Η **κατανομή της ηλικιακής ομάδας** των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα κοινού, δείχνει πως εκπροσωπούνται όλες οι ομάδες ηλικιών, στους επισκέπτες της έκθεσης. Μεγαλύτερη συχνότητα εμφανίζουν οι ηλικίες 41-50 ετών, με ποσοστό 43,28%. Ακολουθούν οι ηλικίες 51-60 ετών, με ποσοστό 26,87%, και οι ηλικίες 30-40 ετών που συγκεντρώνουν ποσοστό 21%. Οι μικρότερες συχνότητες εμφάνισης παρατηρούνται στις ηλικίες των άκρων της κατανομής και συγκεκριμένα στις ηλικίες πάνω από 61 έτη, με ποσοστό 7,46% και 18-29 ετών με ποσοστό μόλις 1,5%. (βλ. διάγραμμα Γ22 στο Παράρτημα Γ, σελ.138).
- Το κοινό της έκθεσης, στην συντριπτική πλειοψηφία του, έχει κάνει σπουδές Ανώτερης και Ανώτατης Εκπαίδευσης, έχει δηλαδή υψηλό **επίπεδο ακαδημαϊκής μόρφωσης**. Συγκεκριμένα το 40,30% των επισκεπτών της έκθεσης είναι κάτοχοι Μεταπτυχιακού τίτλου, το 29,85% είναι απόφοιτοι Γυμνασίου/Λυκείου. Το 22,39% κατέχει κάποιο Πανεπιστημιακό τίτλο και το 1,5% είναι κάτοχοι Διδακτορικού. Την έκθεση επίσης επισκέφτηκαν απόφοιτοι

της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, σε ποσοστό 6% (βλ. διάγραμμα Γ23 στο Παράρτημα Γ, σελ.139).

Εικόνα 29. Απόψεις της έκθεσης «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται»

IV. Αξιολόγηση της έκθεσης – Τελικά συμπεράσματα

1.Σύνδεση στόχων/προθέσεων με τον αντίκτυπο στο κοινό. Με βάση το υλικό που προέκυψε από τις τοποθετήσεις των εκπροσώπων των δύο φορέων (Α.Σ.Κ.Τ. και Υ.ΠΑΙ.Θ), αναφορικά με τα ζητήματα που συζητήθηκαν στις συνεντεύξεις που παρέθεσαν, καθώς και από τις απαντήσεις που δόθηκαν από το κοινό, στα ερωτηματολόγια της έρευνας κοινού, θα προβούμε στο σημείο αυτό σε σύγκριση βασικών σημείων των απόψεων των δύο πλευρών. Η σύνδεση των προθέσεων και των στόχων που έθεσαν οι διοργανωτές της έκθεσης με τον τελικό αντίκτυπο που αυτή είχε στο κοινό, θα χρησιμοποιηθεί για την αξιολόγηση της έκθεσης και την εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με το αν η έκθεση πέτυχε τους στόχους της, αν δηλαδή μπορεί να θεωρηθεί επιτυχημένη.

Κύρια πρόθεση των δημιουργών για την παραγωγή της έκθεσης «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται», ήταν να **επικοινωνηθεί η σύγχρονη ελληνική τέχνη** στο κοινό. Να αποτελέσει, στο πλαίσιο υλοποίησης των δράσεων εξωστρέφειας που εφαρμόζει η Α.Σ.Κ.Τ., ένα δυναμικό μέσο για να εκτεθεί η τέχνη σε ένα ευρύ και πολυδιάστατο κοινό. Καθώς, πέραν των πραγματικά μεγάλων ροών επισκεπτών-μαθητών που είδαν την έκθεση τα δύο πρώτα χρόνια λειτουργίας της και σήμερα την έκθεση συνεχίζει να επισκέπτεται κοινό διαφόρων κατηγοριών, αν και αρκετά μικρότερου πλήθους, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ο κύριος στόχος της έκθεσης, επιτυγχάνεται ικανοποιητικά.

Στόχος υπήρξε επίσης, να δημιουργηθεί μια έκθεση που θα απευθύνεται σε όλους ανεξαιρέτως, σε ανθρώπους **όλου του ηλικιακού φάσματος**. Η ανάλυση των δημογραφικών χαρακτηριστικών του κοινού συνάδει με την επίτευξη του στόχου αυτού καθώς εκπροσωπούνται όλες οι ηλικιακές ομάδες στους επισκέπτες της έκθεσης, με πολυπληθέστερη την ηλικιακή ομάδα των 41-50 ετών.

Ζητούμενο για τους δημιουργούς της έκθεσης ήταν άνθρωποι **όλων των μορφωτικών επιπέδων** να επισκεφτούν την έκθεση και όχι μόνο οι γνωρίζοντες για την τέχνη. Τα στοιχεία των επισκεπτών έδειξαν ότι άνθρωποι με διαφορετικό επίπεδο εκπαίδευσης επισκέφτηκαν την έκθεση, ακόμη και απόφοιτοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, εκτός των άλλων βαθμίδων (ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης) που

ήταν περισσότερο αναμενόμενες, με αποτέλεσμα να μπορούμε να πούμε πως στόχος τους επιτυγχάνεται. Η άποψη των ερωτηθέντων επισκεπτών, για το κοινό στο οποίο απευθύνεται η έκθεση, συντάσσεται με τα αποτελέσματα αυτά καθώς η συντριπτική πλειοψηφία τους θεωρεί ότι η έκθεση απευθύνεται «σε όλους ανεξαιρέτως».

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρονται από την ομάδα παραγωγής της έκθεσης το **κοινό στο οποίο η έκθεση απευθύνεται** είναι οι πολίτες, οι επισκέπτες του Υπουργείου, οι εργαζόμενοι, η μαθητική κοινότητα, αλλά και κάθε άνθρωπος που ενδιαφέρεται για την τέχνη. Οι απαντήσεις στο ερώτημα που αφορά στον λόγο για τον οποίο κάποιος επισκέφθηκε την έκθεση, δείχνουν ότι η ομάδα των δημιουργών της έκθεσης γνωρίζει το κοινό της (βλ. ερώτηση 1 στο Παράρτημα Γ).

Η ομάδα που επιμελήθηκε το στήσιμο της έκθεσης, στόχευσε στην ανάδειξη της **ποικιλότητας των μορφών της τέχνης**, εντάσσοντας έργα διαφορετικών ειδών, τεχνικών, υλικών, ρευμάτων στο δυναμικό της έκθεσης. Οι απαντήσεις των ερωτηθέντων σχετικά με τα έργα που τους άρεσαν ή θα θυμούνται περισσότερο, κατανέμεται σε ποικίλα έργα, από διαφορετικά είδη τέχνης. Αυτό θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως μια ένδειξη για την σύνδεση αυτού του στόχου των δημιουργών με την τελική ανταπόκριση του κοινού στην επιλογή τους.

Το όραμα των ανθρώπων του Υ.ΠΑΙ.Θ ήταν επίσης να συμβάλλουν με την έκθεση αυτή στην πολιτιστική επιμόρφωση των εργαζομένων του Υπουργείου αλλά και όσων επισκέπτονται την έκθεση και να αποτελέσει η έκθεση μια **αφορμή για σκέψη και προβληματισμό**. Σχεδόν οι μισοί από τους ερωτώμενους, στην έρευνα κοινού, απέδωσαν στην επίσκεψή τους τέτοιου είδους χαρακτηριστικά. Ένοιωσαν για παράδειγμα προβληματισμό για τη σημασία της πρόσβασης όλων στην τέχνη όπως και για τα μηνύματα που μπορεί ακόμη και ακούσια να εκφράζονται μέσω αυτής (βλ. ερώτηση 18 και 16 στο Παράρτημα Γ).

Μια ακόμη επιδίωξη των δημιουργών της έκθεσης, ήταν η αναβάθμιση του Υ.ΠΑΙ.Θ σε έναν χώρο **εργασιακό, υψηλής ποιότητας** που προκαλεί τον σεβασμό εργαζομένων και επισκεπτών. Από το υλικό των συνεντεύξεων αλλά και τις απαντήσεις στα ερωτηματολόγια του κοινού, αντλούνται αντικρουόμενες πληροφορίες για τον τρόπο που αλληλεπιδρούν με το χώρο, οι ένοικοί του. Αναφορές

αφενός γίνονται για τον απόλυτο σεβασμό στον εκθεσιακό χώρο που επέδειξε στο παρελθόν ομάδα μαθητών που διαδήλωνε στο Υπουργείο και για την ωραία ενέργεια του χώρου. Αφετέρου όμως, γίνονται και αναφορές για έναν χώρο με έντονα στοιχεία έλλειψης φροντίδας, για έργα με φθορές που μισοκρύβονται πίσω από στοίβες άχρηστων υλικών. Έτσι δεν καθίσταται τελικά ξεκάθαρο αν και σε ποιο βαθμό ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται (βλ. ερώτηση 17 και 20 στο Παράρτημα Γ).

Ο στόχος να αποτελέσει η έκθεση αντικείμενο **επισκέψεων σχολείων**, με σκοπό την επαφή και εξοικείωση των μαθητών με την τέχνη, μέσω της συμμετοχής τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα, ξεκίνησε να υλοποιείται με μεγάλη δυναμική. Τα τελευταία χρόνια όμως τα εκπαιδευτικά προγράμματα έχουν σταματήσει με αποτέλεσμα η διάσταση αυτή της έκθεσης, ως μέσο μάθησης, να έχει πλέον ατονήσει και ο στόχος να μην καλύπτεται στην παρούσα περίοδο.

Το αίτημα των ανθρώπων που σχεδίασαν και υλοποίησαν την έκθεση, να προκαλέσουν τα εικαστικά έργα το **ουσιαστικό ενδιαφέρον και την αποδοχή του κοινού**, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι ικανοποιείται αν εστιάσουμε σε δύο στοιχεία που προκύπτουν από τις απαντήσεις της πλειοψηφίας των επισκεπτών, στην έρευνα κοινού. Το πρώτο αφορά στον χρόνο που αφιέρωσαν στην περιήγησή τους στον εκθεσιακό χώρο, παραμένοντας για περισσότερο από μια μία ώρα στην έκθεση. Το δεύτερο στοιχείο, στο ότι κινήθηκαν και εξερεύνησαν όλους τους χώρους της έκθεσης σε συνδυασμό και με το γεγονός ότι οι περισσότεροι επισκέπτες δήλωσαν ότι ξεχώρισαν έργα που τράβηξαν το ενδιαφέρον τους (βλ. ερώτηση 16 στο Παράρτημα Γ).

Το να δημιουργηθεί μια δυναμική, **πρωτοποριακή πρόταση** για την χώρα, με την δημιουργία της έκθεσης αυτής, ήταν επίσης επιδίωξη των εμπνευστών της. Όπως αναφέρεται στις απαντήσεις των επισκεπτών, όταν τους ζητείται να καταγράψουν αυτό που θα θυμούνται περισσότερο από την έκθεση στο μέλλον, ένα σημαντικό ποσοστό χαρακτηρίζει την έκθεση πρωτότυπη, αναφέρει ότι ξαφνιάστηκε ευχάριστα καθώς δεν ανέμενε έναν τέτοιο εκθεσιακό χώρο (βλ. ερώτηση 20 στο Παράρτημα Γ).

Ο απώτερος στόχος του να αποτελέσει η συγκεκριμένη έκθεση **οδηγό και παράδειγμα προς μίμηση** και για άλλους ενδιαφερόμενους για να υλοποιήσουν

αντίστοιχες δράσεις, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι επιτυγχάνεται. Τόσο η αντίδραση των αντιπροσωπειών ξένων κρατών, επίσημων προσκεκλημένων της ηγεσίας του Υπουργείου, που δήλωσαν ότι προτίθενται να υιοθετήσουν την ιδέα αλλά κυρίως το γεγονός ότι μετά το άνοιγμα της έκθεσης, από το 2017 έως σήμερα, η Α.Σ.Κ.Τ. έχει υλοποιήσει σειρά αντίστοιχων εκθέσεων σε δημόσια κτίρια που φιλοξενούν κρατικές υπηρεσίες, συνάδουν με την άποψή μας αυτή.

Επιδιώξη εκείνων που σχεδίασαν την έκθεση, υπήρξε να δημιουργήσουν μια τέτοια εκθεσιακή δομή που να επιτρέψει στον επισκέπτη να **εξερευνήσει ελεύθερα τους χώρους της**, αυτοσχεδιάζοντας ως προς την πορεία που θα ακολουθήσει. Για τον λόγο αυτό δεν σχεδιάστηκαν κλειστές ενότητες, παρά μόνο δύο κύρια μέρη της έκθεσης ακολουθώντας τα κύρια χωροταξικά χαρακτηριστικά του κτιρίου. Το τελικό αποτέλεσμα δικαιώνει την επιλογή τους, καθώς όπως προκύπτει από τις απαντήσεις των επισκεπτών, η πλειοψηφία μπόρεσε εύκολα και με ελευθερία να περιηγηθεί στην έκθεση (βλ. ερώτηση 9 και 10 στο Παράρτημα Γ).

Η επιλογή της ομάδας της Α.Σ.Κ.Τ. να μην περιληφθούν στις **επεξηγηματικές λεζάντες** που συνοδεύουν τα έργα, πολλές πληροφορίες φαίνεται να μην συμβαδίζει με την επιθυμία του κοινού. Όπως αναφέρεται σε σχόλια που καταγράφηκαν στην έρευνα, οι επισκέπτες θα ήθελαν να έχουν στη διάθεσή τους περισσότερα στοιχεία για τα έργα, στις επεξηγηματικές λεζάντες, όπως ίσως και κάποια μικρά κείμενα που να εξηγούν από πού προέρχονται τα έργα και τους λόγους για τους οποίους εκτίθενται. (βλ. ερώτηση 16 στο Παράρτημα Γ).

Κλείνοντας, και ακολουθώντας την αντίστροφη διαδρομή ξεκινώντας από την έρευνα κοινού, στην αναζήτηση των **μηνυμάτων της έκθεσης** όπως έγιναν αντιληπτά από τους επισκέπτες, εντοπίζεται ότι οι κύριες θεματικές γύρω από τις οποίες συγκεντρώνονται οι απαντήσεις αφορούν στην τέχνη και στον τρόπο με τον οποίο αυτή επιδρά στους αποδέκτες της. Οι απόψεις του κοινού όπως ότι η τέχνη είναι τελικά ένα καθημερινό ζήτημα, μέσο δημιουργικής έκφρασης, εργαλείο για την ανθρώπινη εξέλιξη αλλά και σημαντική συνισταμένη της παιδείας αποτελούν εξίσου παραδοχές και της ομάδας των ανθρώπων που σχεδίασαν και πραγματοποίησαν την έκθεση. Θα μπορούσαμε έτσι να συμπεράνουμε πως τα μηνύματα της έκθεσης έγιναν, κατά κύριο λόγο, αντιληπτά από το κοινό της. (βλ. ερώτηση 16 στο Παράρτημα Γ).

2.Προτάσεις – Συμπεράσματα – Η έκθεση στο μέλλον. Από όσα έως τώρα αναφέρθηκαν, σχετικά με τη σύνδεση των στόχων της έκθεσης με τον αντίκτυπό της στο κοινό, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε πως, κατά κύριο λόγο, εκείνα που οραματίστηκαν οι εμπνευστές της υλοποιήθηκαν σε ικανοποιητικό βαθμό, ικανοποιώντας και τις προσδοκίες των επισκεπτών της έκθεσης.

Αυτό δεν συνεπάγεται όμως πως δεν υπήρξαν σημεία λιγότερο επιτυχημένα ή άλλα που θα μπορούσαν να βελτιωθούν σημαντικά, υιοθετώντας κατάλληλες δράσεις, συμβάλλοντας έτσι στην αναβάθμιση της έκθεσης.

Ένα από τα σημεία αυτά, αφορά στην δημοσιοποίηση της έκθεσης και τον τρόπο προβολής της. Μετά τα εγκαίνιά της, την παρουσίασή της στους εργαζομένους και τα ΜΜΕ με την προβολή σχετικού ενημερωτικού φιλμ και την κοινοποίησή της μέσω διαδικτυακών μέσων (εκπαιδευτικού περιεχομένου) οι δράσεις δημοσιότητας ατόνησαν. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα σήμερα να μην βρίσκουμε πληροφορίες για την έκθεση, σε κάποια εμφανή θέση, ούτε καν στους ιστότοπους των αρμόδιων φορέων (Α.Σ.Κ.Τ. και Υ.ΠΑΙ.Θ). Οι όποιες αναφορές εντοπίζονται μόνο όταν αναζητήσει κανείς την συγκεκριμένη έκθεση στον ιστότοπο του Υπουργείου, και αφορούν σε δελτία τύπου ή ειδησεογραφικό υλικό προηγούμενων ετών (2017, 2018). Κατά συνέπεια είναι δύσκολο να ενημερωθεί κάποιος για την ύπαρξη της έκθεσης. Προς την κατεύθυνση αυτή λειτουργεί μόνο το word of mouth ή η τυχαία ανακάλυψή της από τους πολίτες που επισκέπτονται το Υπουργείο για ιδιωτικούς λόγους, οι οποίοι στη συνέχεια μπορεί να επισκεφθούν και τον εκθεσιακό χώρο. Ως αποτέλεσμα δεν σημειώνονται πλέον οι πρωτόγνωρου μεγέθους ροές εξωτερικών επισκεπτών που παρατηρήθηκαν τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της. Η εκ νέου δημοσιοποίηση της έκθεσης, μέσω ειδικής αναφοράς γι' αυτή, στα επίσημα sites των δύο φορέων, σε σημείο υψηλής επισκεψιμότητας, αλλά και σε άλλους ιστότοπους σχετικής θεματολογίας (με την τέχνη ή την παιδεία) θα ήταν μια καλή πρακτική προκειμένου η έκθεση, που ήδη υφίσταται, να γίνει και σήμερα γνωστή στο κοινό.

Προς την κατεύθυνση αυτή αλλά και προς την κατεύθυνση της αξιοποίησης της έκθεσης από την εκπαιδευτική κοινότητα, θα μπορούσε να λειτουργήσει και η επανεκκίνηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή η δημιουργία παράλληλων δράσεων, ομιλιών, σεμιναρίων. Θα μπορούσε έτσι να κινητοποιηθεί το ενδιαφέρον των εργαζομένων αλλά και κάθε άλλου είδους κοινού.

Η πρόταση για την προβολή περισσότερων πληροφοριών για τα εικαστικά έργα που εκτίθενται, είτε με την συμπερίληψή τους στις επεξηγηματικές λεζάντες, είτε με την προσθήκη κάποιων κειμένων, στις βασικές ενότητες της έκθεσης, με αναφορές σε σημεία ενδιαφέροντος για τον επισκέπτη, θα μπορούσε επίσης να υιοθετηθεί.

Σημαντικές πληροφορίες για τα έργα και τους δημιουργούς τους θα ήταν βοηθητικό να δίνονται στον επισκέπτη της έκθεσης προκειμένου να απαντώνται βασικά ερωτήματα τα οποία συχνά προκαλεί η παρατήρηση των έργων. Μια τέτοια διαδικασία δεν θα ήταν δύσκολο να πραγματοποιηθεί καθώς βασικές πληροφορίες υπάρχουν ήδη καταγεγραμμένες στους ετήσιους καταλόγους των αποφοίτων της Α.Σ.Κ.Τ. που εκδίδονται από την Σχολή και τηρούνται στο αρχείο της Πινακοθήκης της. Από τους καταλόγους αυτούς, που περιλαμβάνουν τα έργα των πτυχιακών εργασιών των αποφοίτων κάθε ακαδημαϊκού έτους, αντλήσαμε στοιχεία προκειμένου να διαμορφώσουμε μια **εναλλακτική πρόταση για τις επεξηγηματικές λεζάντες** που θα μπορούσαν να συνοδεύουν τα έργα της έκθεσης. Η πρότασή μας αυτή αναφέρεται ενδεικτικά σε δύο έργα της έκθεσης, τις «σφραγίδες» και την «μεταλλική κατασκευή» που εκτίθενται στον χώρο του φουαγιέ, στο ισόγειο του Υπουργείου (βλ. εικόνες 14 και 25 αντίστοιχα).

Οι «σφραγίδες» έργο των Μαυρομιχάλη Σταύρου και Δριτσώνα Πέτρου, προέρχονται από την εγκατάσταση που δημιούργησαν για την πτυχιακή τους εργασία το 2006. Πρόθεσή τους, όπως μας εξήγησε ο κ. Μαυρομιχάλης Σταύρος, ήταν να θίξουν το μεταναστευτικό ζήτημα και τα ποικίλα γραφειοκρατικά εμπόδια με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι οι μετανάστες που αναγκάζονται να εισέλθουν παράνομα στην χώρα. Οι δημιουργοί του έργου σπούδασαν γλυπτική στο Α΄ Εργαστήριο Γλυπτικής της Α.Σ.Κ.Τ. και είναι απόφοιτοι του ακαδημαϊκού έτους 2005-2006. Η φωτογραφία της εγκατάστασης⁸⁰ που δημιούργησαν οι δύο εικαστικοί θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί, σύμφωνα με την παρούσα πρόταση, επικουρικά με την επεξηγηματική λεζάντα που συνοδεύει το έργο που παρουσιάζεται στην έκθεση του Υ.ΠΑΙ.Θ. (και αποτελεί τμήμα της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας). Μια τέτοια προσθήκη θα μπορούσε να διευκολύνει τον θεατή να αποκτήσει την συνολική εικόνα του έργου, όπως αυτό αρχικά δημιουργήθηκε, αλλά και των μηνυμάτων που θέλησαν

⁸⁰ Η φωτογραφία της εγκατάστασης περιλαμβάνεται στον κατάλογο αποφοίτων, ετών 2005-2006, της Α.Σ.Κ.Τ. σ.42, 69 (βλ. εικ. 30)

να επικοινωνήσουν οι δημιουργοί του. Η επεξηγηματική λεζάντα που επίσης προτείνουμε για το έργο της έκθεσης, θα μπορούσε να αναφέρει τα εξής:

[Σφραγίδες, γύψος, γομαλάκα, 2006.

Ένα σχόλιο για το μεταναστευτικό ζήτημα, από την εγκατάσταση των Μαυρομιχάλη Σταύρου (γεν. 1980) & Δριτσώνα Πέτρου (γεν. 1956), αποφοίτων του Α΄ Εργαστηρίου Γλυπτικής της Α.Σ.Κ.Τ.]

Εικόνα 30. «Σφραγίδες», εγκατάσταση, 2006, έργο των Μαυρομιχάλη Σταύρου και Δριτσώνα Πέτρου

Η «**μεταλλική κατασκευή**» -τίτλος που δόθηκε αυτοσχεδιαστικά από τους συμμετέχοντες στην έρευνα κοινού της έκθεσης- είναι έργο του Μανέτα Κίμωνα και φέρει τον τίτλο «Φιγούρα».⁸¹ Ο δημιουργός του γεννήθηκε το 1962 και σπούδασε γλυπτική στην Α.Σ.Κ.Τ. με δάσκαλο τον καθηγητή Θεόδωρο Παπαγιάννη. Αποφοίτησε το έτος 1994. Η επεξηγηματική λεζάντα που προτείνουμε για το έργο της έκθεσης θα μπορούσε να αναφέρει τα εξής:

[Φιγούρα, σίδηρο, 1994.

Έργο του Μανέτα Κίμωνα (γεν. 1962),
σπούδασε γλυπτική με δάσκαλο τον Καθηγητή Θεόδωρο Παπαγιάννη]

⁸¹ Από τον κατάλογο αποφοίτων της Α.Σ.Κ.Τ., έτους 1994, σ.35 (βλ. εικ.31)

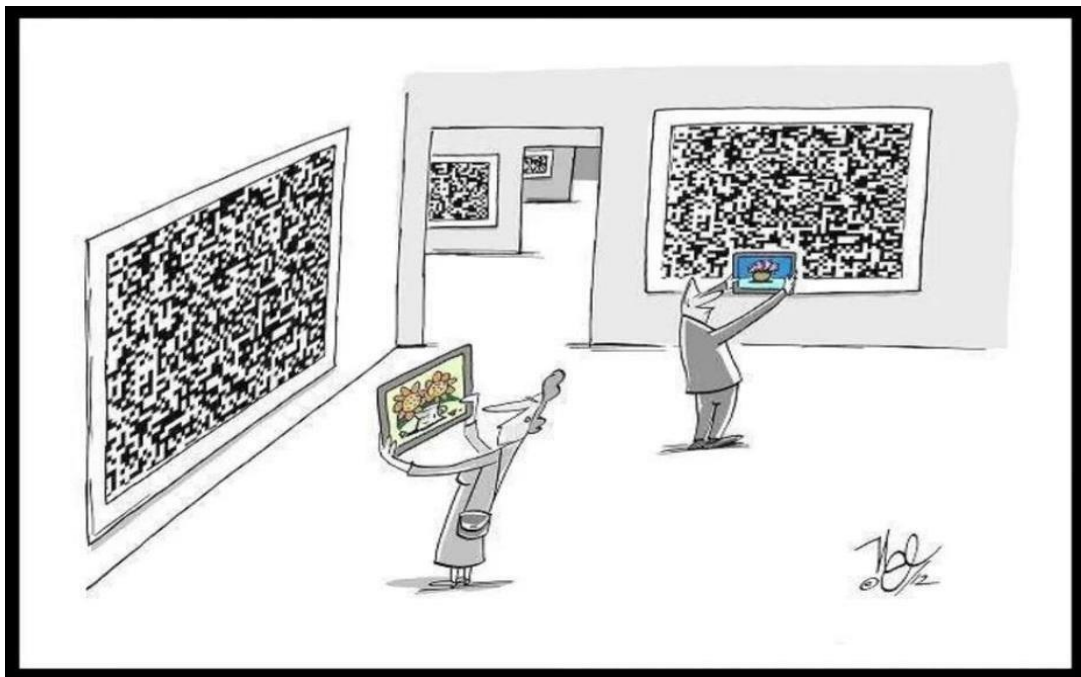

Εικόνα 31. «Φιγούρα», 1994, έργο του Μανέτα Κίνωνα

Οι προαναφερθείσες προτάσεις αναφορικά με την προσθήκη στοιχείων που ενδιαφέρουν τους επισκέπτες καθώς και ένας περισσότερο άμεσος τρόπος ανάδειξης των πληροφοριών αυτών, θα συνέβαλε πιθανά στην δημιουργία μιας διαφορετικής αφήγησης ανανεώνοντας την έκθεση, κάνοντας την περισσότερο ελκυστική στο κοινό. Προς αυτή την κατεύθυνση θα μπορούσαμε επίσης να προτείνουμε την δημιουργία και προβολή στον εκθεσιακό χώρο, ενός σύντομου βίντεο που να αποτυπώνει στιγμές από την φοίτηση των σπουδαστών στα εργαστήρια της Σχολής Καλών Τεχνών. Η σύνδεση του τρόπου δουλειάς των μελλοντικών καλλιτεχνών με το παραγόμενο προϊόν, τα εικαστικά έργα, θα ήταν ένας ακόμη τρόπος πρόκλησης του ενδιαφέροντος των επισκεπτών.

Πρακτικές όπως η ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών στους εκθεσιακούς χώρους αποτελούν συνήθη επιλογή των δημιουργών εκθέσεων, στις μέρες μας. Κατά αναλογία και δεδομένης της απουσίας ψηφιακών μέσων στην εν λόγω έκθεση, η προσθήκη τους πιθανά να συνέβαλε στην αποφυγή της κούρασης του θεατή καθώς η

χρήση ποικίλων εκθεσιακών μέσων και η διάδραση με αυτά διευκολύνει την πρόσληψη της πληροφορίας. Η επιλογή της χρήσης ηχητικών συσκευών ξενάγησης, για παράδειγμα, θα μπορούσε να διευρύνει την πρόσβαση στην έκθεση και σε άτομα με δυσκολίες όρασης, δεδομένου ότι η ίδια ήδη περιλαμβάνει έργα που απευθύνονται στα άτομα αυτά. Θα πρέπει ωστόσο, να συνυπολογιστεί και η παράμετρος του κόστους που απαιτείται για την εφαρμογή τους στον εκθεσιακό χώρο. Να σημειώσουμε στο σημείο αυτό πως η χρήση των εφαρμογών νέας τεχνολογίας δεν αποτελεί αυτοσκοπό αλλά βοηθητικό εργαλείο στη διοργάνωση εκθέσεων, με την οργανική ένταξή τους μέσα σε αυτές. Όταν δεν υπηρετούν τις ανάγκες των επισκεπτών, η επίδρασή τους μπορεί να είναι δραματική, αποσπώντας συχνά την προσοχή των επισκεπτών από το ίδιο το έκθεμα (Οικονόμου, 2004).

Εικόνα 32.⁸² Τεχνολογία και έκθεμα

Η σκέψη για την ανανέωση των εικαστικών έργων που εκτίθενται με την εναλλαγή τους με νέα, η οποία θίχτηκε νωρίτερα, θα μπορούσε επίσης να λειτουργήσει βοηθητικά προσελκύοντας νέο κοινό στην έκθεση αλλά και κάνοντας

⁸² Βλ. στο Lynda Kelly,/2014, “Has audience research become irrelevant in museums”, στο Διεθνές Συνέδριο για την έρευνα κοινού και την Αξιολόγηση “The Connected Audience”, 27-28/2/2014, Βερολίνο, <https://www.youtube.com/watch?v=Bv5-7lFwofU>.

παλιούς επισκέπτες να επιστρέψουν ξανά σε αυτή. Προκειμένου να μην αποτελέσουν τροχοπέδη τα υπαρκτά ζητήματα που ανακύπτουν από τη κοστοβόρα χρήση των απαιτούμενων πόρων για την υλοποίηση τέτοιων πρακτικών, μια πρόταση θα ήταν, αρχικά να εφαρμοστεί πιλοτικά για ένα μέρος των έργων και όχι για το σύνολό τους. Το ισοζύγιο της σχέσης κόστους – οφέλους που θα προκύψει, θα οδηγήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων βοηθητικών για την λήψη της τελικής απόφασης υιοθέτησης ή όχι της πρακτικής αυτής.

Ένα ακόμη σημείο που απαιτείται να αναδειχθεί, είναι η κοινή άποψη δημιουργών και κοινού της έκθεσης ότι είναι κομβικής σημασίας η συντήρηση των έργων. Η αναμενόμενη φθορά που διαπιστώνεται στα εκθέματα, μετά από πέντε χρόνια συνεχούς έκθεσής τους, δημιουργεί την ανάγκη απόσυρσης κάποιων από αυτά έως ότου ολοκληρωθούν οι προβλεπόμενες εργασίες συντήρησης όπως και της επανατοποθέτησης των επεξηγηματικών λεζάντων σε έργα στα οποία πλέον δεν υπάρχουν. Η αποκατάσταση της όποιας φθοράς τους θα καταστήσει τα έργα κατάλληλα προς έκθεση, για πολλά χρόνια ακόμη. Μια μόνιμη έκθεση, όπως αυτή στο Υ.ΠΑΙ.Θ, με άρτια διατηρημένο υλικό, όχι μόνο υπογραμμίζει τον επαγγελματισμό των δημιουργών της αλλά συμβάλλει και στην θετική αξιολόγησή της από το κοινό.

Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί σε εκθεσιακούς χώρους, η αναθεώρηση του ρόλου των φυλάκων που μεταβλήθηκαν από υπηρεσία ασφάλειας σε ενημερωτική υπηρεσία για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών (Merriman, 1999, σ.45). Η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στον χώρο για την παροχή κάποιων βασικών πληροφοριών για την έκθεση, στο κοινό, θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί κατά το προαναφερόμενο παράδειγμα με την χρησιμοποίηση των φυλάκων του Υπουργείου για λόγους ενημέρωσης του κοινού. Πιθανά η πρακτική αυτή συμβαίνει ήδη, άτυπα, στην έκθεση που εξετάζουμε. Θα ήταν παρόλα αυτά, πολύ βοηθητικό να λάβουν οι εργαζόμενοι αυτοί κατάλληλη εκπαίδευση ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν αποτελεσματικά σε ένα βασικό επίπεδο παροχής πληροφοριών, στους επισκέπτες. Θα αποτελούσε άλλωστε και μια ένδειξη υψηλού επαγγελματισμού και ενδιαφέροντος για την συνολική εικόνα της έκθεσης στο κοινό, από τους διοργανωτές της.

Κλείνοντας, η εκπόνηση έρευνας κοινού με αντικείμενο τη δράση – ομπρέλα της Α.Σ.Κ.Τ., που υλοποιείται με την δημιουργία του συνόλου των εκθέσεων, που στήνονται σε κτίρια δημοσίων υπηρεσιών με έργα της Πινακοθήκης της, θα έδινε μια ολιστική οπτική για τις εκθέσεις αυτές. Η παραγωγή των αποτελεσμάτων αξιολόγησης, μιας τέτοιας έρευνας, θα μπορούσε να συμβάλλει καθοριστικά στον στρατηγικό σχεδιασμό της Σχολής για τις δράσεις της τα επερχόμενα χρόνια. Η αξιοποίηση των οικονομιών κλίμακας που αναμένεται να προκύψουν από μια συνολική διαχείριση των μακροπρόθεσμων αυτών επιλογών, θεωρείται κρίσιμη τόσο για την εξασφάλιση των πόρων που απαιτούνται στην υλοποίησή τους, όσο και για την επίτευξη της βιωσιμότητά τους.

Επίλογος

Από την στιγμή που συλλαμβάνεται η ιδέα για την δημιουργία μιας έκθεσης, μέχρι τη στιγμή εκείνη που ο πρώτος θεατής της θα σταθεί μπροστά στα εκθέματά της, μεσολαβεί μια μακρά και ενδιαφέρουσα διαδρομή δημιουργίας, προσπάθειας, έμπνευσης, συλλογικής δουλειάς, ερωτημάτων και συχνής ανατροφοδότησης. Σαν μια κύηση που προϋποθέτει επιθυμία, προσπάθεια, προσοχή στις λεπτομέρειες και διαρκή φροντίδα και η έκθεση που θα γεννηθεί θα αποτελέσει έναν ζωντανό οργανισμό που θα παραμένει ζωντανός όσο θα συνομιλεί, θα τροφοδοτεί και θα τροφοδοτείται από το κοινό της.

Η έκθεση «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται», που η παρούσα εργασία μελέτησε, αποτελεί μια ξεχωριστή περίπτωση έκθεσης εικαστικών έργων. Είναι μια έκθεση που σχεδιάστηκε προκειμένου να παρουσιαστεί στο δημόσιο χώρο και συγκεκριμένα στο δημόσιο κτήριο, όπου λειτουργούν οι υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Ωστόσο και παρά το γεγονός ότι είναι μια έκθεση τέχνης στο δημόσιο χώρο, κάποια χαρακτηριστικά της όπως η ελεγχόμενη διαδικασία εισόδου των επισκεπτών στους χώρους της, παραπέμπουν στις εκθέσεις που συνήθως συναντούνται σε μουσεία ή πινακοθήκες.

Τα ιδιαίτερα αυτά στοιχεία, επέτρεψαν την υιοθέτηση των πρακτικών που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση εκθέσεων μουσείων και την εφαρμογή τους στην συγκεκριμένη έκθεση, ώστε να διερευνήσουμε το ερώτημα κατά πόσο η έκθεση υπήρξε επιτυχημένη.

Συναντήσαμε για τον σκοπό αυτό, τόσο τους εμπνευστές και διοργανωτές της έκθεσης όσο και το κοινό της, σε μια χρονική στιγμή μετά την ολοκλήρωση πέντε ετών διαρκούς παρουσίας της στο χώρο. Η χρονική αυτή απόσταση είναι βοηθητική για να ιδωθούν τα πράγματα περισσότερο καθαρά, χωρίς την συναισθηματική φόρτιση που συχνά συνοδεύει τις αρχές κάθε εγχειρήματος. Μπορεί επίσης να βοηθήσει να απαντηθεί το ερώτημα για το αν μια παραγωγή έχει διάρκεια στο χρόνο και εξακολουθεί να κινεί το ενδιαφέρον του κοινού.

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν τόσο από τη συζήτηση με τους συντελεστές της έκθεσης, μέσω των συνεντεύξεων που μας παραχώρησαν, όσο και από την έρευνα κοινού που διεξαγάγαμε για το σκοπό αυτό, έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Παρόλο που πρόκειται για μια έκθεση «αρκετά παλιά», η ύπαρξη της οποίας δεν κοινοποιείται πλέον μέσω κάποιων καναλιών επικοινωνίας, το κοινό συνεχίζει να την επισκέπτεται. Έτσι φαίνεται ότι λειτουργεί το «word of mouth» αλλά και ότι η ίδια η έκθεση έχει την δυναμική να τραβήξει την προσοχή ενός άλλου είδους κοινού, εκείνων των πολιτών που τυχαία θα δουν τον εκθεσιακό χώρο κατά την επίσκεψή τους στο χώρο του Υπουργείου. Να αναφέρουμε εδώ και την υποστήριξη των εργαζομένων του Υπουργείου στην έκθεση, οι οποίοι ακόμη και σήμερα εκφράζονται με ιδιαίτερο ενθουσιασμό γι' αυτή, αποτελώντας ένα σταθερά πιστό κοινό της.

Οι στόχοι που τέθηκαν κατά το σχεδιασμό της έκθεσης, φαίνεται να έχουν επιτευχθεί σε μεγάλο βαθμό, αποτιμώντας τον αντίκτυπο που η έκθεση είχε και έχει έως σήμερα και υπό αυτή την οπτική θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια έκθεση επιτυχημένη. Σημεία αναμενόμενης ή μη φθοράς τόσο των εκθεμάτων όσο και κόπωσης του κοινού από την αφήγηση της έκθεσης, υπάρχουν. Μπορούν όμως, με κατάλληλους χειρισμούς, να αντιμετωπιστούν και να βελτιωθούν δίνοντας έτσι στην έκθεση και μια άλλη δυναμική αλλά και πολλά χρόνια ζωής ακόμη.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές:

Αρχαία

- Δασκαλοθανάσης, Ν., Χαρβαλιάς, Γ. (2007). *Η Πινακοθήκη της Α.Σ.Κ.Τ., 1837-1930*. Ψηφιακός δίσκος (CD-ROM). Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών.
- Δασκαλοθανάσης, Ν., Χαρβαλιάς, Γ. (2007). *Η Πινακοθήκη της Α.Σ.Κ.Τ., 1930-1960*. Ψηφιακός δίσκος (CD-ROM). Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών.
- Δασκαλοθανάσης, Ν., Χαρβαλιάς, Γ. (2007). *Η Πινακοθήκη της Α.Σ.Κ.Τ., 1960-1980*. Ψηφιακός δίσκος (CD-ROM). Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών.

Ιστοσελίδες

Αμερικάνικη Ένωση Μουσείων: <https://www.aam-us.org/programs/awards-competitions/excellence-in-exhibition-competition/> (πρόσβαση 2/3/2022)

Βουλή των Ελλήνων – Δελτία τύπου:

<https://www.hellenicparliament.gr/Enimerosi/Grafeio-Typou/Deltia-Typou/?press=eadb3529-eee8-421f-9e32-ad40011e0ee0>

(πρόσβαση 8/3/2022)

Βραβείο του Συμβουλίου της Ευρώπης:

<https://www.europeanforum.museum/en/emya-scheme/the-awards/>

(πρόσβαση 1/3/2022)

Ευρωπαϊκό Φόρουμ Μουσείων: <https://www.europeanforum.museum>

(πρόσβαση 1/3/2022)

Λεξικό Τριανταφυλλίδη, Πύλη για την Ελληνική γλώσσα: <https://www.greek-language.gr/greekLang/>

(πρόσβαση 5/4/2022)

Μονάδα διασφάλισης ποιότητας Α.Σ.Κ.Τ.: <https://www.modip.asfa.gr>

(πρόσβαση 5/2/2022)

Σταθερές Συγκοινωνίες – ΣΤΑ.ΣΥ. Α.Ε: <http://www.stasy.gr/index.php?id=342>

(πρόσβαση 10/4/2022)

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Α.Σ.Κ.Τ., Απόφοιτοι 1994 Graduating Class, Έκθεση Ζωγραφικής, Γλυπτικής Χαρακτικής, 12-31 Δεκεμβρίου '94, Εθνική Πινακοθήκη, *Κατάλογος Έκθεσης*.
- Α.Σ.Κ.Τ., Απόφοιτοι 2005-2006 Graduating Class, Εκθεσιακός χώρος «Νίκος Κεσσανλής», *Κατάλογος Έκθεσης*, Φεβρουάριος-Μάρτιος 2008.
- Γκαζή, Α., Μουσούρη, Θ. και Νικηφορίδου, Α. (2004), Τι μπορούν να μάθουν τα μουσεία από τους επισκέπτες; Η συμβολή της αξιολόγησης στη διαμόρφωση μιας έκθεσης για τα αρχαία ελληνικά μαθηματικά. *Ήμερος*, 4, 192-207.
- Γκινοςάτης, Δ., (2011). Πρακτικές του βλέπειν Σύντομο σχόλιο για την ένθεση εικαστικών έργων στον δημόσιο αστικό ιστό, στο ΥΠΕΚΑ, (2011). *Εικαστικές παρεμβάσεις στον δημόσιο χώρο, Αθήνα - Αττικής*. Αθήνα: ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΥΠΕΚΑ- «ΑΘΗΝΑ ΑΤΙΚΗ 2014», στον διαδικτυακό τόπο: http://www.dasta.asfa.gr/files4users/files/STREET_ART_WEB.pdf. (πρόσβαση στις 3/2/ 2022).
- Goethe, J-W., (1994). *Goethe Περί τέχνης*, Αθήνα: PRINTA.
- Gombrich E.H., (2001). *Το χρονικό της τέχνης*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.
- Δασκαλόπουλος, Δ., (2014). Ομιλία του στην «Ανοιχτή συζήτηση για τη Σύγχρονη Τέχνη στον Δημόσιο χώρο» στο Μουσείο Μπενάκη, NEON & Α.Σ.Κ.Τ., στον διαδικτυακό τόπο: (<https://neon.org.gr/gr/video/anoichth-suzhthsh-dhmosia-zwh-dhmosios-chwros-dhmosia-technh/>) (πρόσβαση στις 20/3/2022).
- Ζαχιώτη, Ν., & Κομπολύτη, Μ., (2010). *Οι πολιτικές ψηφιοποίησης και οι εφαρμογές που ανέπτυξαν για τη διαχείριση και την παρουσίαση του ψηφιακού περιεχομένου η Βιβλιοθήκη και η Πινακοθήκη της Α.Σ.Κ.Τ.* 3ο Συνέδριο Βιβλιοθηκών Τέχνης, Βιβλιοθήκη Μουσείου Μπενάκη, στον διαδικτυακό τόπο: <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/handle/10797/11928> (πρόσβαση στις 13/1/2022).
- Ζυμαράκη, Ε., (2018, 1/7). Κώστας Πράπογλου, Κέλυφος//Η πολιτική της ύπαρξης, στο ηλεκτρονικό περιοδικό *EX-POSURE*, στον διαδικτυακό τόπο: <http://elzimaraki.gr/%CE%BA%CF%8E%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%80%CF%81%CE%AC%CF%80%CE%BF%CE%B3%CE%BB%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%AD%CE%BB%CF%85%CF%86%CE%BF%CF%82-%CE%B7-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE/> (πρόσβαση στις 5/5/2022).

- Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ., (2016). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Kallipos, στον διαδικτυακό τόπο: <http://www.kallipos.gr/> (πρόσβαση στις 23/3/2022).
- Κανελλοπούλου, Χ., (2021). Οι τόποι της μνήμης. Σημειώσεις για τη μνημειακή γλυπτική-παραδείγματα έργων στον δημόσιο χώρο της Αθήνας στο Αυγητίδου, Α., *Δημόσια Τέχνη Δημόσια Σφαίρα*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Κανελλοπούλου, Χάρης, (2006). *Οι εικαστικές παρεμβάσεις στους δημόσιους χώρους της Αθήνας από το 1950 έως το 2004* (Διδακτορική διατριβή). Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας.
- Κεσανίδου, Μ., (2008). Σύγχρονη Τέχνη και Δημόσιος χώρος, στην ηλεκτρονική έκδοση του περιοδικού *Intellectum*, στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.intellectum.org/2008/06/06/sygxroni-texni-kai-dimosios-xoros/> (πρόσβαση στις 24/2/ 2022).
- Κυριαζή, Ν., (1999). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα. Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λούη, Α. (2020,7/9). Η τέχνη στο δημόσιο χώρο ως διάλογος, στην ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας *Καθημερινή*, στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.kathimerini.com.cy/gr/politismos/eikastika/i-texni-sto-dimosio-xwros-dialogos> (πρόσβαση στις 14/4/2022).
- Merriman, N., (1999). Ανοίγοντας τα μουσεία στο κοινό, *Αρχαιολογία και Τέχνες* 72, 43-46, στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.arxaiologia.gr> (πρόσβαση στις 3/2/ 2022).
- Μοσχονάς, Σ., (2010). *Καλλιτεχνικά σωματεία και ομάδες τέχνης στην Ελλάδα κατά το α' μισό του 20ού αιώνα: η σημασία και η προσφορά τους* (Διδακτορική διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας.
- Μουτσόπουλος, Θ., (2019). Το άσπρο κουτί της γκαλερί και η τέχνη σήμερα. *Διεθνής Επιθεώρηση Αρχιτεκτονικής «Δομές»*, τεύχος 151, σ.28-35.
- Μουσούρη, Θ., (1999). Έρευνα κοινού και αξιολόγηση στα μουσεία. *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 72, 56-61.
- Μπαμπινιώτης, Γ., (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε, στον διαδικτυακό τόπο: <http://users.sch.gr/galexiad/files/lexika/babiniotis.pdf> (πρόσβαση στις 7/1/22).

- Μπόλης, Ν. Ιωάννης, (2000). *Οι καλλιτεχνικές εκθέσεις. Οι καλλιτέχνες και το κοινό τους στην Αθήνα του 19ου αιώνα* (Διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας – Αρχαιολογίας.
- Οικονόμου, Μ., (2004). Νέες τεχνολογίες και μουσεία: εργαλείο, τροχοπέδη ή συρμός; *Μουσειολογία 1*, στον διαδικτυακό τόπο : <http://museology.ct.aegean.gr/articles/2007111111919.pdf> (πρόσβαση στις 19/2/ 2022).
- Οικονόμου, Μ., (2003). *Μουσείο: αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός;* Μουσειολογικοί Προβληματισμοί και Ζητήματα, Αθήνα: Κριτική.
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology* Volume 4, Number 1, / Section one. © Open Education ISSN: 1791-9312.
- Πολυχρονάτου, Ελένη, (2007). *Έργα τέχνης μεγάλης κλίμακας στον αστικό και φυσικό χώρο. Από τη Δεκαετία του '60 έως και τον 21^ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή). Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών.
- Ρηγόπουλος, Δ., (2018, 1/10). Η Μπιενάλε δίνει ζωή στη Σταδίου, στο περιοδικό «Κ» της εφημερίδας *Καθημερινή* στον διαδικτυακό τόπο: <https://www.kathimerini.gr/k/k-magazine/987541/i-mpienale-dinei-zoi-sti-stadiou/> (πρόσβαση στις 10/2/2022).
- Συμεών, Α., (2010). *Ο δημόσιος χώρος της πόλης*, Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος & Πολιτισμού.
- ΥΠΑΙΘ, (2017). *Όλα ρολόι, κύριε γενικέ. Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται* [video]. Ελλάδα: στον διαδικτυακό τόπο: <https://youtu.be/-tkViSVl2Bs> (πρόσβαση στις 7/3/2022).
- Χαρβαλιάς, Γ., (2014). Ομιλία του στην «Ανοιχτή συζήτηση για τη Σύγχρονη Τέχνη στον Δημόσιο χώρο» στο Μουσείο Μπενάκη, NEON & Α.Σ.Κ.Τ., στον διαδικτυακό τόπο: <https://neon.org.gr/gr/video/anoichth-suzhthsh-dhmosia-zwh-dhmosios-chwros-dhmosia-technh/> (πρόσβαση στις 20/3/2022).

Ξενόγλωσση

- Borun, M., & Korn, R., (1999). *Introduction to Museum Evaluation*, American Association of Museums: Washington DC.

- Dean, D., (1996). *Museum Exhibition. Theory and Practice*, Routledge: London & New York.
- Diamond, J., (1999). *Practical Evaluation Guide: Tools for Museums and other Informal Educational Settings*, Altamira Press: Lanham.
- Griffin, J., Kelly, L., Savage, G., & Hatherly, J., (2005). Museums Actively Researching Visitors Experiences and Learning: a methodological study. *Open museum journal*, 7, November 2005.
- Hein, H., (1996). What Is Public Art?: Time, Place, and Meaning, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* Vol. 54, No.1 p. 1-7.
- Kelly, L., (2014). *Has audience research become irrelevant in museums*. Ομιλία στο Διεθνές Συνέδριο για την έρευνα κοινού και την Αξιολόγηση “The Connected Audience”, Βερολίνο, 27-28/2/2014, <https://www.youtube.com/watch?v=Bv5-7lFwofU>.
- Kelly, L., (2004). Evaluation, Research and Communities of Practice: Program Evaluation in Museums. *Archival Science*, 4, 45-69.
- Patton, MQ., (2008). *Utilization focused evaluation* (4th ed) Saint Paul (MN): Sage; 2008.
- Serrell, B., (2006). *Judging Exhibitions: A Framework for Assessing Excellence*. New York: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315425818>.
- Screven, C. G., (1990). Uses of Evaluation Before, During and After Exhibit Design, Department of Psychology University of Wisconsin-MGwaukee, ILVS Review 1(2).
- Taylor,S., & Serrell, B. (1991). *Try it! Improving exhibits through formative evaluation*. New York Hall of Science.

Παράρτημα

Α. Ερωτηματολόγιο της έρευνας (σε έγχαρτη μορφή)

Έρευνα αξιολόγησης της έκθεσης έργων τέχνης της πινακοθήκης της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών, στο κτίριο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων

Ονομάζομαι Βιργινία Δουδούμη και είμαι φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολιτιστική Διαχείριση» του Τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων & Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου. Η έρευνα αξιολόγησης στην οποία καλείστε να πάρετε μέρος, εκπονείται στο πλαίσιο της διπλωματικής μου εργασίας

Θα σας παρακαλούσα να αφιερώσετε 10 λεπτά από τον χρόνο σας, απαντώντας στις ερωτήσεις που ακολουθούν.

Τα στοιχεία σας είναι εμπιστευτικά και θα χρησιμοποιηθούν αυστηρά και μόνο για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας

Η συμβολή σας στην έρευνα είναι καθοριστική και σας ευχαριστώ θερμά, εκ των προτέρων.

Ερωτηματολόγιο

1. Για ποιο λόγο επισκεφθήκατε σήμερα την έκθεση των έργων τέχνης της πινακοθήκης της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών στο κτίριο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων;

- Πληροφορήθηκα για την έκθεση από τον Τύπο, το διαδίκτυο.
- Ενδιαφέρομαι για την τέχνη
- Μου την πρότεινε κάποιος/α
- Επισκέπτομαι συχνά τις εκθέσεις της Σχολής Καλών Τεχνών
- Τυχαία, ήρθα στο χώρο του Υπουργείου και μου κίνησε την προσοχή
- Εργάζομαι στον χώρο του Υπουργείου
- Άλλο (παρακαλώ, σημειώστε).....

2. Σε ποιο κοινό πιστεύετε πως απευθύνεται η έκθεση;

- Κοινό με ενδιαφέρον για την ελληνική τέχνη
- Ενήλικες μόνο
- Μαθητές ή σχολικές ομάδες
- Μεικτές ομάδες ενηλίκων και παιδιών
- Οικογένειες
- Σε όλους ανεξαιρέτως
- Άλλο (παρακαλώ σημειώστε).....

3. Επισκεφθήκατε την έκθεση:

- Μόνος/-η μου
- Με φίλους
- Με την οικογένεια
- Με συνάδελφο/-ους
- Με κάποια ομάδα (γκρουπ)
- Άλλο (παρακαλώ σημειώστε).....

4. Ποια ήταν η πρώτη εντύπωση που σχηματίσατε μόλις μπήκατε στον χώρο της έκθεσης; (Παρακαλώ κυκλώστε έναν από τους παρακάτω αριθμούς)

1	2	3	4	5
Ιδιαίτερα αρνητική	Αρνητική	Μέτρια	Θετική	Ιδιαίτερα θετική

5. Μαθαίνοντας ότι τα έργα της έκθεσης προέρχονται από τους/τις αποφοίτους της Σχολής Καλών Τεχνών ή με βάση άλλες πληροφορίες που είχατε, τι φανταζόσαστε ότι θα δείτε στην έκθεση;

.....

6. Σε ποιο βαθμό ανταποκρίθηκε η έκθεση στις αρχικές σας προσδοκίες; (Παρακαλώ κυκλώστε έναν από τους παρακάτω αριθμούς)

1	2	3	4	5
Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Απόλυτα

7. Πόσο χρόνο περίπου, αφιερώσατε στην έκθεση;

.....

8. Επισκεφτήκατε όλους τους χώρους/ορόφους της έκθεσης;

Ναι Όχι

9. Η δομή της έκθεσης σας διευκόλυνε στην περιήγησή σας; (Παρακαλώ κυκλώστε έναν από τους παρακάτω αριθμούς)

1	2	3	4
Καθόλου	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα

10. Αισθανθήκατε πως μπορέσατε να κινηθείτε ελεύθερα στους χώρους της, με τον τρόπο που εσείς επιθυμούσατε;

(Παρακαλώ κυκλώστε έναν από τους παρακάτω αριθμούς)

1	2	3	4
Καθόλου	Αρκετά	Πολύ	Απόλυτα

11. Υπήρξε κάποια ενότητα ή έργο που σας άρεσε ιδιαίτερα;

(Αν ναι, παρακαλώ εξηγήστε)

.....

12. Υπήρξε κάποια ενότητα ή έργο που δεν σας άρεσε καθόλου;

(Αν ναι, παρακαλώ εξηγήστε)

.....

13. Υπήρξε κάποια ενότητα ή έργο που δεν τράβηξε το ενδιαφέρον σας και το προσπεράσατε; (Αν ναι, παρακαλώ εξηγήστε)

.....

14. Πώς αξιολογείτε τον εκθεσιακό χώρο (άνεση, προσβασιμότητα, φωτισμός, θερμοκρασία, καθαριότητα);

(Παρακαλώ κυκλώστε έναν από τους παρακάτω αριθμούς)

1	2	3	4	5
Ιδιαίτερα αρνητικά	Αρνητικά	Μέτρια	Θετικά	Ιδιαίτερα θετικά

15. Πόσο χρήσιμες και βοηθητικές ήταν οι επεξηγηματικές λεζάντες των έργων;

(Παρακαλώ κυκλώστε έναν από τους παρακάτω αριθμούς)

1	2	3	4	5
Καθόλου	Πολύ Λίγο	Λίγο	Πολύ	Πάρα πολύ

16. Ποια νομίζετε πως είναι τα κύρια μηνύματα της έκθεσης;

.....

.....

17. Με αφορμή την έκθεση, υπάρχει κάποιο θέμα που σας δημιούργησε προβληματισμό ή σας προκάλεσε να σκεφτείτε;

.....
.....

18. Η επίσκεψή σας στην έκθεση, είχε χαρακτήρα:

- Ψυχαγωγικό
- Εκπαιδευτικό
- Άλλο (παρακαλώ σημειώστε).....

19. Θα εργόσασταν ξανά να δείτε την έκθεση, προτείνοντας και σε κάποιο/α άλλον/η να τη δει;

- Ναι
- Όχι
- Ίσως
(παρακαλώ αιτιολογήστε).....

20. Αν υπάρχει κάτι που θα θυμάστε περισσότερο από την έκθεση στο μέλλον, ποιο είναι αυτό;

.....
.....

21. Θέλετε να κάνετε κάποια σχόλια ή παρατηρήσεις για την έκθεση;

.....
.....
.....

Τέλος ερωτηματολογίου

(στην επόμενη σελίδα παρακαλώ συμπληρώστε κάποια στοιχεία σας, πριν παραδώσετε το ερωτηματολόγιο)

Φύλο:

- Άνδρας
 Γυναίκα

Ηλικιακή ομάδα:

- 18-29
 30-40
 41-50
 51-60
 61 και πάνω

Επίπεδο μόρφωσης:

- Απόφοιτος/η Δημοτικού
 Απόφοιτος/η Γυμνασίου/Λυκείου
 Απόφοιτος/η Πανεπιστημίου
 Κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών
 Κάτοχος Διδακτορικού

**Ευχαριστώ θερμά
για την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.
Η συμβολή σας στην έρευνα είναι ιδιαίτερα σημαντική!**

Ερωτηματολόγιο της έρευνας (σε ηλεκτρονική μορφή) :

<https://forms.gle/4kNFNsoWdmaJWaPa7>

Πάντειον
Πανεπιστήμιο
Πολιτικών Επιστημών

Panteion
University
of Social and Political

Έρευνα αξιολόγησης της έκθεσης έργων τέχνης της πινακοθήκης της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών, στο κτίριο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων

Ονομάζομαι Βιργινία Δουδούμη, είμαι φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολιτιστική Διαχείριση» του Τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων & Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου. Η έρευνα αξιολόγησης στην οποία καλείστε να πάρετε μέρος, εκπονείται στο πλαίσιο της διπλωματικής μου εργασίας. Θα σας παρακαλούσα να αφιερώσετε 10 λεπτά από τον χρόνο σας, απαντώντας στις ερωτήσεις που ακολουθούν.

 [Εναλλαγή λογαριασμού](#)

* Απαιτείται

*Επισημαίνεται ότι τα στοιχεία σας είναι εμπιστευτικά και θα χρησιμοποιηθούν αυστηρά και μόνο για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας *

ΟΚ

Η συμβολή σας στην έρευνα είναι καθοριστική και σας ευχαριστώ θερμά, εκ των προτέρων.

1. Για ποιο λόγο επισκεφθήκατε σήμερα την έκθεση των έργων τέχνης της πινακοθήκης της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών στο κτίριο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων; *

- Πληροφορήθηκα για την έκθεση τον Τύπο, το διαδίκτυο
- Ενδιαφέρομαι για την τέχνη
- Μου την πρότεινε κάποιος/α
- Επισκέπτομαι συχνά τις εκθέσεις της Σχολής Καλών Τεχνών
- Τυχαία, ήρθα στο χώρο του Υπουργείου και μου κίνησε την προσοχή
- Εργάζομαι στον χώρο του Υπουργείου
- Άλλο: _____

2. Σε ποιο κοινό πιστεύετε πως απευθύνεται η έκθεση; *

- Κοινό με ενδιαφέρον για την ελληνική τέχνη
- Ενήλικες μόνο
- Μαθητές ή σχολικές ομάδες
- Μεικτές ομάδες ενηλίκων και παιδιών
- Οικογένειες
- Σε όλους ανεξαιρέτως
- Άλλο: _____

3. Επισκεφθήκατε την έκθεση; *

- Μόνος/-η μου
- Με φίλους
- Με την οικογένεια
- Με συνάδελφο/-ους
- Με κάποια ομάδα (γκρουπ)
- Άλλο: _____

4. Πως ήταν η πρώτη εντύπωση που σχηματίσατε μόλις μπήκατε στον χώρο της έκθεσης; *

- 1 Ιδιαίτερα αρνητική
- 2 Αρνητική
- 3 Μέτρια
- 4 Θετική
- 5 Ιδιαίτερα θετική

5. Μαθαίνοντας ότι τα έργα της έκθεσης προέρχονται από τους/τις αποφοίτους της Σχολής Καλών Τεχνών ή με βάση άλλες πληροφορίες που είχατε, τι φανταζόσασταν ότι θα δείτε στην έκθεση; *

Η απάντησή σας _____

6. Σε ποιο βαθμό ανταποκρίθηκε η έκθεση στις αρχικές σας προσδοκίες;

- 1 Καθόλου
- 2 Λίγο
- 3 Μέτρια
- 4 Πολύ
- 5 Απόλυτα

7. Πόσο χρόνο περίπου, αφιερώσατε στην έκθεση; *

Η απάντησή σας _____

8. Επισκεφτήκατε όλους τους χώρους/ ορόφους της έκθεσης; *

- Ναι
- Όχι

9. Η δομή της έκθεσής σας διευκόλυνε στην περιήγησή σας; *

- 1 Καθόλου
- 2 Αρκετά
- 3 Πολύ
- 4 Απόλυτα

10. Αισθανθήκατε πως μπορέσατε να κινηθείτε ελεύθερα στους χώρους της, *
με τον τρόπο που εσείς επιθυμούσατε;

- 1 Καθόλου
- 2 Αρκετά
- 3 Πολύ
- 4 Απόλυτα

11. Υπήρξε κάποια ενότητα ή έργο που σας άρεσε ιδιαίτερα; (Αν ναι, παρακαλώ εξηγήστε)

Η απάντησή σας _____

12. Υπήρξε κάποια ενότητα ή έργο που δεν σας άρεσε καθόλου; (Αν ναι, παρακαλώ εξηγήστε)

Η απάντησή σας _____

13. Υπήρξε κάποια ενότητα ή έργο που δεν τράβηξε το ενδιαφέρον σας και το προσπεράσατε; (Αν ναι, παρακαλώ εξηγήστε)

Η απάντησή σας _____

14. Πώς αξιολογείτε τον εκθεσιακό χώρο (άνεση, προσβασιμότητα, φωτισμός, θερμοκρασία, καθαριότητα); *

- 1 Ιδιαίτερα αρνητικά
- 2 Αρνητικά
- 3 Μέτρια
- 4 Θετικά
- 5 Ιδιαίτερα θετικά

15. Πόσο χρήσιμες και βοηθητικές ήταν οι επεξηγηματικές λεζάντες των έργων; *

- 1 Καθόλου
- 2 Πολύ λίγο
- 3 Λίγο
- 4 Πολύ
- 5 Πάρα πολύ

16. Ποια νομίζετε πως είναι τα κύρια μηνύματα της έκθεσης;

Η απάντησή σας

17. Με αφορμή την έκθεση, υπάρχει κάποιο θέμα που σας δημιούργησε προβληματισμό ή σας προκάλεσε να σκεφτείτε; *

Η απάντησή σας

18. Η επίσκεψή σας στην έκθεση, είχε χαρακτήρα: *

Ψυχαγωγικό

Εκπαιδευτικό

Άλλο: _____

19. Θα ερχόσασταν ξανά να δείτε την έκθεση, προτείνοντας και σε κάποιο/α *
άλλον/η να τη δει;

Ναι

Όχι

Ίσως

20. Αν υπάρχει κάτι που θα θυμάστε περισσότερο από την έκθεση στο *
μέλλον, ποιο είναι αυτό;

Η απάντησή σας

21. Θέλετε να κάνετε κάποια σχόλια ή παρατηρήσεις για την έκθεση;

Η απάντησή σας

Τέλος Ερωτηματολογίου

Φύλο: *

- Άνδρας
- Γυναίκα

Ηλικιακή ομάδα

- 18-29
- 30-40
- 41-50
- 51-60
- 61 και πάνω

Επίπεδο μόρφωσης *

- Απόφοιτος/η Δημοτικού
- Απόφοιτος/η Γυμνασίου/Λυκείου
- Απόφοιτος/η Πανεπιστημίου
- Κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών
- Κάτοχος Διδακτορικού

B. Οδηγοί συνέντευξης

Ερωτήσεις για τη συνέντευξη με τους εμπλεκόμενους της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών (Α.Σ.Κ.Τ.)

(Συνεντεύξεις με τους κ. Περικλή Αντωναρόπουλο και κ. Ιωάννη Σκαλτσά, ομάδα έργου της Α.Σ.Κ.Τ. για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της έκθεσης)

1. Τι πιστεύετε πως ήταν εκείνο που ώθησε την Σχολή Καλών Τεχνών στην υλοποίηση αυτής της έκθεσης;
2. Ποιες ήταν οι προθέσεις της σχολής και οι δικές σας, ως μέλους της ομάδας έργου, για την παραγωγή της έκθεσης;
3. Πώς ήταν η συνεργασία της ομάδας έργου της Α.Σ.Κ.Τ., που επιμελήθηκε την έκθεση με τα εμπλεκόμενα στελέχη από την πλευρά του Υ.ΠΑΙ.Θ.;
4. Ποιο είναι το κοινό στο οποίο απευθύνεται η έκθεση;
5. Γνωρίζοντας εξ αρχής ότι ο εκθεσιακός χώρος προορίζεται και λειτουργεί για διαφορετικές χρήσεις, ως μια δημόσια υπηρεσία, πώς σχεδιάσατε την διάρθρωση της έκθεσης;
6. Υπήρξε στη σκέψη σας η πρόθεση για μια ελεύθερη, μη γραμμική πορεία του κοινού κατά την περιήγησή του στην έκθεση;
7. Υπήρξαν αντίστοιχες πρακτικές στο παρελθόν που η σχολή είχε υλοποιήσει ή στις οποίες συμμετείχε, που επηρέασαν την παραγωγή της συγκεκριμένης έκθεσης;
8. Με ποιο σκεπτικό έγινε η επιλογή του τίτλου της έκθεσης «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται»;
9. Τα έργα τέχνης στην έκθεση συνοδεύονται από επεξηγηματικές πινακίδες. Η διαμόρφωσή τους, το τι θα περιελάμβαναν και τι όχι, με ποιο σκεπτικό αποφασίστηκε;
10. Κατά τον σχεδιασμό της έκθεσης σας απασχόλησε η προσέγγιση διαφορετικών ομάδων επισκεπτών; Αν ναι, πώς διαχειριστήκατε το θέμα αυτό;
11. Ποια είναι η δική σας εικόνα για την υποδοχή του κοινού στην έκθεση; Υπήρχαν κάποιες αντιδράσεις των επισκεπτών που θυμάστε;

12. Ποιος θα θέλατε, ιδανικά, να είναι ο αντίκτυπος της έκθεσης αυτής;
13. Θεωρείτε ότι υλοποιήθηκαν οι στόχοι που είχαν τεθεί κατά τον σχεδιασμό της έκθεσης;
14. Αν σήμερα σας καλούσαν να υλοποιήσετε την έκθεση, χρησιμοποιώντας τους ίδιους πόρους, θα υπήρχαν πράγματα που θα αλλάζατε σε σχέση με την αρχική παραγωγή; Αν ναι, ποια θα ήταν αυτά;
15. Έχουν περάσει πέντε χρόνια από τα εγκαίνια της έκθεσης. Με βάση την έως τώρα αποκτηθείσα εμπειρία, υπάρχει στις προθέσεις της Α.Σ.Κ.Τ. το ενδεχόμενο να γίνουν κάποιες αλλαγές στο περιεχόμενο της έκθεσης;

Ερωτήσεις για τη συνέντευξη με τους εμπλεκόμενους του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (Υ.ΠΑΙ.Θ.)

(Συνέντευξη με την κ. Ειρήνη Παραλίκα-Παντή συζ. του εκλιπόντος Γιάννη Παντή, τ. Γ.Γ του Υ.ΠΑΙ.Θ. και εμπνευστή της έκθεσης)

1. Ποιο ήταν το όραμα του Γ. Παντή, εμπνευστή της ιδέας που οδήγησε στην υλοποίηση της έκθεσης «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται»;
2. Ποιοι θεωρείτε πως ήταν οι στόχοι που είχαν τεθεί από το Υ.ΠΑΙ.Θ. κατά τον σχεδιασμό της έκθεσης;
3. Το γεγονός ότι ο εκθεσιακός χώρος φιλοξενείται στο κτήριο μιας δημόσιας υπηρεσίας, πώς επέδρασε στον τρόπο υλοποίησης της έκθεσης;
4. Υπήρχε προβληματισμός από την πλευρά της ηγεσίας του Υ.ΠΑΙ.Θ., σχετικά με το θέμα αυτό;
5. Πώς ήταν η συνεργασία με την ομάδα έργου της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών;
6. Πέρα από όσα οραματίστηκε ο Γ. Παντής για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της έκθεσης, υπήρχαν σχέδια ή προτάσεις που έγιναν από την ομάδα έργου της Α.Σ.Κ.Τ., που τελικά υιοθετήθηκαν;
7. Υπήρξαν δυσχέρειες στο στήσιμο της έκθεσης που επηρέασαν το τελικό αποτέλεσμα;
8. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν κάτι που ικανοποίησε την ηγεσία του Υ.ΠΑΙ.Θ.;
9. Όταν η έκθεση έλαβε την τελική της μορφή, υπήρχε κάτι που δεν άρεσε στον εμπνευστή της και θα ήθελε να έχει γίνει με διαφορετικό τρόπο;
10. Ποιος θα ήθελε, ιδανικά, να είναι ο αντίκτυπος της έκθεσης αυτής;
11. Έχουν περάσει πέντε χρόνια από τα εγκαίνια της έκθεσης. Γνωρίζετε αν υπήρχε κάποιο μελλοντικό πλάνο, μακροπρόθεσμος σχεδιασμός σχετικά με την μόνιμη ή μη παραμονή της έκθεσης στο Υ.ΠΑΙ.Θ.;

Ερωτήσεις για τη συνέντευξη με τους εμπλεκόμενους του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (Υ.ΠΑΙ.Θ.)

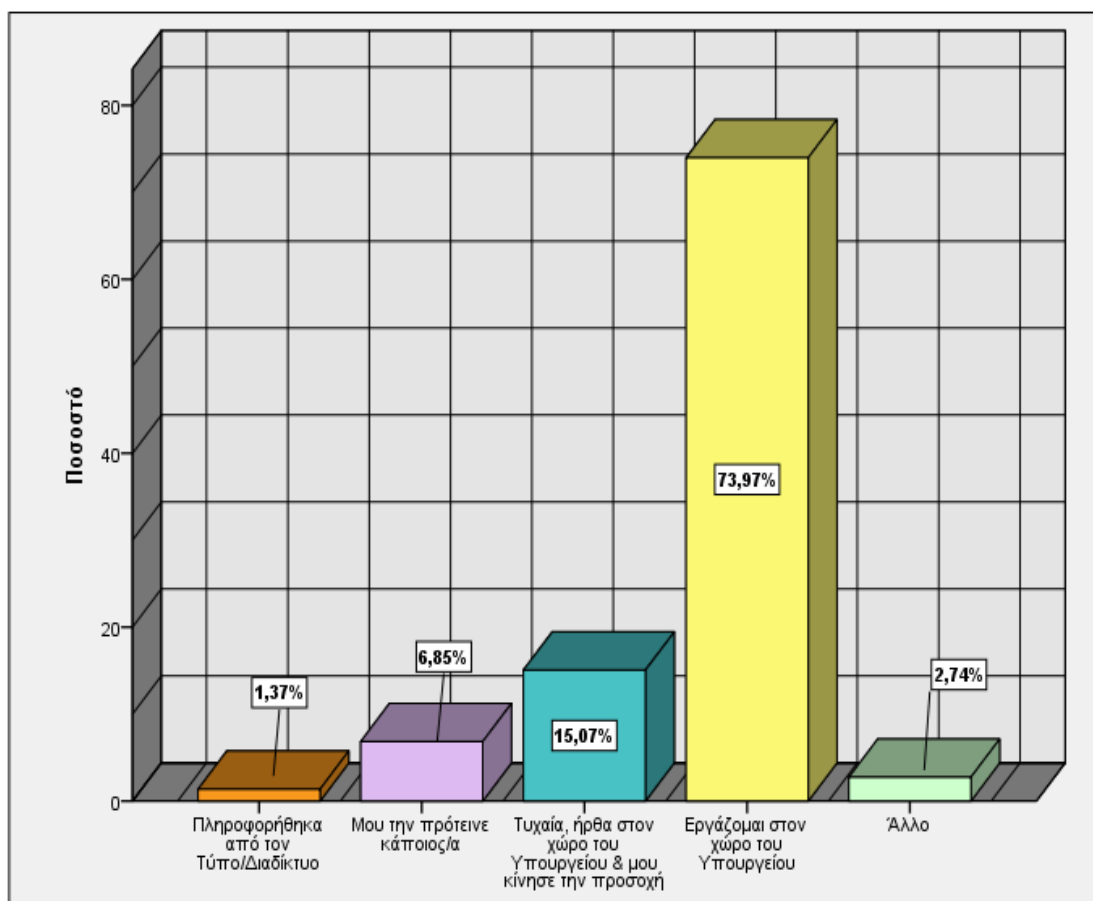
(Συνέντευξη με την κ. Ευτυχία Δημητρίου, Γενική Διευθύντρια Οικονομικών Υπηρεσιών του Υ.ΠΑΙ.Θ., κατά την περίοδο παραγωγής της έκθεσης)

1. Τι θεωρείτε πως ώθησε το Υ.ΠΑΙ.Θ. στο σχεδιασμό και την υλοποίηση της έκθεσης «Παιδεία Τέχνας Κατεργάζεται»;
2. Ποιοι ήταν οι στόχοι που είχαν τεθεί από το Υ.ΠΑΙ.Θ. κατά τον σχεδιασμό της έκθεσης;
3. Το γεγονός ότι ο εκθεσιακός χώρος φιλοξενείται στο κτήριο μιας δημόσιας υπηρεσίας, πως επέδρασε στον τρόπο υλοποίησης της έκθεσης;
4. Υπήρχε προβληματισμός από την πλευρά της ηγεσίας του ΥΠΑΙΘ, σχετικά με το θέμα αυτό;
5. Πώς ήταν η συνεργασία με την ομάδα έργου της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών;
6. Υπήρξαν δυσχέρειες στη διαδικασία παραγωγής ή στο στήσιμο της έκθεσης, που επηρέασαν το τελικό αποτέλεσμα;
7. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν κάτι που ικανοποίησε την ηγεσία του Υ.ΠΑΙ.Θ.;
8. Όταν η έκθεση έλαβε την τελική της μορφή, υπήρχε κάτι που δεν άρεσε και θα ήθελε το Υπουργείο να έχει γίνει με διαφορετικό τρόπο;
9. Ποιος θα θέλατε, ιδανικά, να είναι ο αντίκτυπος της έκθεσης αυτής;
10. Έχουν περάσει πέντε χρόνια από τα εγκαίνια της έκθεσης. Γνωρίζετε αν υπήρχε κάποιο μελλοντικό πλάνο, μακροπρόθεσμος σχεδιασμός σχετικά με την μόνιμη ή μη παραμονή της έκθεσης και των έργων τέχνης στον χώρο του Υ.ΠΑΙ.Θ.;

Γ. Αποτελέσματα της έρευνας αξιολόγησης της έκθεσης, από το κοινό.

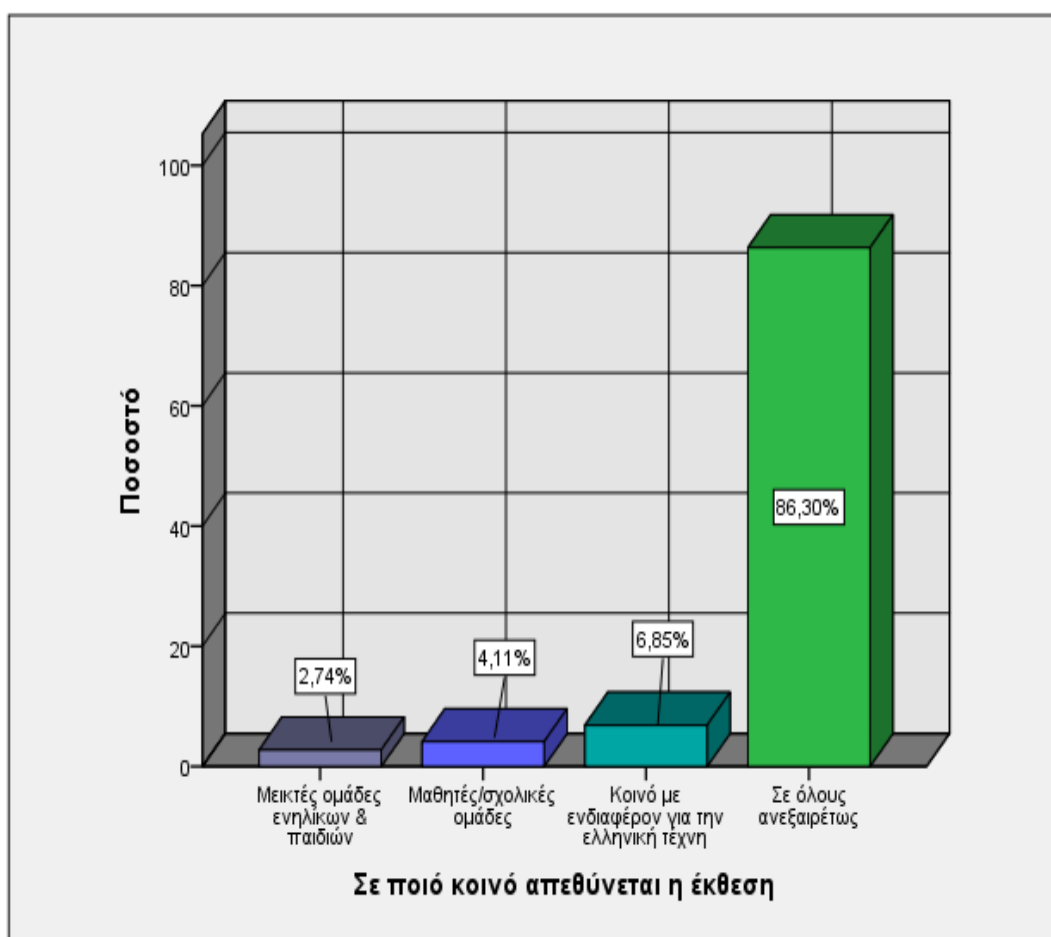
Αναλυτική παρουσίαση των απαντήσεων των ερωτηματολογίων

1. Στην ερώτηση «Για ποιο λόγο επισκεφθήκατε σήμερα την έκθεση των έργων τέχνης της πινακοθήκης της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών στο κτήριο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων;» η πλειονότητα των επισκεπτών απάντησε πως ο λόγος είναι ότι «εργάζομαι στο χώρο του Υπουργείου», με ποσοστό 73,97%. Το ποσοστό όσων είδαν την έκθεση τυχαία καθώς πήγαν στο χώρο του Υπουργείου και τους κίνησε την προσοχή, είναι 15,07%. Οι απαντήσεις «μου την πρότεινε κάποιος/α» και «πληροφορήθηκα για την έκθεση από τον Τύπο, διαδίκτυο» συγκέντρωσαν ποσοστά 6,85% και 1,37% αντίστοιχα. Την απάντηση «άλλο» έδωσε το 2,74% του κοινού (2 επισκέπτες) οι οποίοι ανέφεραν ότι είναι υπεύθυνοι εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

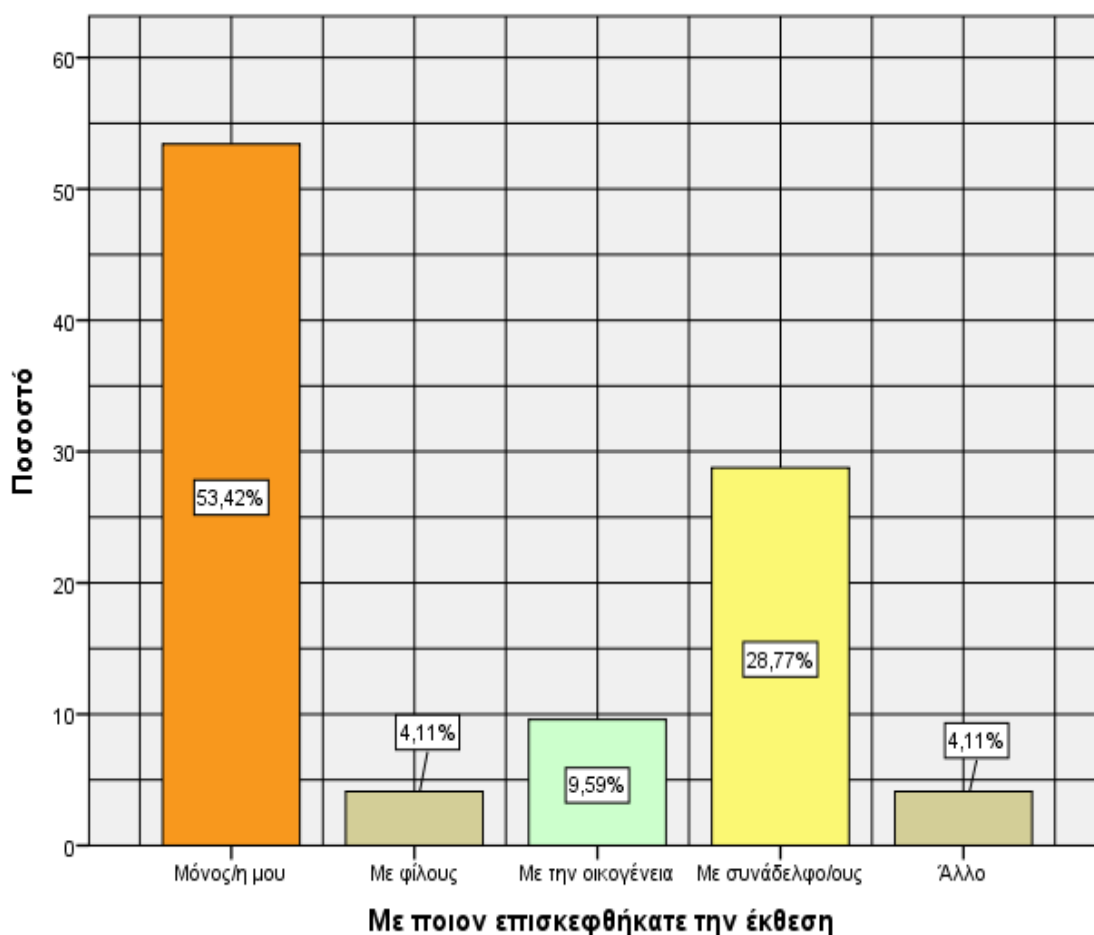
Διάγραμμα Γ1. Ο λόγος επίσκεψης στις έκθεσης

2. Στην ερώτηση «Σε ποιο κοινό πιστεύετε πως απευθύνεται η έκθεση;» το 86,30% των ερωτηθέντων απάντησε «σε όλους ανεξαιρέτως». Εκείνοι που θεωρούν ότι η έκθεση απευθύνεται σε «κοινό με ενδιαφέρον για την ελληνική τέχνη» είναι το 6,85% των επισκεπτών και σε «μαθητές/σχολικές ομάδες» το 4,11% των επισκεπτών. Το 2,74% του κοινού απάντησε πως πιστεύει ότι η έκθεση απευθύνεται σε μεικτές ομάδες ενηλίκων και παιδιών.

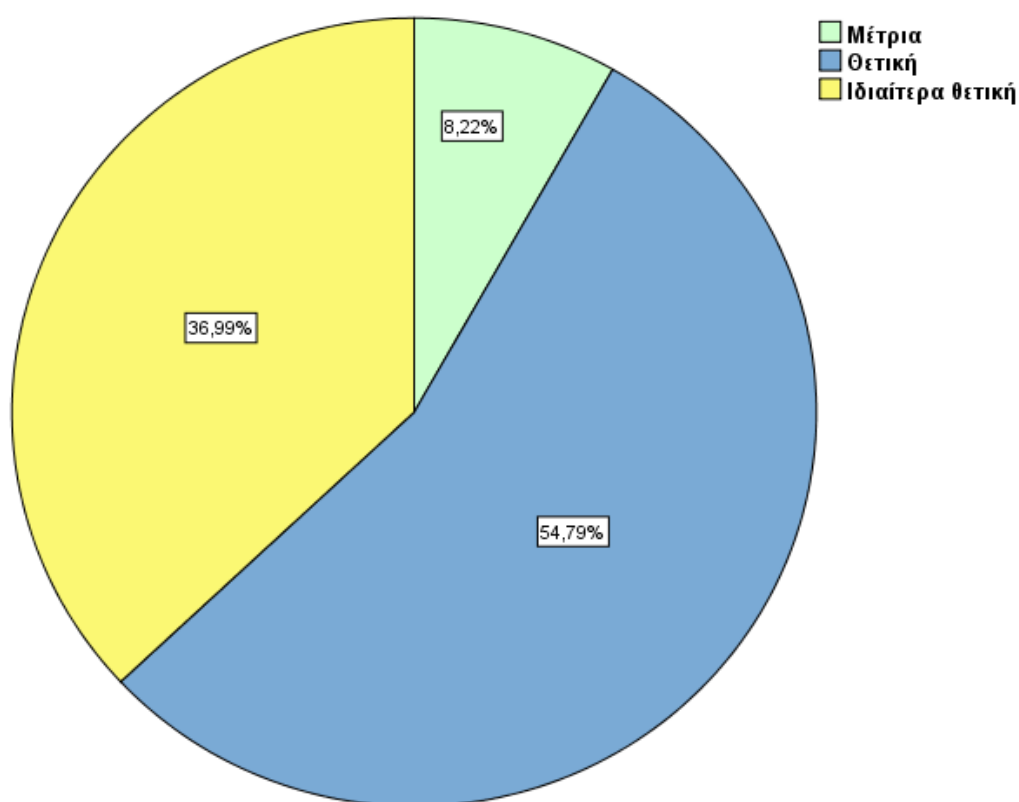
Διάγραμμα Γ2. Το κοινό της έκθεσης

3. Στην ερώτηση με ποιόν «επισκεφθήκατε την έκθεση» το μεγαλύτερο ποσοστό του κοινού, δηλ. το 53,42%, απάντησε «μόνος/η». Το 28,77% επισκέφτηκε την έκθεση «με συνάδελφο/ους», το 9,59% «με την οικογένεια» και το 4,11% «με φίλους». Την απάντηση «άλλο» επέλεξε ποσοστό 4,11% το οποίο σημείωσε ότι επισκέφτηκε την έκθεση ως συνοδός ομάδας μαθητών.

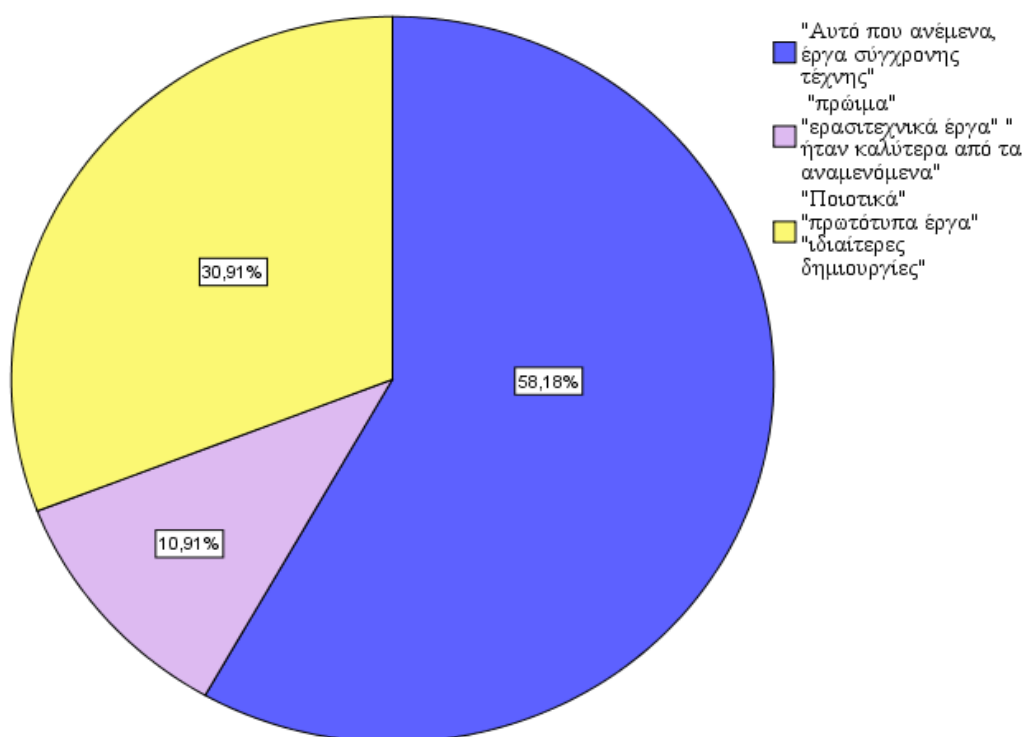
Διάγραμμα Γ3. Με ποιον έγινε η επίσκεψη στην έκθεση

4. Στην ερώτηση «Ποια ήταν η πρώτη εντύπωση που σχηματίσατε μόλις μπήκατε στον χώρο της έκθεσης;» το 54,79% των ερωτηθέντων απάντησε ότι είχε «θετική» εντύπωση και το 36,99% «ιδιαίτερα θετική» εντύπωση. Για το 8,22% του κοινού η πρώτη εντύπωση από την έκθεση ήταν «μέτρια» ενώ δεν υπήρξαν επισκέπτες που να απάντησαν πως η εντύπωσή τους ήταν «αρνητική» ή «ιδιαίτερα αρνητική».

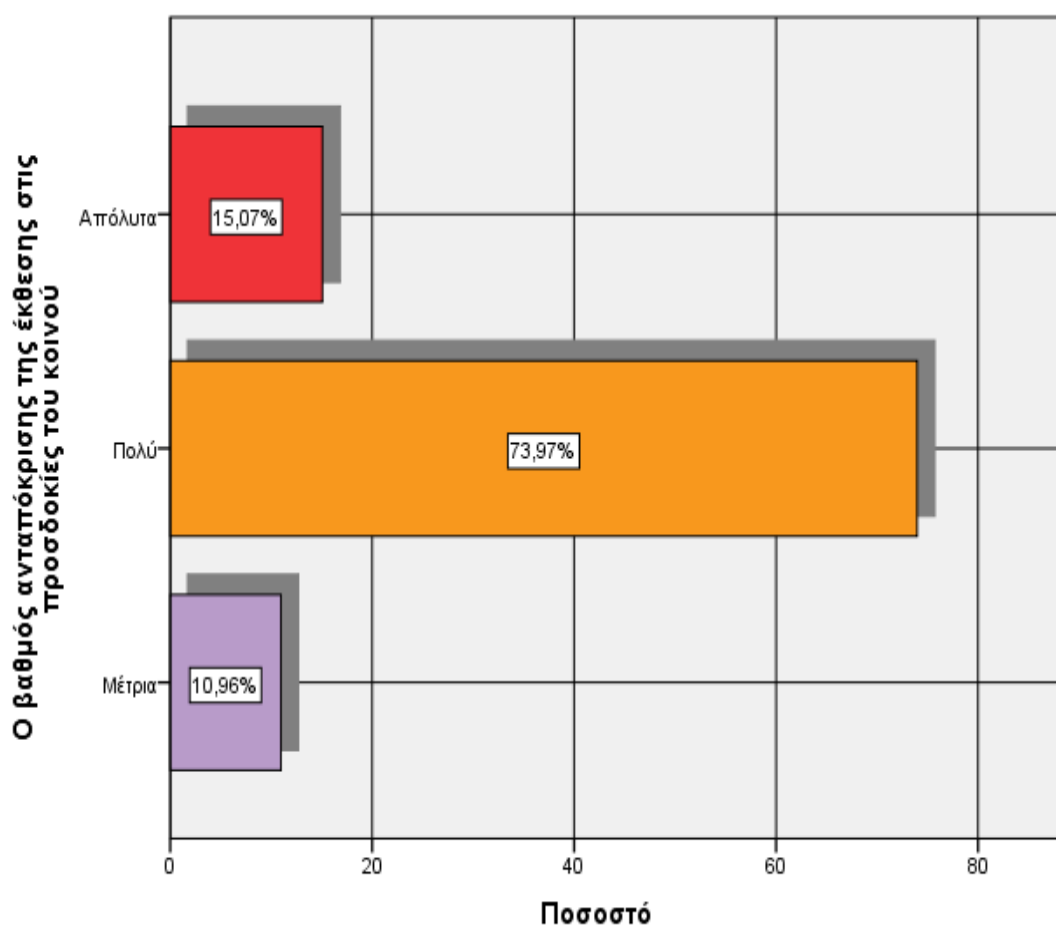
Διάγραμμα Γ4. Η πρώτη εντύπωση του κοινού από την έκθεση

5. Στην ερώτηση «Μαθαίνοντας ότι τα έργα της έκθεσης προέρχονται από τους/τις αποφοίτους της Σχολής Καλών Τεχνών ή με βάση άλλες πληροφορίες που είχατε, τι φανταζόσαστε ότι θα δείτε στην έκθεση;» απάντησε το 75,34% των ερωτηθέντων (18 επισκέπτες, δεν απάντησαν στην συγκεκριμένη ερώτηση του ερωτηματολογίου). Στο σύνολο των απαντήσεων του κοινού, το 58,18% απάντησε «αυτό που ανέμενα, έργα σύγχρονης τέχνης», το 30,91% «ποιοτικά», «πρωτότυπα έργα», «ιδιαίτερες δημιουργίες» και το 10,91% «πρώιμα», «ερασιτεχνικά έργα» αλλά «ήταν καλύτερα από τα αναμενόμενα». Η συγκεκριμένη ερώτηση ήταν ανοικτού τύπου, οι κατηγορίες δημιουργήθηκαν με την ομαδοποίηση συγγενών απαντήσεων.

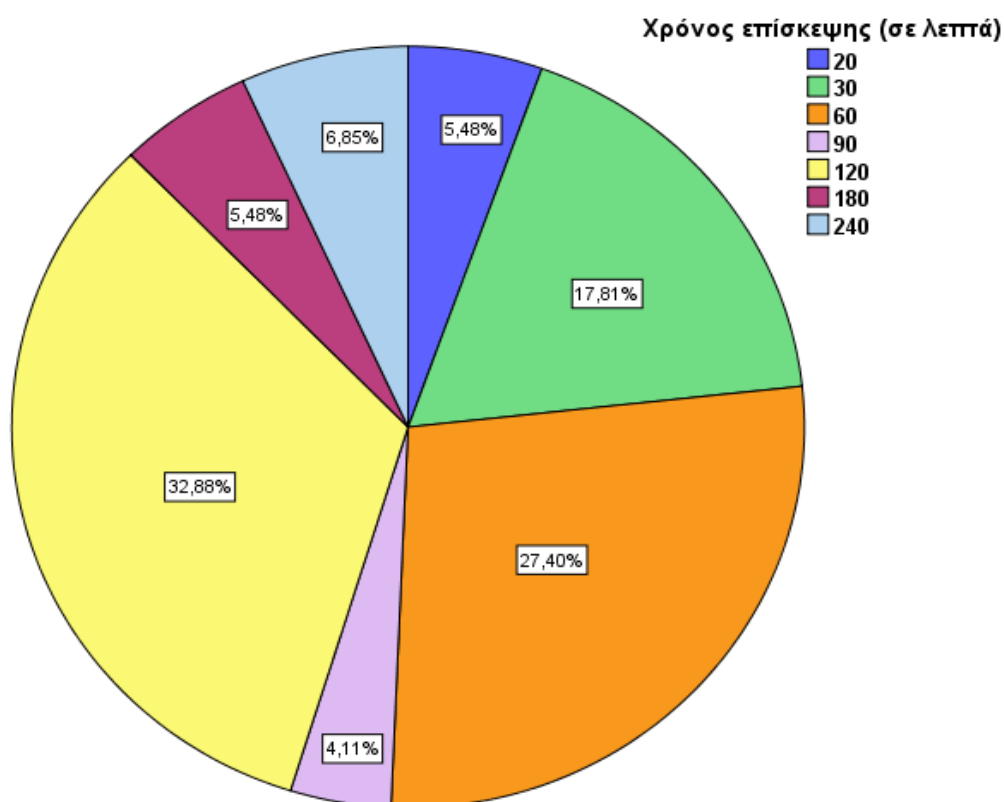
Διάγραμμα Γ5. Τι φανταζόταν το κοινό ότι θα δει στην έκθεση

6. Στην ερώτηση «Σε ποιο βαθμό ανταποκρίθηκε η έκθεση στις αρχικές σας προσδοκίες;» το 73,97% των επισκεπτών απάντησε «πολύ», το 15,07% «απόλυτα» και το 10,96% «μέτρια». Η ερώτηση είναι κλίμακας Likert και στις δοθείσες επιλογές απαντήσεων «καθόλου» και «λίγο», δεν σημειώθηκαν απαντήσεις επισκεπτών.

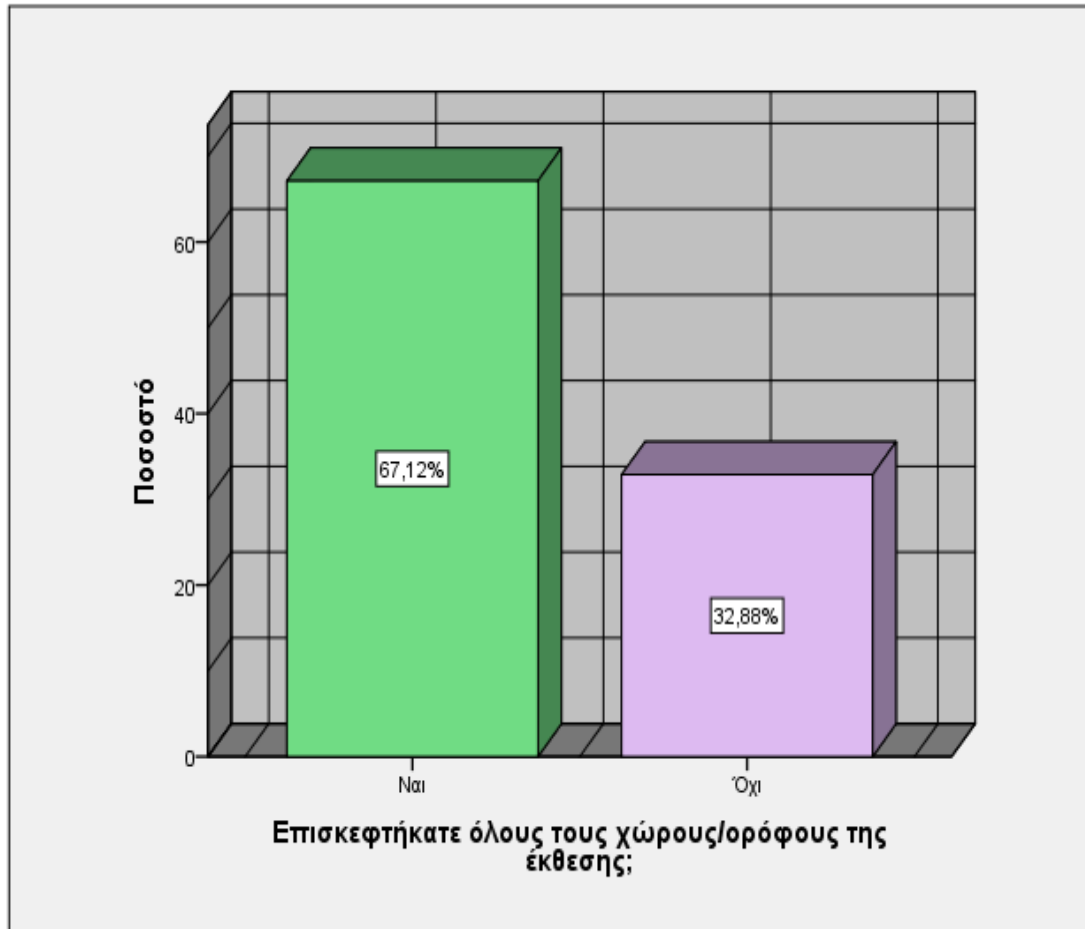
Διάγραμμα Γ6. Ο βαθμός ανταπόκρισης της έκθεσης στις προσδοκίες του κοινού

7. Στην ερώτηση «Πόσο χρόνο περίπου, αφιέρωσατε στην έκθεση;» υπάρχει διακύμανση απαντήσεων. Η ερώτηση ήταν ανοιχτού τύπου και ο κάθε ερωτώμενος συμπλήρωνε τον χρόνο που διέθεσε στην έκθεση. Οι κατηγορίες των απαντήσεων που δόθηκαν, σε λεπτά, είναι: «20», «30», «60», «90», «120», «180», «240». Το μεγαλύτερο ποσοστό των επισκεπτών αφιέρωσε 120 λεπτά στην έκθεση (32,88%), το 27,40% αφιέρωσε 60 λεπτά και το 17,81% 30 λεπτά. Αναλυτικά η κατανομή των ποσοστών, αναφορικά με τον χρόνο που αφιέρωσαν οι επισκέπτες στην έκθεση, παρουσιάζεται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

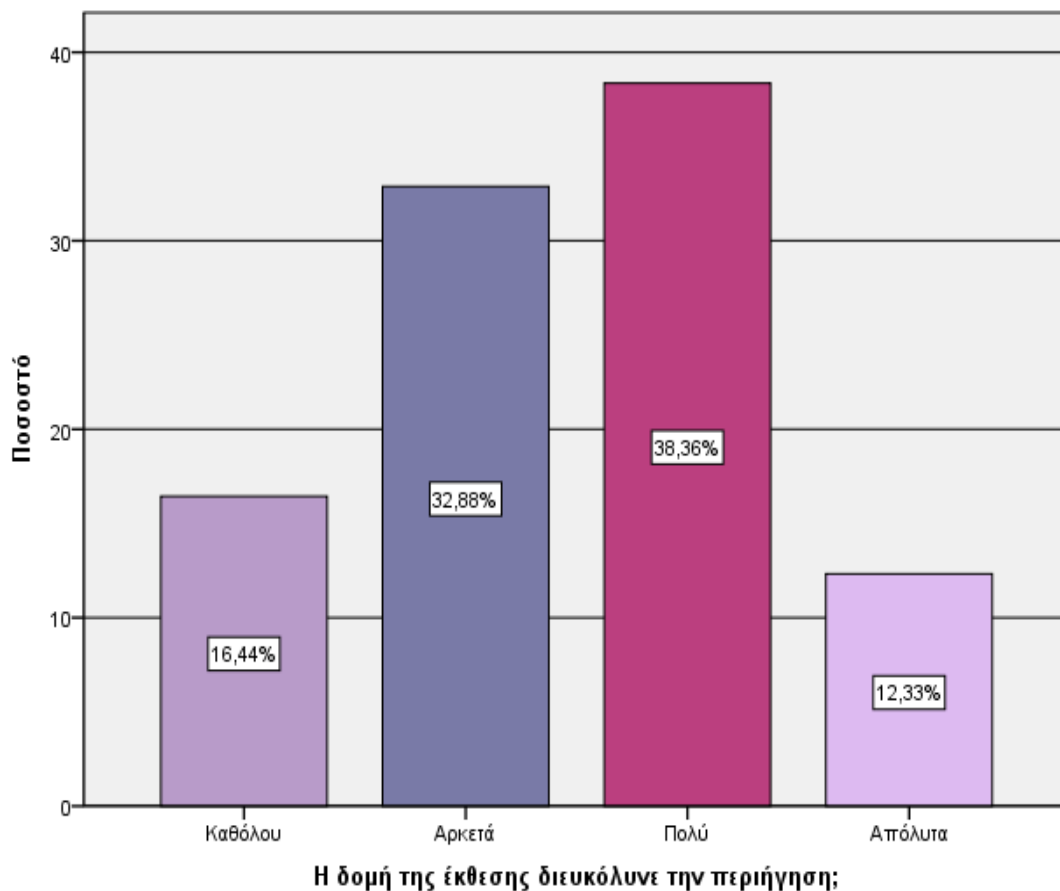
Διάγραμμα Γ7. Ο χρόνος που αφιέρωσαν οι επισκέπτες στην έκθεση

8. Στην ερώτηση «Επισκεφτήκατε όλους τους χώρους/ορόφους της έκθεσης;», το 67,12% του κοινού απάντησε θετικά και το 32,88% αρνητικά. Οι απαντήσεις των επισκεπτών αποτυπώνονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

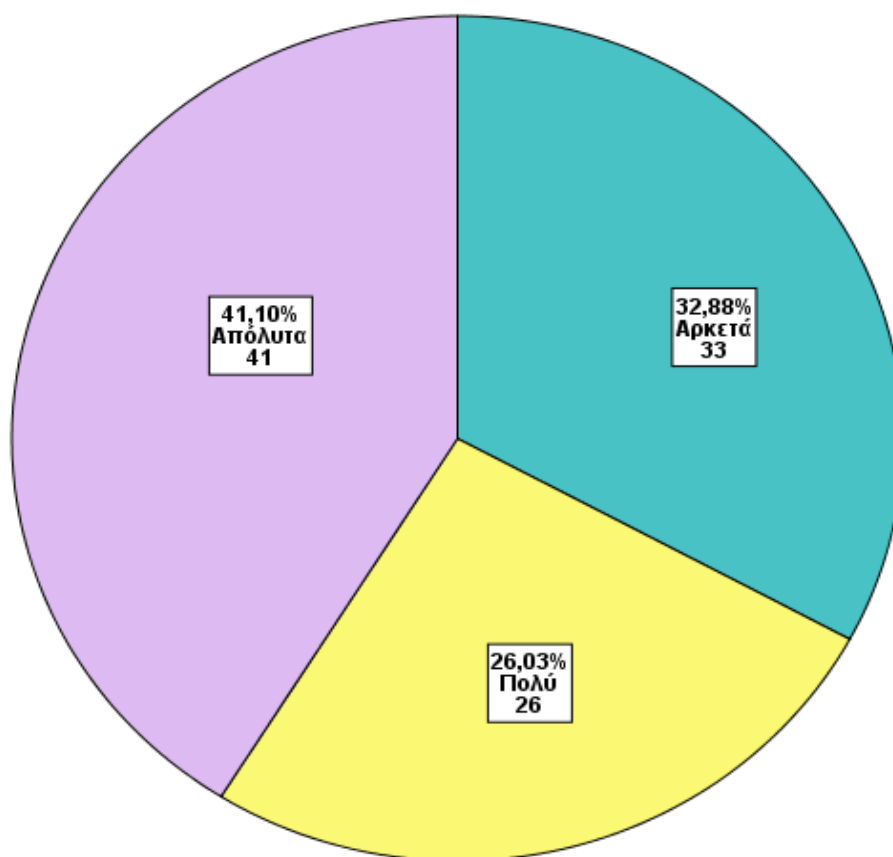
Διάγραμμα Γ8. Η επίσκεψη του κοινού στους χώρους της έκθεσης

9. Η ερώτηση «Η δομή της έκθεσης σας διευκόλυνε στην περιήγησή σας;» απαντήθηκε από το σύνολο των ερωτηθέντων. Από αυτούς, η πλειοψηφία δηλαδή το 38,36% απάντησε ότι δομή διευκόλυνε «πολύ» την περιήγησή τους, ενώ το 32,88% ότι τους διευκόλυνε «αρκετά». Οι ακραίες τιμές της κλίμακας των απαντήσεων (κλίμακα Likert), δηλαδή η απάντηση «καθόλου» και «απόλυτα» συγκέντρωσαν ποσοστά απαντήσεων 16,44% και 12,33% αντίστοιχα.

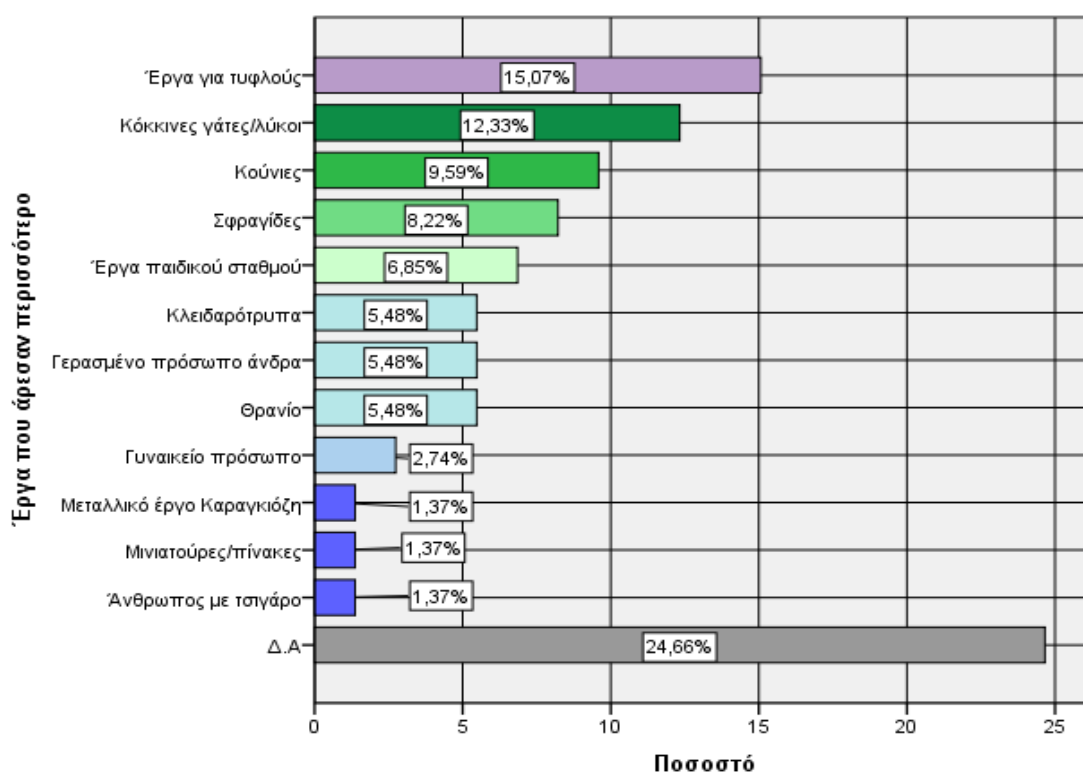
Διάγραμμα Γ9. Η δομή της έκθεσης αναφορικά με την ευκολία περιήγησης στον εκθεσιακό χώρο

10. Στην ερώτηση «Αισθανθήκατε πως μπορούσατε να κινηθείτε ελεύθερα στους χώρους της, με τον τρόπο που εσείς επιθυμούσατε;» απάντησαν και οι 73 ερωτώμενοι. Από αυτούς το 41,10% αισθάνθηκε πως μπόρεσε «απόλυτα» ελεύθερα να κινηθεί στους χώρους της έκθεσης, το 32,88% «αρκετά» ελεύθερα και το 26,03% «πολύ» ελεύθερα. Η απάντηση «καθόλου» δεν δόθηκε από κανέναν επισκέπτη, αναφορικά με το πως αν αισθάνθηκε ότι μπόρεσε να κινηθεί στους χώρους της έκθεσης, με τον τρόπο που ο ίδιος επιθυμούσε.

Διάγραμμα Γ10. Η κατανομή των απαντήσεων στην ερώτηση «Αισθανθήκατε πως μπορούσατε να κινηθείτε ελεύθερα στους χώρους της, με τον τρόπο που εσείς επιθυμούσατε;»

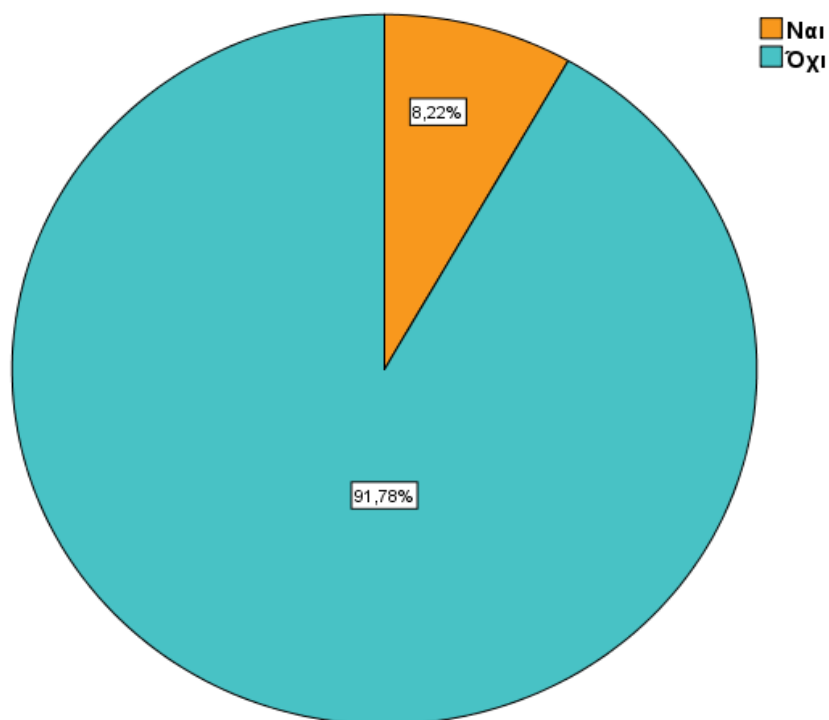
11. Στην ερώτηση «Υπήρξε κάποια ενότητα ή έργο που σας άρεσε ιδιαίτερα;» απάντησε το 73,34 % των ερωτηθέντων, δηλαδή 55 επισκέπτες. Όσοι απάντησαν ότι υπήρξαν έργα που τους άρεσαν, σημείωσαν και τις προτιμήσεις τους. Το μεγαλύτερο ποσοστό προτίμησης συγκέντρωναν τα «έργα για τυφλούς», με ποσοστό 15,07%, οι «κόκκινες γάτες ή λύκοι», με ποσοστό 12,33%, οι «κούνιες», με ποσοστό 9,59% και οι «σφραγίδες»⁸³ με ποσοστό 8,22%. Οι τίτλοι των έργων έχουν δοθεί, αυτοσχεδιαστικά από τους ερωτώμενους, δεν αναγράφονται στις επεξηγηματικές λεζάντες. Η κατανομή της προτίμησης του κοινού σε συγκεκριμένα έργα, σύμφωνα με τις απαντήσεις των επισκεπτών, αναλύεται στο διάγραμμα που ακολουθεί, (όπου με Δ.Α. αναφέρεται η κατηγορία «δεν απαντώ»).

Διάγραμμα Γ11. Τα έργα της έκθεσης που άρεσαν περισσότερο

⁸³ Οι «κόκκινες γάτες ή λύκοι», έργο της Παπαγεωργίου Χριστίνας (βλ. εικ.24), οι «Κούνιες» έργο της Πανουργιά Δήμητρας, (βλ. εικ. 29), οι «Σφραγίδες» έργο των Μαυρομιχάλη Σταύρου και Δριτσώνα Πέτρου (βλ. εικ. 14), τα «Έργα παιδικού σταθμού» έργο της Φίλιου Ιωάννας (βλ. εικ.18, δεξιά), η «Κλειδαρότρυπα» έργο του Ραφτόπουλου Φώτη, το «Γερασμένο πρόσωπο του άνδρα» έργο της Μαϊφόση Χριστίνας (βλ. εικ.6), το «Θρανίο» έργο του Αϊτινίδη Ιωάννη (βλ. εικ.15), το «Γυναικείο πρόσωπο» έργο του Ζαμπλάρα Ιωάννη (εικ.28), το «Μεταλλικό έργο Καραγκιόζη» έργο του Έξαρχου Νίκου, οι «Μινιατούρες πίνακες» βλ. εικ. 23,ο «Άνθρωπος με τσιγάρο» έργο του Τσιμιτάκη Νικόλαου (βλ. εικ.19).

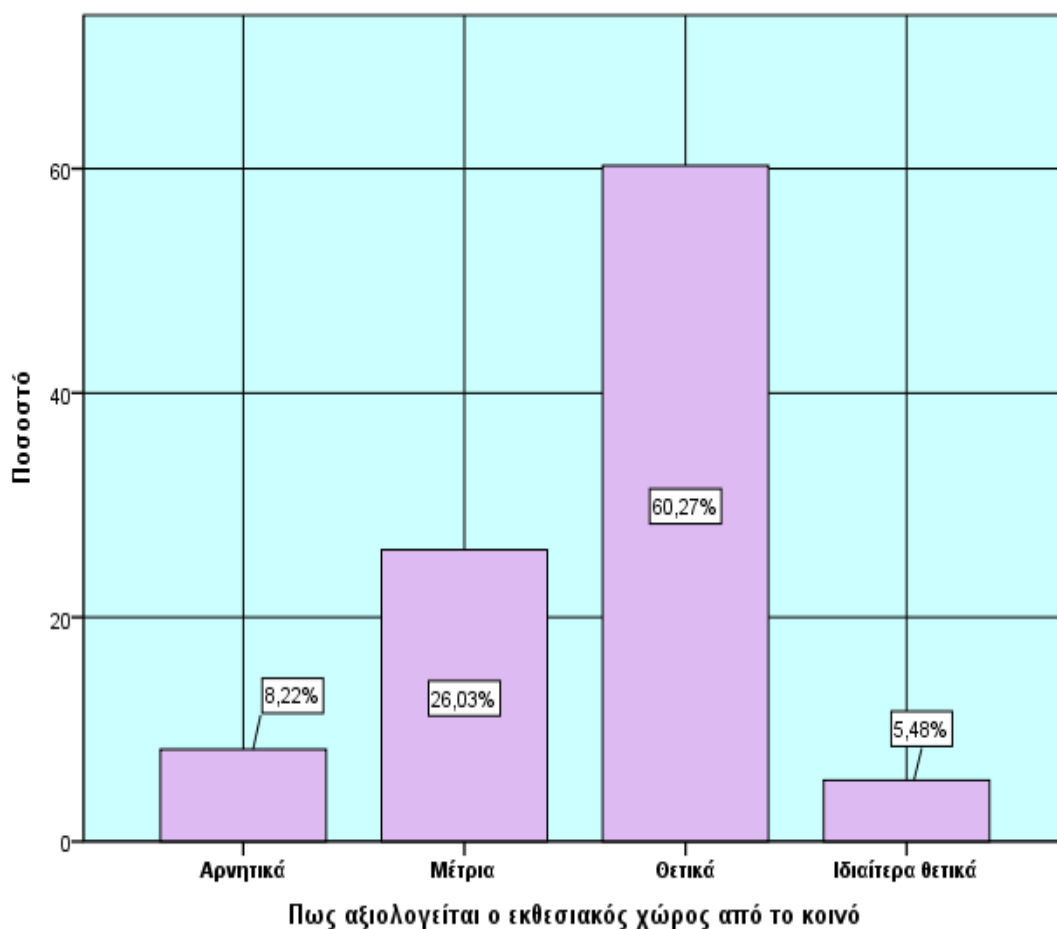
12. Η ερώτηση «Υπήρξε κάποια ενότητα ή έργο που δεν σας άρεσε καθόλου;» απαντήθηκε θετικά μόνο από 6 ερωτώμενους (σε σύνολο 73), δηλαδή ποσοστό 8,22%. Από αυτούς οι 3 σημείωσαν ότι δεν τους άρεσαν τα έργα «μεταλλικές κατασκευές» και 3 «το έργο με τα διαμελισμένα άκρα».

Διάγραμμα Γ12. Υπήρξε κάποια ενότητα ή έργο που δεν άρεσε καθόλου;

13. Στην ερώτηση «Υπήρξε κάποια ενότητα ή έργο που δεν τράβηξε το ενδιαφέρον σας και το προσπεράσατε;» δεν υπήρχε καμιά καταφατική απάντηση από τους επισκέπτες της έκθεσης.

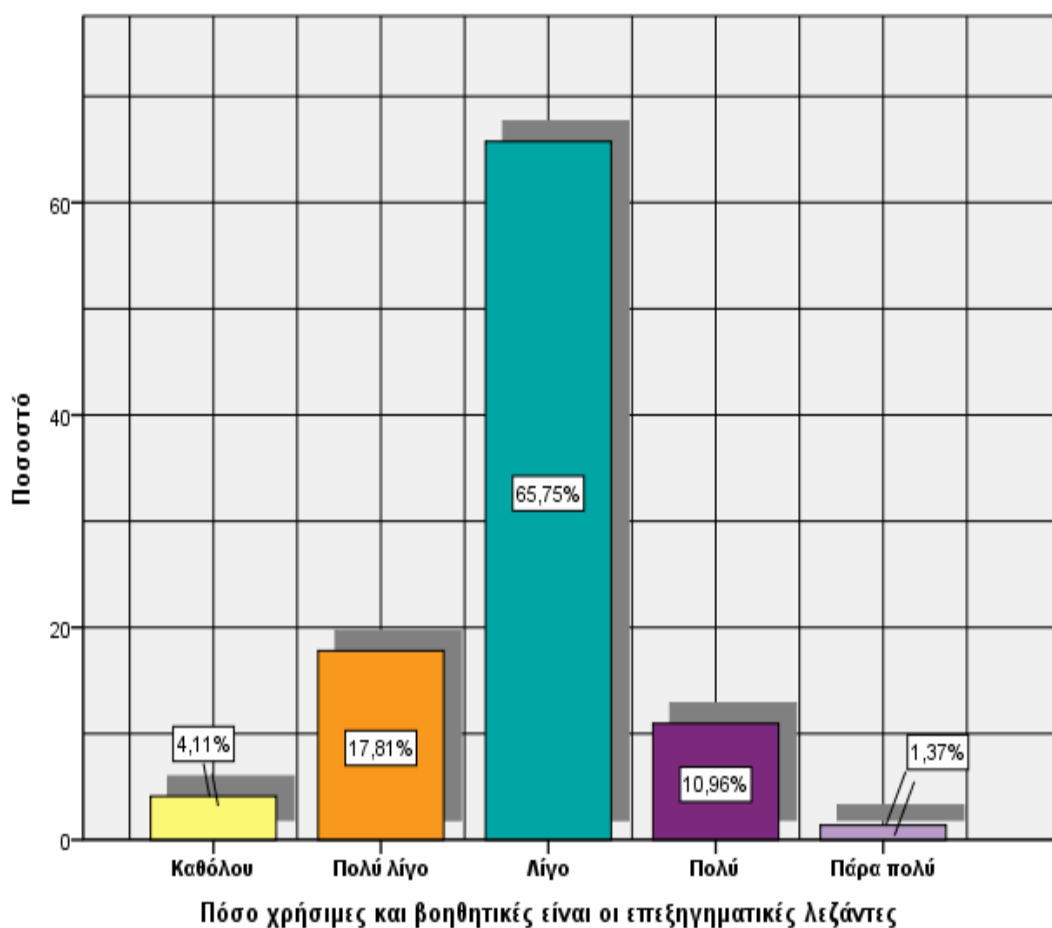
14. Στην ερώτηση «Πώς αξιολογείτε τον εκθεσιακό χώρο (άνεση, προσβασιμότητα, φωτισμός, θερμοκρασία, καθαριότητα);» το 60,27% του κοινού (44 επισκέπτες) απάντησε ότι τον αξιολογεί «θετικά». Το 26,03% (19 επισκέπτες) απάντησε ότι τον αξιολογεί «μέτρια», το 8,22% (6 επισκέπτες) τον αξιολογεί «αρνητικά» και το 5,48% (4 επισκέπτες) «ιδιαίτερα θετικά».

Διάγραμμα Γ13. Η αξιολόγηση του εκθεσιακού χώρου από το κοινό (άνεση, προσβασιμότητα, φωτισμός, θερμοκρασία, καθαριότητα)

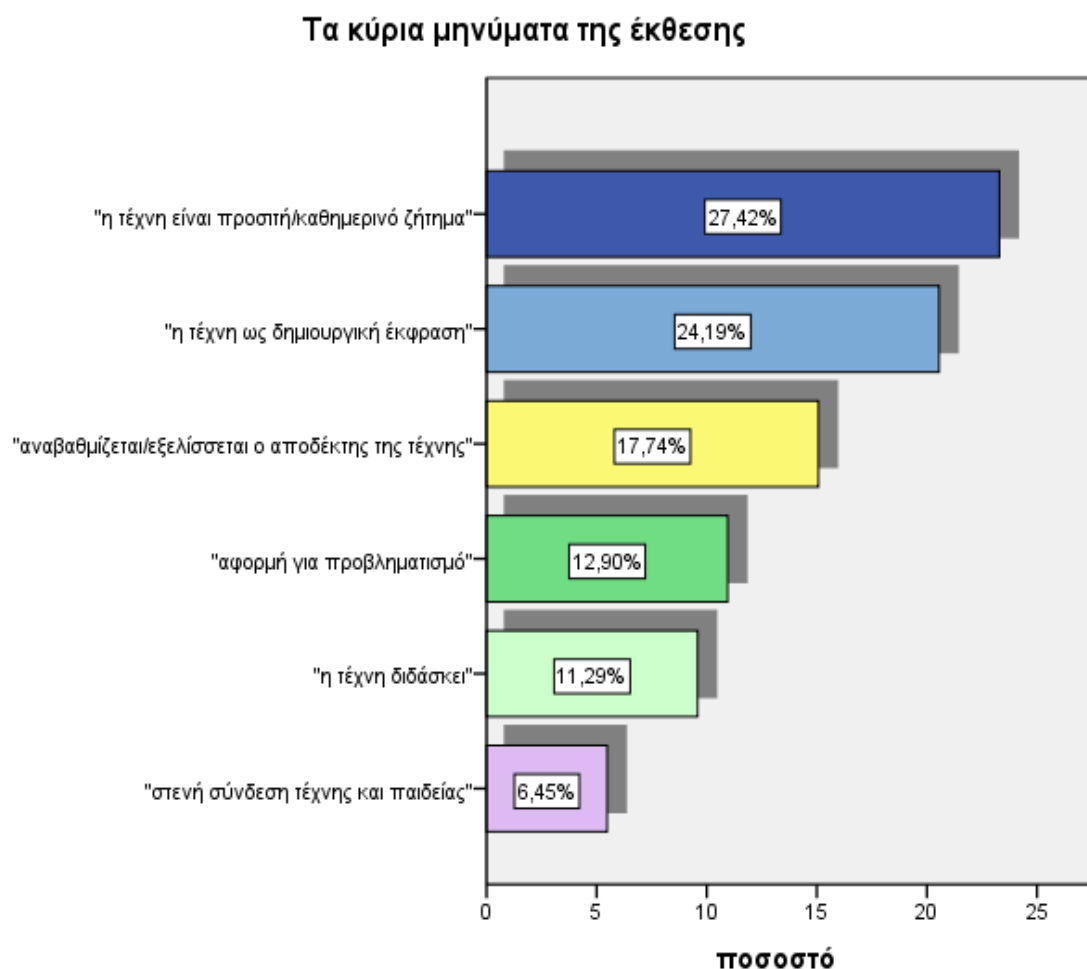
15. Στην ερώτηση «Πόσο χρήσιμες και βοηθητικές ήταν οι επεξηγηματικές λεζάντες των έργων;» η πλειοψηφία των επισκεπτών, σε ποσοστό 65,75% (48 άτομα) απάντησαν «λίγο». Το 17,81% (13 άτομα) απάντησαν «πολύ λίγο», το 10,96% (8 άτομα) «πολύ», το 4,11% (3 άτομα) «καθόλου» και ένας επισκέπτης (1,37%) «πάρα πολύ».

Η κατανομή των απαντήσεων την ερώτηση αυτή αποτυπώνεται στο παρακάτω διάγραμμα.

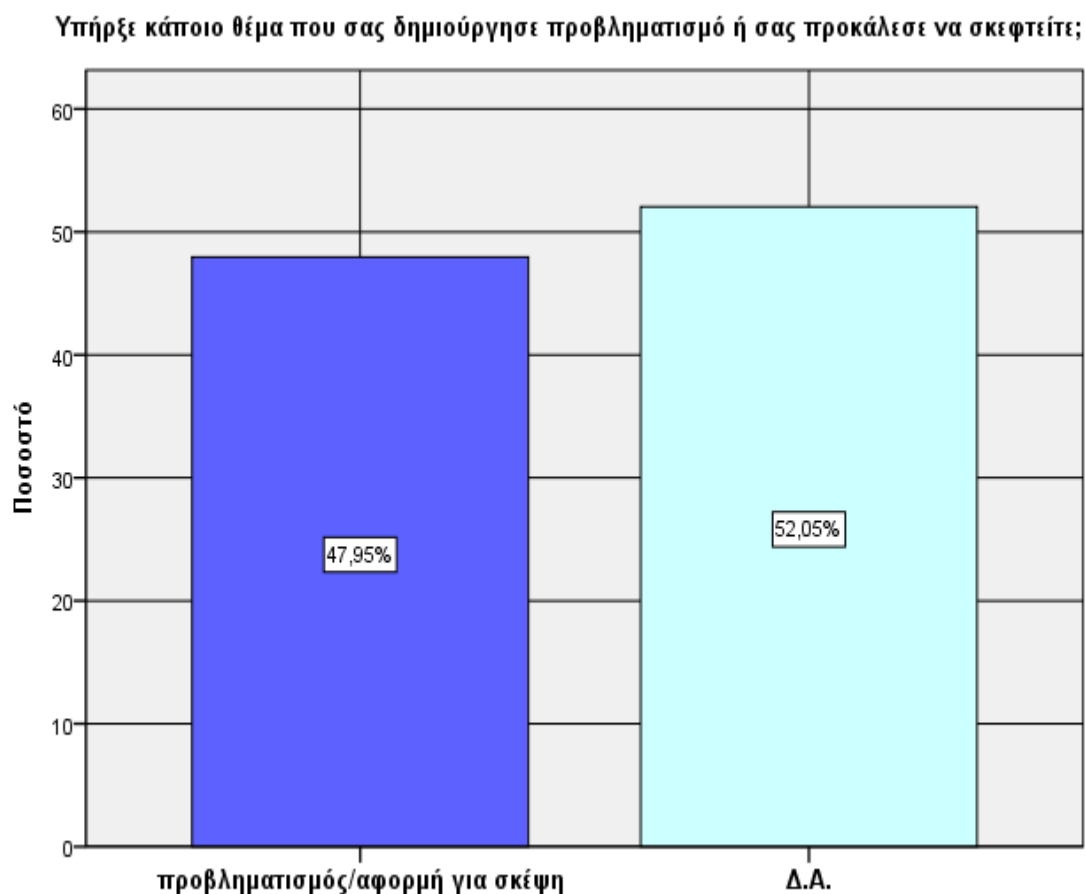
Διάγραμμα Γ14. Οι επεξηγηματικές λεζάντες των έργων
πόσο χρήσιμες και βοηθητικές είναι

16. Στην ερώτηση «Ποια νομίζετε πως είναι τα κύρια μηνύματα της έκθεσης;» απάντησε το 84,9% των ερωτηθέντων (89 άτομα). Από αυτούς το 27,42% θεωρεί πως μήνυμα της έκθεσης είναι ότι «η τέχνη μπορεί να είναι προσιτή/καθημερινό ζήτημα», το 24,19% ότι η τέχνη είναι «δημιουργική έκφραση», το 17,74% ότι «αναβαθμίζεται/εξελίσσεται ο αποδέκτης της τέχνης». Το 12,90% απάντησε ότι η έκθεση ήταν «αφορμή για προβληματισμό», ενώ το 11,29% ότι μήνυμα της έκθεσης ότι «η τέχνη διδάσκει». Τέλος, το 6,45% όσων απάντησαν ανέφεραν ότι μήνυμα της έκθεσης είναι η «στενή σύνδεση τέχνης και παιδείας». Οι απαντήσεις στην ερώτηση αυτή, ήταν ελεύθερης ανάπτυξης για τους επισκέπτες. Οι επιμέρους κατηγορίες δημιουργήθηκαν με την ομαδοποίηση συγγενών απαντήσεων και αποτυπώνονται στο παρακάτω διάγραμμα.

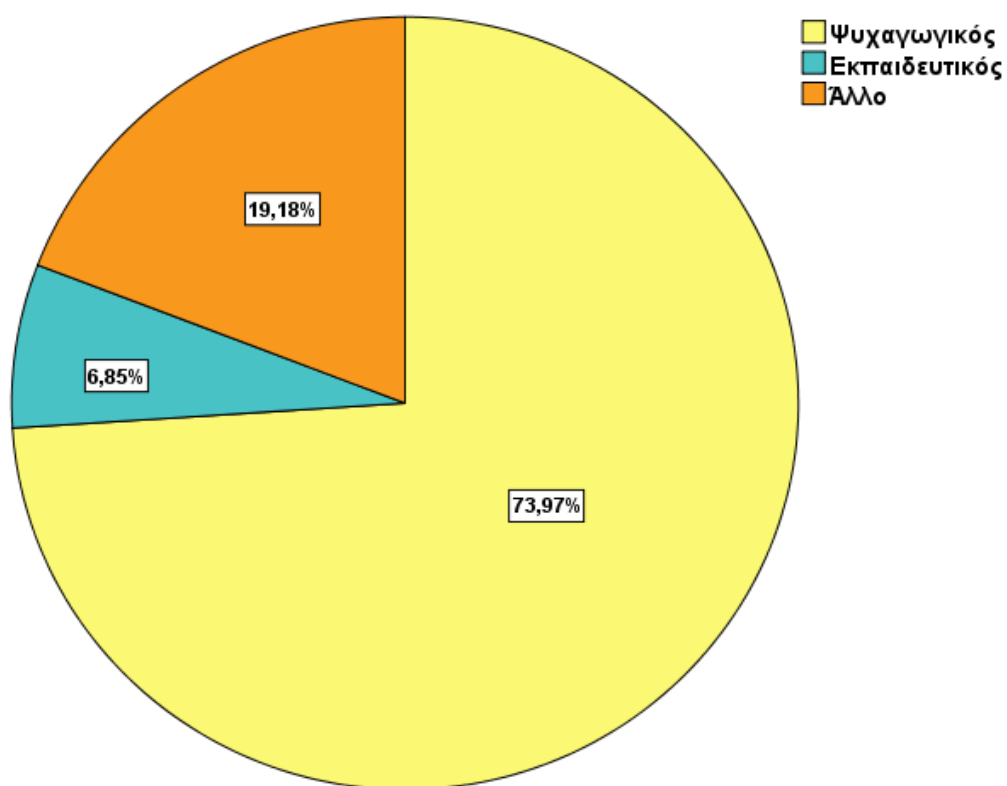
Διάγραμμα Γ15. Τα κύρια μηνύματα της έκθεσης

17. Στην ερώτηση «Με αφορμή την έκθεση, υπάρχει κάποιο θέμα που σας δημιούργησε προβληματισμό ή σας προκάλεσε να σκεφτείτε;» απάντησε το 47,95% των ερωτηθέντων (35 επισκέπτες της έκθεσης). Το υπόλοιπο 52,05% δεν απάντησε στην ερώτηση αυτή. Οι συναφείς απαντήσεις των 35 επισκεπτών ομαδοποιήθηκαν, κατά την ανάλυση του περιεχομένου τους και οι σκέψεις που κυρίως προέκυψαν είναι ότι «είναι σημαντικό να έχουν όλοι πρόσβαση στην τέχνη, με αφορμή τα έργα που απευθύνονται στους τυφλούς», στο «πόσα διαφορετικά υλικά και τρόπους μπορεί να χρησιμοποιήσει κάποιος, με ταλέντο για να εκφραστεί» και στο γεγονός ότι «κάποια έργα ήταν κρυμμένα πίσω από στοίβες άχρηστων υλικών, αλλά και έτσι μπορούσαν να επικοινωνήσουν»

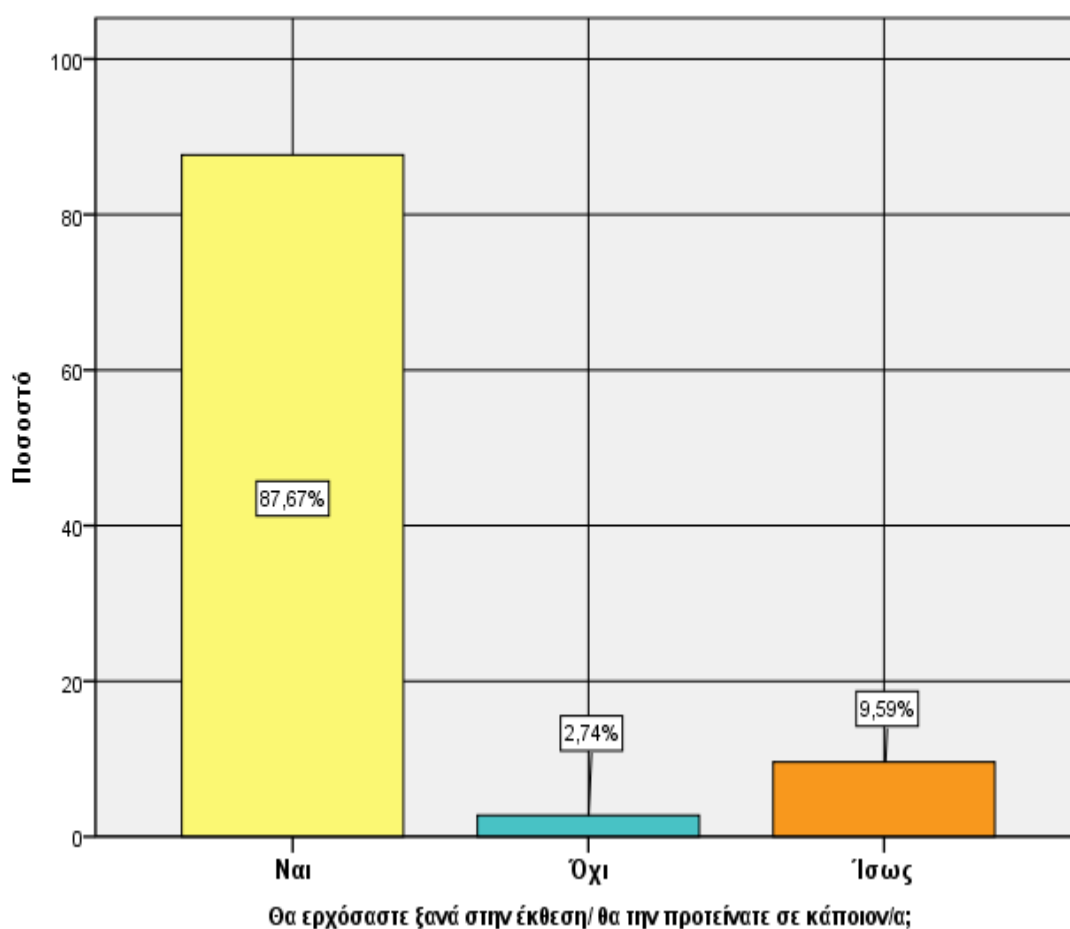
Διάγραμμα Γ16. Η έκθεση αφορμή για σκέψη / προβληματισμό

18. Στην ερώτηση «Η επίσκεψή σας στην έκθεση, είχε χαρακτήρα: ψυχαγωγικό, εκπαιδευτικό ή άλλο», υπήρξαν απαντήσεις από το σύνολο των ερωτηθέντων. Το 73,97% (54 επισκέπτες) απάντησαν πως η επίσκεψή τους είχε «ψυχαγωγικό» χαρακτήρα και το 6,85% (5 επισκέπτες) χαρακτήρα «εκπαιδευτικό». Το 19,18% του κοινού (14 ερωτηθέντες), επέλεξαν την κατηγορία «άλλο» σημειώνοντας πως επισκέφτηκαν την έκθεση «από περιέργεια».

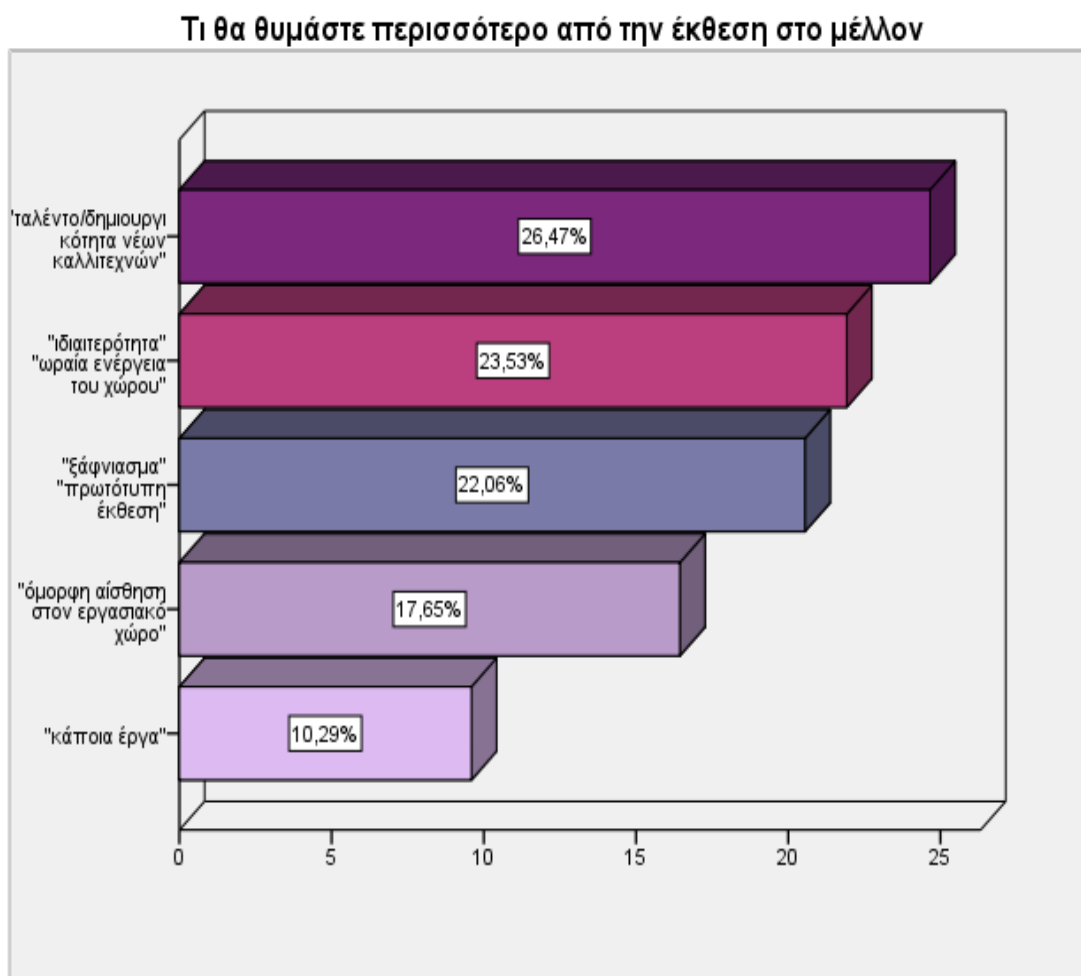
Διάγραμμα Γ17. Ο χαρακτήρας της επίσκεψης

19. Η ερώτηση «Θα ερχόσασταν ξανά να δείτε την έκθεση, προτείνοντας και σε κάποιον/α άλλον/η να τη δει;» απαντήθηκε από το σύνολο των ερωτηθέντων. Το 87,67% (64 επισκέπτες) απάντησε «ναι», το 9,59% (7 επισκέπτες) «ίσως» και το 2,74% (2 επισκέπτες) «όχι». Οι απαντήσεις των επισκεπτών αποτυπώνονται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

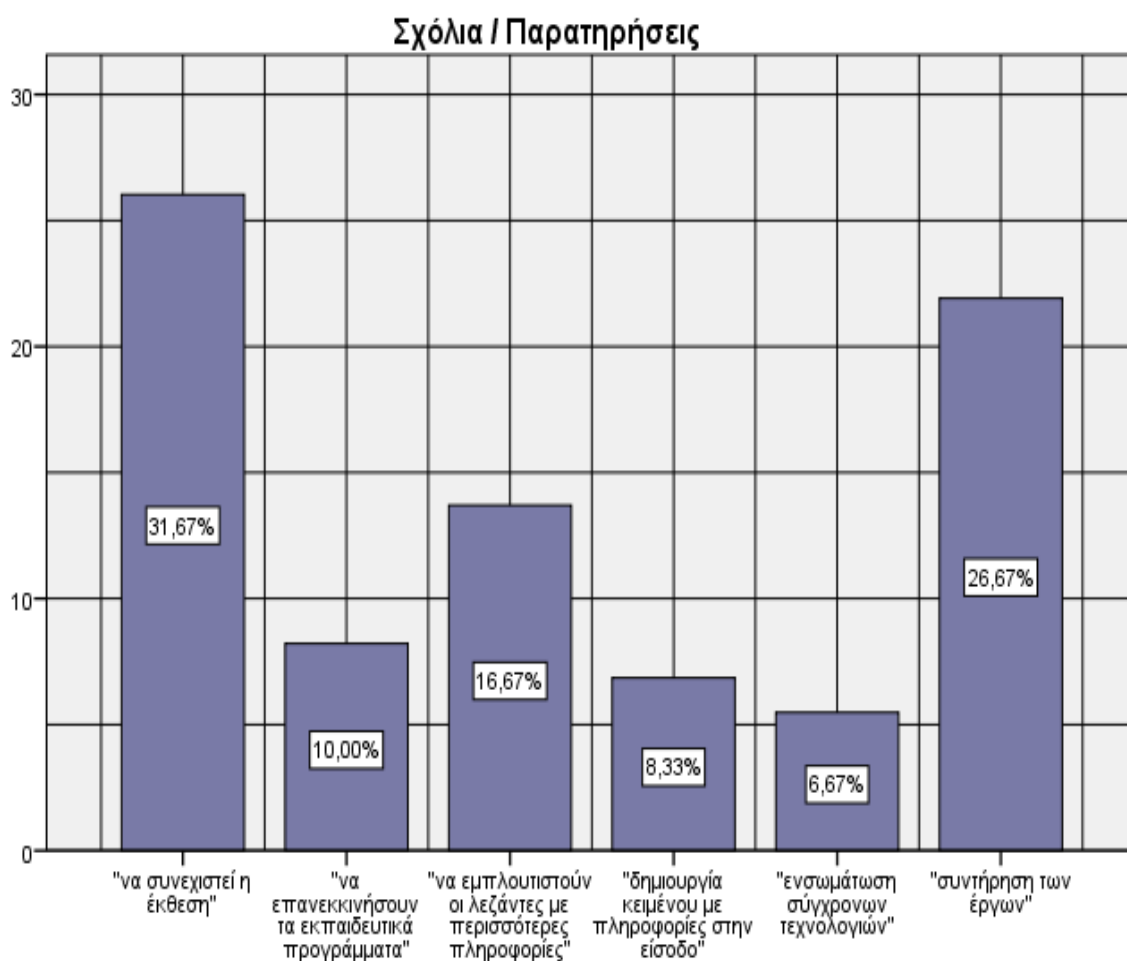
Διάγραμμα Γ18. Οι απαντήσεις των ερωτώμενων αναφορικά με το αν θα επισκεπτόταν ξανά / θα πρότειναν την έκθεση σε κάποιον/α

20. Στην ερώτηση «Αν υπάρχει κάτι που θα θυμάστε περισσότερο από την έκθεση στο μέλλον, ποιο είναι αυτό;» απάντησε η πλειονότητα των επισκεπτών και συγκεκριμένα οι 68 από τους 73 ερωτώμενους (93,2%). Οι επιμέρους κατηγορίες των απαντήσεων που αποτυπώνονται στο παρακάτω διάγραμμα, δημιουργήθηκαν με την ομαδοποίηση συγγενών απαντήσεων των ερωτηθέντων και αναλύονται επί του συνόλου των απαντήσεων (δεν περιλαμβάνεται η κατηγορία «Δ.Α: δεν απαντώ»)

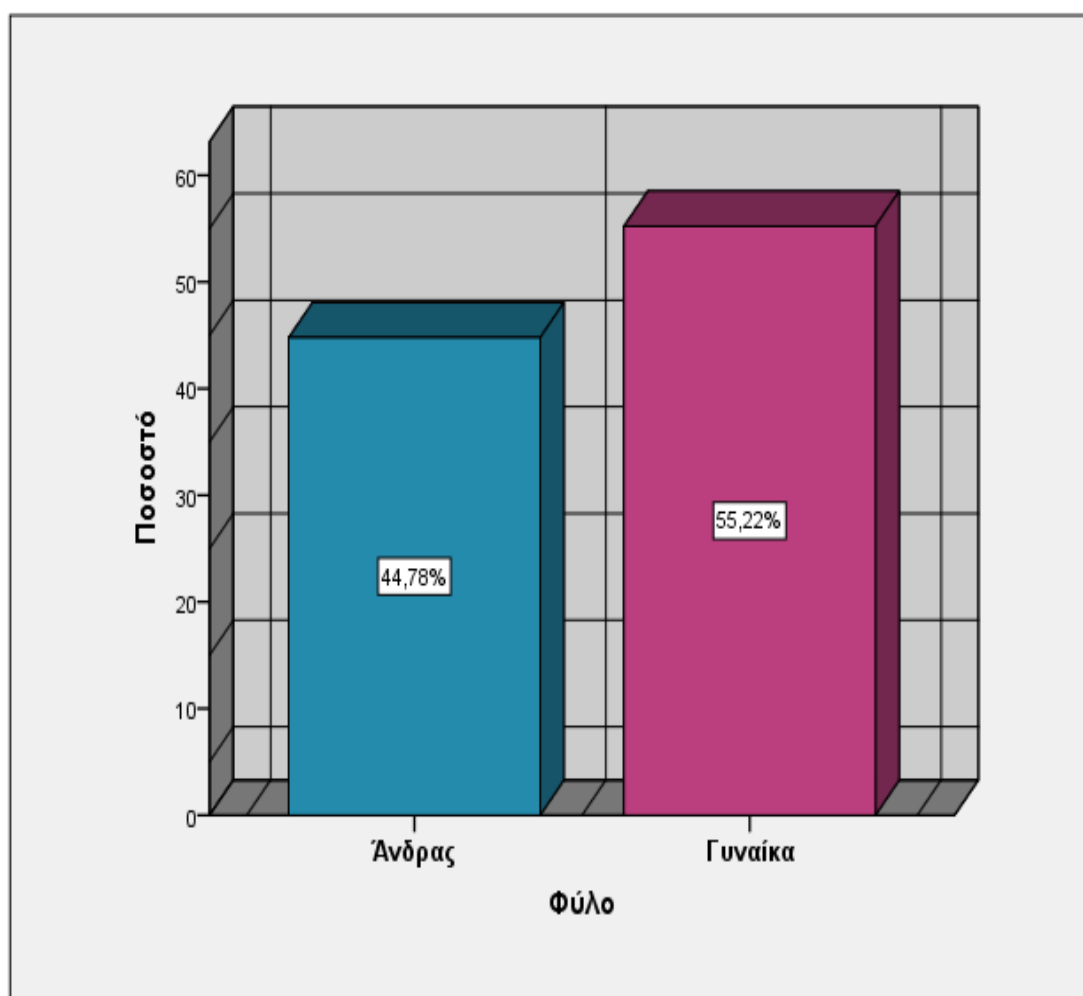
Διάγραμμα Γ19. Τι θα θυμούνται περισσότερο οι επισκέπτες, από την έκθεση

21. Στην ερώτηση «Θέλετε να κάνετε κάποια σχόλια ή παρατηρήσεις για την έκθεση;», η οποία ήταν ανοικτού τύπου, ανάπτυξης, απάντησε το 82,2% των ερωτηθέντων (60 από τους 73). Οι επιμέρους κατηγορίες των απαντήσεων που αποτυπώνονται στο παρακάτω διάγραμμα, δημιουργήθηκαν με την ομαδοποίηση συγγενών απαντήσεων των ερωτηθέντων και αναλύονται επί του συνόλου των απαντήσεων (δεν περιλαμβάνεται η κατηγορία «Δ.Α: δεν απαντώ»)

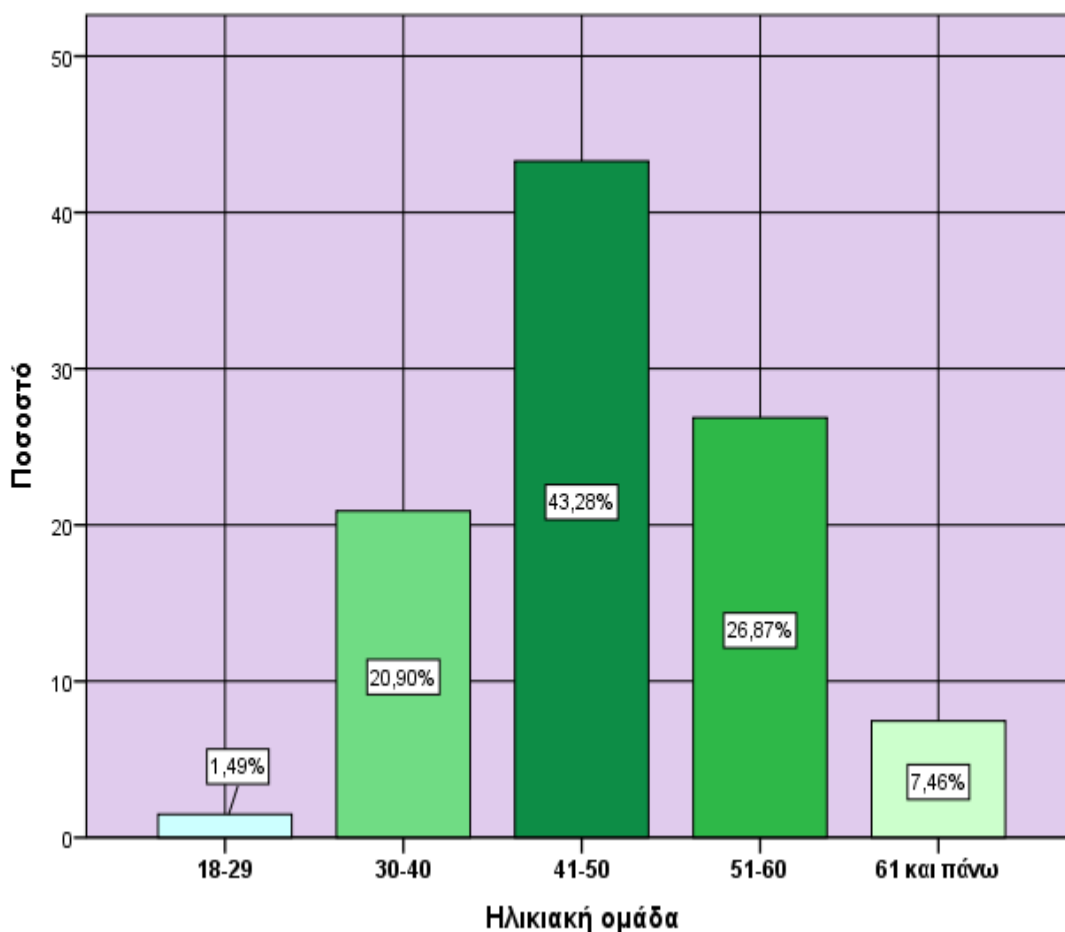
Διάγραμμα Γ20. Τα σχόλια/παρατηρήσεις που έκαναν οι επισκέπτες για την έκθεση

- **Φύλο επισκεπτών:** Στο σύνολο των 73 επισκεπτών που πήραν μέρος στην έρευνα κοινού, οι 67 σημείωσαν το φύλο τους στο σχετικό πεδίο του ερωτηματολογίου. Από αυτούς το 55,22% δηλ. 37, ήταν γυναίκες και το 44,78% δηλ. 30, ήταν άνδρες. Στο διάγραμμα που ακολουθεί αποτυπώνεται η κατανομή του φύλου των επισκεπτών της έκθεσης.

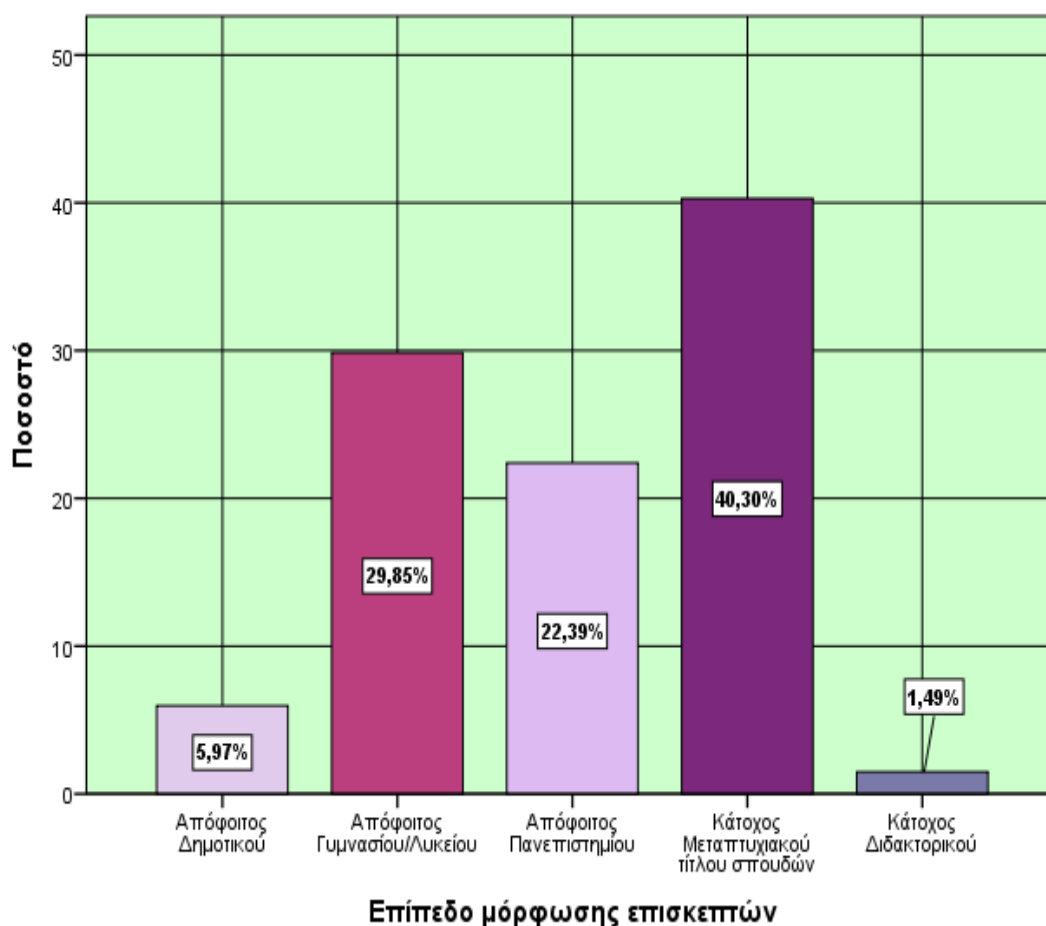
Διάγραμμα Γ21. Το φύλο των επισκεπτών της έκθεσης

- **Ηλικιακή κατανομή επισκεπτών:** Στους συμμετέχοντες στην έρευνα κοινού ζητήθηκε να συμπληρώσουν το πεδίο με την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκαν. Οι επισκέπτες μπορούσαν να σημειώσουν μια από τις εξής επιλογές «18-29» ετών, «30-40», «41-50», «51-60» και «61 και πάνω». Το πεδίο αυτό απάντησαν 67 από τους 73 επισκέπτες. Από αυτούς το 43,28% ήταν στην ηλικιακή ομάδα «41-50» έτη, το 26,87% στην ηλικιακή ομάδα «51-60» έτη και το 20,9% στην ηλικιακή ομάδα «30-40». Η κατανομή της ηλικιακής ομάδας των επισκεπτών, για όλες τις ομάδες ηλικιών, αποτυπώνεται στο ακόλουθο διάγραμμα.

Διάγραμμα Γ22. Η ηλικιακή κατανομή των επισκεπτών της έκθεσης

- **Επίπεδο μόρφωσης:** Στο συγκεκριμένο πεδίο του ερωτηματολογίου, οι επισκέπτες, καλούνταν να επιλέξουν μια από τις εξής κατηγορίες: «Απόφοιτος/η Δημοτικού», «Απόφοιτος/η Γυμνασίου/Λυκείου», «Απόφοιτος/η Πανεπιστημίου», «Κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών», «Κάτοχος Διδακτορικού». Το πεδίο αυτό, συμπλήρωσαν 67 από τους 73 ερωτηθέντες. Επί του συνόλου των απαντήσεων το 40,30% ανέφερε ότι είναι κάτοχοι Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, το 29,85% απόφοιτοι Γυμνασίου/Λυκείου, το 22,39% απόφοιτοι Πανεπιστημίου, το 5,97% απόφοιτοι Δημοτικού και το 1,49% κάτοχοι Διδακτορικού. Η κατανομή των απαντήσεων του κοινού, αποτυπώνεται στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα Γ23. Το επίπεδο ακαδημαϊκής μόρφωσης του κοινού της έκθεσης

Δ. Το μοντέλο αξιολόγησης της Beverly Serrell

FRAMEWORK

Assessing Excellence in Exhibitions from a Visitor-Centered Perspective

Use this Framework to talk with your peers about excellence
and improve your professional practice.

First Meeting

Gather a team of six to 10 museum professionals and meet for at least two hours to become familiar with the Framework and to come to a common understanding of procedures before judging an exhibition.

You will be rating and discussing an exhibition regarding its level of achievement for four different **Criteria**. Is the exhibition:

Comfortable? Engaging? Reinforcing? Meaningful?

1. Comfortable

An excellent exhibition helps the visitor feel comfortable—physically and psychologically. Good comfort opens the door to other positive experiences. Lack of comfort prevents them.

2. Engaging

An excellent exhibition is engaging for visitors. It entices them to pay attention. Engagement is the first step toward finding meaning.

3. Reinforcing

In an excellent exhibition, the exhibits provide visitors with abundant opportunities to be successful and to feel intellectually competent—beyond the “wow” of engagement. In addition, the exhibits reinforce each other, providing multiple means of accessing similar bits of information that are all part of a cohesive whole. Visitors are confidently on their way to having meaningful experiences.

4. Meaningful

An excellent exhibition provides personally relevant experiences for visitors. Beyond being engaged and feeling competent, visitors find themselves changed, cognitively and affectively, in immediate and long-lasting ways.

Ratings are based on two different kinds of data:

Call-outs: your experiences in the exhibition as a visitor

Aspects: the evidence you found that supported each Criterion

At the end of the first meeting, pick an exhibition to visit.

Exhibition Title _____

Institution _____ Your initials _____ Date of Visit _____

2

Create Call-outs

Visit the exhibition by yourself. Keep notes about your experience in the form of sentences with feeling verbs—your thoughts, feelings and responses as you experience the exhibition as a visitor. These are your Call-outs.

Call-outs Continued

3

Assess the Aspects

After visiting, leave the exhibition and then assess the Aspects—the evidence defining each Criterion—listed below. Using your Call-outs as a reference, think about to what degree each Aspect was appropriately present or not present in the exhibition. Using the following guidelines, put pluses and minuses in the right-hand columns.

++ Excellent, a wonderful example	– Not quite there	NA Does not apply (Not all Aspects apply to all exhibitions.)
+ A good example	– – Self-defeating	

1. Aspects of Comfortable	
a. Physical and conceptual orientation devices were present.	
b. There were convenient places to rest.	
c. The lighting, temperature, and sound levels were appropriate.	
d. Everything was well-kept, functioning, and in good repair.	
e. There was a good ergonomic fit. Exhibit elements could be read, viewed and used with ease.	
f. Choices and options for things to do were clear. Visitors were encouraged to feel in control of their own experiences.	
g. Authorship, biases, intent, and perspectives of the exhibition were revealed, identified, or attributed. The exhibits reveal who is talking, fact from fiction or opinion, the real from the not real.	
h. The exhibition welcomed people of different cultural backgrounds, economic classes, educational levels, and physical abilities.	

2. Aspects of Engaging	
a. The physical environment looked interesting and invited exploration.	
b. Exhibits caught my attention and enticed me to slow down, to look, interact, and spend time attending to many elements.	
c. Exhibits were fun—pleasurable, challenging, amusing, intriguing, and intellectually or physically stimulating.	
d. Exhibit components encouraged and promoted social behaviors. Exhibits encouraged visitors to call one another over, read out loud, point at, and converse about the exhibit material.	
e. Experiences came in a variety of formats (e.g., graphics, text, objects, AV, computers, living things, models, phenomena) and a variety of sensory modalities—sight, sound, motion, touch, etc.	
f. Regardless of a visitor's prior knowledge or interests, there were interesting things to do.	

3. Aspects of Reinforcing	
a. The exhibition was not overwhelming. There were “just enough” things to do.	
b. Challenging or complex exhibit experiences were structured so that visitors who tried to figure them out were likely to say, “I got it,” and feel confident and motivated to do more.	
c. The presentation had a logic. It held together intellectually in a way that was easily followed and understood.	
d. The information and ideas in different parts of the exhibition were complementary and reinforced each other.	
e. The exhibit built on itself.	

4. Aspects of Meaningful	
a. Ideas and objects in the exhibition (natural specimens, living collections, cultural artifacts, art work, demonstrations, and activities) were made relevant to and easily integrated into the visitors' experience, regardless of their levels of knowledge or motivation.	
b. The exhibition made a case that its content had value. The material was timely, important, and resonated with the visitors' values. Meaning is the “so what.”	
c. The exhibition content touched on universal human concerns and didn't shy away from deep or controversial issues.	
d. The exhibit experience promoted change in people's thinking and feeling, even transcendence. Exhibits gave visitors the means to make generalizations, change beliefs and attitudes, and/or take action.	

4

Rate the Criteria

To what extent did you think each Criterion was likely to be experienced in the exhibition?

Assign a rating level (1-6) to each Criterion.

Level 1 Excellent—Consistently good Aspects (+’s), with many excellent (++’s)

Level 2 Very Good—Consistently good Aspects (+’s) with very few or no misses (–’s)

Level 3 Good—Mostly good Aspects (+’s), but with some misses (–’s)

Level 4 Acceptable—A balance between good Aspects (+’s) and missed Aspects (–’s), or a few noteworthy things

Level 5 Misses Opportunities—Mostly missed Aspects (–’s), but there may be a few good Aspects (+’s)

Level 6 Counterproductive—Mostly self-defeating (– –’s), with many missed Aspects (–’s)

Using the evidence of your Call-outs and Aspects, write a Rationale for your rating.

1. Comfortable

Level Rationale:

2. Engaging

Level Rationale:

3. Reinforcing

Level Rationale:

4. Meaningful

Level Rationale:

5

Assessment Comparison Meeting

Allow at least two hours for the follow-up meeting. Start by recording everyone's ratings in the chart below.

Criteria Level Ratings Summary

Judge's Initials	Comfortable	Engaging	Reinforcing	Meaningful
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				

Any Strong Disagreements?

Discuss areas of greatest disagreement among the ratings above. Why do you disagree?

Recording Consensus

Discuss, then list, specific features, experiences, or feelings about the exhibition—both positive and negative—that you ALL agree on.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Social Moderation

After all the discussions, did anyone want to modify his or her ratings? If so, alter the ratings in the chart above.

Congratulations! You are now an Excellent Judge!

This project was supported in part by the National Science Foundation.
Opinions expressed are those of the authors and not necessarily those of the Foundation.

© 2005 Left Coast Press, Inc. All rights reserved. Limited copying in museum contexts for non-commercial purposes permitted.
All other users should contact the publisher at www.LCoastPress.com.

E. Το πλαίσιο αξιολόγησης του προγράμματος MARVEL

EXHIBITION APPRAISAL FORM

The purpose of this form is to record your impressions of the exhibition in terms of the visitor experience and learning. It has been developed based on both literature and findings from MARVEL 1 that have shaped the MARVEL Team's approach to learning. Not every question may be relevant, if that is the case then mark N/A. Also give examples of what you mean where possible. You could also use a camera to provide examples of the observations and claims you are making.

EXHIBITION NAME/INSTITUTION _____

APPRAISER NAME/DATE _____

AUDIENCE: What audience do you think this exhibition is targeted to? (you can circle more than one)

under 10 10-15 late teens young adult (18-30) seniors
families schools special interests

CONTENT

1.	Exhibition content at right level for intended audience					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
2.	Authority of museum clear, using strategies such as authored texts					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
3.	Structure/themes/sections clearly delineated					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
4.	Content is accurate					
	<u>low</u>		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
5.	Exhibit content encourages links to visitor's lives					
	<u>low</u>		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6

Content Comments

COMFORT

1.	Exhibition is attractive and entices the visitor to enter					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
2.	Lighting is sufficient to read text & see objects					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
3.	Sound is contained (no interference) and at appropriate level (can hear it)					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
4.	Visitor can immediately see what exhibition is about					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
5.	Temperature at right level for comfort					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
6.	Text and graphics at the right physical position and height					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
7.	Text and graphics at the right font size					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
8.	Text and graphics positioned so that objects are related to labels					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
9.	Sufficient places to sit and rest					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
10.	Displays at level that takes account of various heights and mobility of visitors					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6

Comfort Comments:

COHERENCE

1.	Logical links between exhibits and different sections of exhibition are clearly signposted					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
2.	Directions about use of hands-on exhibits clear and easy to understand					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
3.	Text clearly written and in logical sequence					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
4.	Placing of labels relative to objects to enhance understanding					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6

Coherence Comments:

CHALLENGE

1.	More than one perspective presented					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
2.	Promotes question asking					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
3.	Opportunities for visitor to reach their own conclusions/explore further					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6
4.	Promotes/provokes thinking about issues					
	low		average		high	N/A
	1	2	3	4	5	6

Challenge Comments:

CONTROL AND CHOICE

- 1. Visitors able to make decisions about their path through exhibit
low average high N/A
1 2 3 4 5 6
- 2. Interactive devices easy to understand and use
low average high N/A
1 2 3 4 5 6
- 3. Experiences come in variety of formats for different ways of learning
low average high N/A
1 2 3 4 5 6
- 4. Visitor able to understand meaning regardless of what path they follow
low average high N/A
1 2 3 4 5 6

Control and Choice Comments:

COLLABORATION

- 1. Exhibition encourages discussion and sharing of information
low average high N/A
1 2 3 4 5 6
- 2. Group able to cluster around an exhibit
low average high N/A
1 2 3 4 5 6

Collaboration Comments:

CURIOSITY AND CONTINUING LEARNING

- 1. Exhibition explicitly encourages visitors to explore further beyond, e.g. via websites
low average high N/A
1 2 3 4 5 6

- 2. Associated events and programs clearly indicated
low average high N/A
1 2 3 4 5 6

Curiosity & Continuing Learning Comments:

CORE MUSEUM ACTIVITIES

- 1. When you walk into the museum you get an understanding of what it's all about and where to find things
low average high
1 2 3 4 5

- 2. Adequate signage to toilets, cloakings, baby change rooms, other facilities
low average high
1 2 3 4 5

- 3. Accessible for wheelchairs/strollers
low average high
1 2 3 4 5

- 4. Meet and greet staff efficient, friendly and helpful
low average high
1 2 3 4 5

Core Museum Activities Comments:

USE THIS PAGE FOR ADDITIONAL GENERAL COMMENTS

A series of horizontal black lines providing space for writing additional general comments. There are 19 lines in total, spaced evenly down the page.

©University of Technology, Sydney/Australian Museum, Sydney